

AIDAI

1948
BIRŽELIS
NR. 15

TURINYS

Psl.

KŪRYBOS PASAULY

DAILĖS DARBAI



AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1948 METAI BIRŽELIO MĖNUO NR. 15

ŠIANDIENINĖ DEMOKRATIJOS KRIZĖS PRASMĖ

JUOZAS GIRNIUS

1.

Kas verčia šiandien kalbėti apie demokratijos krizę? Ar nėra nuo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos praslinkę daugiau, kaip pusantro šimto metų? Ar nepakako šio laiko demokratijai tapti gyvenimo tikrove? Ar parlamentarinė santvarka nėra visuose kraštuose vienaip ar antraip realizuota? Kokia tad prasme galima šiandien kalbėti apie demokratijos krizę?

Iš tiesų: jei demokratiją suprasti tiktai parlamentarine santvarka, tai nebėra šiandien nė vieno krašto, kuris neturėtų parlamentarinės atstovybės. Žinoma, nepakako Didžiajai Prancūzų Revoliucijai deklaruoti demokratinės valstybės principų — reikėjo demokratinei minčiai dar ilgą laiką sunkiai kovoti su senąją absoliutistinę valstybe. Ne viename krašte demokratiniai sąjūdžiai, paprastai sutapę su tautinės laisvės aspiracijomis, buvo negailestingai užgniaužti. Bet, nežiūrint to, absoliutistinės valstybės pagrindai buvo jau išjudinti. Vergas, kuriame išbudo laisvės sąmonė, daugiau nebevergaus. Vergas tikra šio žodžio prasme tėra tasai, kuris pats nežino, kad jis vergauja. Kęsti prievartą yra jau kita, negu paprastai vergauti. Kol demokratinė mintis nebuvo gyveniman išsiveržusi, tol absoliutistinė valstybė buvo laikoma savaime suprantamu ir kitaip neįsivaizduojamu dalyku. Gi demokratinės minties šviesoje absoliutistinė valstybė iš savaime suprantamo dalyko virto priespaudos nešėja. Tik dabar pradėjo žmogus absoliutistinę valstybę kęsti, vadinasi — neapkęsti. Šios neapykantos spaudžiama absoliutistinė valstybė noromis nenoromis pradėjo atsisakyti savo senųjų formų ir tuo pačiu rengti kelią demokratijos pergalei. Pagaliau atėjo Pirmasis pasaulinis karas, ir atrodė — atnešė demokratijai galutinį laimėjimą. Tos valstybės, kurios buvo atkakliausiai gynusios absoliutistinę reakciją, sugniužo. Visos naujai atsikūrusios valstybės be svyravimo pasisakė už demokratinę santvarką, kitaip dalyko ir neįsivaizduodamos. Monarchinė santvarka išliko tik tuose kraštuose, kuriuose ji buvo spėjusi jau seniau sudemokratėti ar bent dabar pasižadėjo pasukti demokratijos keliu — apręžti save parlamentarinėmis institucijomis. Atrodė, kad demokratija iš tiesų gali švęsti galutinį triumfą.

Ir tačiau: jau pačias pirmąsias demokratijos triumfo dienas apniaukia naujas šešėlis. Nespėjusi atšvęsti savo galutinės pergalės, demokratija pasijunta atsidūrusi į naują pavojų — dar gilesnį, negu pirma. Gilesnis šis pavojus dėl to, kad nebe senasai priešas atsigauna, o išauga naujas — iš vidaus. Tai ir būdinga mūsų laiko demokratijos krizei: demokratijos priešu iškyla nebe aristokratinė reakcija (ji savo dienas iš tiesų baigusi visam laikui), o tos pačios masės, kurias demokratija pašaukė į politinį gyvenimą. Tos pačios tautos, kurios dar vakar neabejodamos pasirinko demokratiją, šiandien (turime mintyje pirmąjį dešimtmetį po Pirmojo pasaulinio karo) pradeda brutaliai jos atsisakyti. Pirmiesiems diktatoriams į valdžią ateiti dar reikia karinių perversmų (tiesa, masių palankiai sutinkamų), o vėliau daugelyje šalių diktatoriai ateina valdžion legaliu keliu, pasinaudodami parlamentarinėmis institucijomis. Lygiai būdinga ir tai, kad diktatoriais iškeliami ne koki reakcininkai aristokratai, o paprasti liaudies žmonės — mokytojas — žurnalistas ar dažytojas. Nors ir įgiję daugiau valdžios, negu jos turėjo patys absoliutiškiausi valdovai, naujieji diktatoriai deda visas pastangas likti masėms artimi. Ir daugelyje šalių jie iš tiesų turi teisės didžiuotis už savęs turį visą tautą. Laikas nuo laiko pakartojami plebiscitai tai patvirtina. Žinoma, lemia šitų plebiscitų rezultatus propagandinė prievarta, bet nėra abejonės, kad didele dalimi jie iš tiesų reiškė masių pritarimą savo diktatorių žygiams. Atšalimas atėjo tik su pirmaisiais jų pralaimėjimais pačių sukurtame Antrojo pasaulinio karo gaisre.

Vaizdingai tą krizę, kurion demokratija buvo patekusi prieš šį karą, nupiešė prancūzų akademikas Jules Romains paskutiniajame savo garsiojo romano „Gerosios valios žmonės" tome, skirtame pavaizduoti 1933 m. Europai: „Diktatoriai, apsupti savo bandų, suorganizuotų armijos tobulumu, uždėjo savo ranką ant valtsybės. Pabalnota policijos aparatu ir aprūpinta moderniosios technikos teikiamomis priespaudos, šnipinėjimo ir propagandinės sugestijos priemonėmis, diktatūrinė valstybė galėjo laisvės sunaikinimo keliu eiti sparčiau ir toliau, negu visos praeities tiranijos. Laisvė buvo naikinama tokiu pat rūpestingumu, kaip bakterijos chirurginėje antisepsijoje; individo nukrypimai nuo nubrėžto kelio buvo taip pat pedantiškai prižiūrimi, kaip mašinos mechanizme funkcionavimas. Žmogaus gyvybė iš karto prarado visą savo religinę vertę. Valdžia ją vertino pagal griežtai apskaičiuotą naudingumo koeficientą ir pagal jos gyvulinės mėsos svorį. Žiaurumas tapo normaliu policijos metodu. 1880 metų europiečių, turėjusių kilniausių vi-

soje istorijoje asmens laisvės ir vertės chartą, dabartiniai vaikai ir anūkai buvo intymiau pavergti ir mažiau apsaugoti nuo savavališkų kankinimų, negu antikinių laikų vergai. — Bet, nenorėdama prisipažinti apsiskaičiavusi, į spąstus patekusioji masė pradėjo vaidinti niekinanti ir tą laisvę, ir tas garantijas, kurių ji jau buvo netekusi. Ji adoravo vergijos saldumą ir žiaurumo palaimą. Ji improvizavo vergijos ir žiaurumo metafiziką bei mistiką. Ji atrado, deja, be didelio vargo, praėjusiųjų epochų dvasiniame palikime kruvinųjų religijų neurozą. Šiose žmogaus nuvertinimo lenktynėse proletariatas nesileido buržuazijos pralenkiamas. Tasai pats proletariatas, kuris anksčiau ir dabar tebeteikė tiek rūpesčio patiems liberališkiausiems demokratiniams režimams, šliaužiodamas meilinosi naujosioms tiranijoms, kaip primuštas šuo. Dar blogiau: jis skelbėsi laimingas. Pirmą kartą po ilgo laiko jis užtraukė džiaugsmo himną. — Šis beviltiškas išeities ieškojimas pasirodė ypatingai užkrečiamas. Net tose šalyse, kuriose buržuazija manė dar galinti palaukti, ji prisiekinėjo neatiduosianti savo kailio be mūšio; ji koketiškai mirkčiojo avantiūristams; ji galvojo apie diktatūrą kaip apie arklinį vaistą, kurį reikės, kiek galima, uždelsti, bet vis dėlto geriau išgerti, negu mirti. Proletariatas neslėpė abejingumo savo laisvėms, nes jos tebuvusios tuščios frazės. Jis garsiai skelbė, jog nė vienas iš jo eilių nelipsiąs ant barikadų ginti to, kas jo akyse tebuvo parlamentariškai persirengusi plutokratija".

Nors šią charakteristiką Jules Romains taikė 1933 m. Europai, bet ji lygiai galioja ir 1948 m. Europai. Tai betgi kaip tik ir liudija, kad turėjome reikalą ne su paprastu apsiskaičiavimu, o su gilesne apraiška. Neturime kol kas teisės optimistiškai džiaugtis, kad būtume jau pasimokę.

Antrasis pasaulinis karas šituo atžvilgiu padėties radikaliai nepakeitė. Tiesa, nacionalistinės diktatūros žlugo jų pačių sukurto karo sūkuryje. Bet demokratijai pavojus iš masių tebėra gyvas ir šiandien. Skirtumas tėra vienas: nacionalistinių diktatūrų ilgesį pakeičia proletarinės diktatūros ilgesys. Žinoma, daug lemia tai, kad šį karą laimėjo ne tik demokratijos, bet ir jų pasitalkintoji proletarinė diktatūra. Bet netenka užmiršti, kad beveik visuose kraštuose, į kuriuos įžengė raudonoji armija, nešdama sovietinę diktaturą, ją sutiko veiklios komunistinės partijos. Nebuvo, tiesa, jos pakankamai pajėgios laimėti daugumą vienos pačios. Bet joms talkon atėjo kitos marksistinės partijos: bendras marksistinis idealas pasirodė stipresnė jėga, negu metodo skirtumas. Jei vadams ir buvo aišku, kad šisai skirtumas yra lemiantis, tai masėms jis atrodė bereikšmiu. Marksistinių partijų masė samprotavo: jei tikslas yra tas pats (socialistinė santvarka marksistine šio žodžio prasme), tai kam delsti pėsčiomis einant (atseit, demokratiniu keliu), kai čia pat raudonoji armija pasiūlo arklį (proletarinę diktatūrą), kuriuo galima raitomis tą patį tikslą pasiekti. Komunistinei propagandai nebuvo sunku įtikinti plačiąsias marksistinių partijų mases, kad jų vadai tėra fašistiniai buržuazijos samdiniai, kurie veidmainiškai stengiasi uždelsti darbininkų klasės laimėjimą demokratiniu žaismu. Nevisada pagaliau komunistinės propagandos logikai pasirodė atsparūs ir patys marksistinio socializmo vadai. Ir regėjome todėl šiurpų reginį, kaip marksistinė masė streiko priemonę, kurią ji anksčiau vartojo demokratijai ginti, dabar pradėjo naudoti demokratijai laidoti: streikavo masės — paskutinį kartą, kad atsisakytų šios teisės, dėl kurios jų tėvai tiek daug kovojo.

O neretai marksistiniam proletariatui atėjo talkon ir kai kurie kairiosios buržuazijos sluogsniai. Kaip marksistinei masei didesne vertybe pasirodė marsistinis idealas, negu demokratija, taip ir tūliems kairiosios buržuazijos sluogsniams pasaulėžiūrinis kairumas, atseit ateizmas, pasirodė sugestyvesnis, negu demokratinis žmoniškumas. Tie patys, kurie dar vakar jaudinosi dėl viduramžinės inkvizicijos, šiandien ramia sąžine šoko talkininkauti demokratijos duobkasiams ir ėmė giedoti naujiesiems inkvizitoriams entuziastiškus himnus, lyg neregėdami, kad prieš raudonąją inkviziciją nublanksta visa, ką tik istorija žino. Tebūnie ši tiesa konstatuota, nors ir rizikuoju būti apkaltintas netolerancija. Laimingas būčiau ir aš pats, jei netektų šios tiesos konstatuoti.

Tas pats pavojus visu aštrumu tebegresia ir šiapus geležinės uždangos. Ir tuose kraštuose, kurių dar nenusiaubė raudonosios armijos banga, demokratinės jėgos turi sunkiai kovoti su šita antidemokratine aistra — su šituo proletarinės diktatūros ilgesiu. Nors Vakaruose totalistinės valstybės ir žlugo, tačiau totalistinė dvasia tebėra gyva. Denacifikuoti dar nereiškia įkvėpti demokratinę dvasią. Nejučiomis totalizmas padarė gilios įtakos net tiems, kurie stovėjo nuošaliai ar dargi prieš jį kovojo. Nėra todėl ko daug stebėtis, jei nekartą matome ir demokratinių partijų vadus pasisavinusius diktatorių manieras. O ką bekalbėti apie tas mases, kurios diktatoriams dar vakar šaukė: hosana! Joms daug lengviau rasti kelią į diktatūrą, tegu ir kitos spalvos, negu į demokratiją. Milijonus narių sutelkusios komunistinės partijos ruošia demokratijai pražūtį ir Vakaruose.

Daug veiksnių sudaro komunistinei propagandai ir veiklai palankias sąlygas. Paprastai visų pirma pagrindine sąlyga, favorizuojančia komunistinę akciją, nurodoma karo nuniokotų kraštų sunki ūkinė padėtis. Nėra abejonės, kad skurdas yra palanki dirva komunistinei nuotaikai sudaryti. Bet yra daug ir kitų veiksnių, kurių paprastai nepastebime vien dėl to kad jie išplaukia iš mūsų pačių, kurie manome kovoją prieš komunizmą.

Pirmiausia: kai antidemokratinei akcijai vadovauja disciplinuota ir vieninga komunistų partija, tai demokratinės jėgos yra suskilusios mažiausiai trimis linkmėmis: socialistine, liberaline ir krikščioniškąją. Nemanau šituo konstatavimu reikalauti, kad ir demokratinės jėgos susitelktų į tokią pat disciplinuotą ir vieningą partiją, nes tokią partiją neišvengiamai tikrovės logika nuvestų į savo rūšies naują totalizmą. Ne pats išsidiferenciavimas yra pragaištingas, o tai, kad daugiau energijos išaikvojama tarpusavio kovai, negu pozityviai kūrybai — socialinio gyvenimo žaizdų gydymui.

Nemažiau nelemta yra ir tai, kad socialistinės partijos vis dar nepajėgia atsipalaiduoti nuo marksizmo. O kol socialistinės partijos lieka pavergtos marksizmui, tol jų vaidmuo demokratijos atžvilgiu lieka labai dviprasmiškas. Marksistinis socializmas negali išeiti principinėn opozicijon prieš marksistinį komunizmą, nes jį nuo pastarojo teskiria demokratinis metodas, kitu žodžiu tariant, tik taktika. O kadangi marksistiniu požiūriu komunistinė taktika yra nuoseklesnė, tai marksistinės socialistų partijos, norėdamos išlaikyti konkurenciją, yra priverstos eiti nuolatinių komunistams kompromisų keliu. Demagoginiu darbo klasės vienybės šūkiu komunistai neretai socialistus išjungia iš demokratinių jėgų fronto ir paverčia savo įrankiais. Šita prasme, užuot buvusios atspara prieš komunistinę grėsmę, marksistinės socialistų partijos greičiau suvaidina nelemtą komunistinei diktatūrai kelio ruošėjų vaidmenį. Gyvenimo patirtis akivaizdžiai liudija, kad marksistinių socialistų demokratinis atsparumas tolydžiai silpnėja pagal tai, kiek atitinkamuose kraštuose įsistipręja komunistinė įtaka. O kai ateina lemiamas momentas, marksistinės masės bejėgiškai kapituliuoja ir įsilieja į vieną Markso-Engelso-Lenino-Stalino partijos srovę. Skaudi tiesa, bet — tiesa!

Bet labai dažnai nelemtai komunistiniam totalizmui pasitarnauja ir patys principiniai jo priešai. Turiu min-

tyje du dalykus. Pirmiausia: neretai komunistinė opozicija labiau tėra tam tikrų ūkinių interesų gynimas, o ne pačios demokratijos gynimas. Tokios opozicijos komunistams kaip tik ir reikia: ji daugiau jiems priverbuoja šalininkų darbininkijos sluoksniuose, negu jų pačių propaganda. Vienas sociališkai neteisingas žingsnis labiau sustiprina komunistines simpatijas, negu šimtai fanatiškiausių jo propagandistų. Socialinis kitų srovių nepažangumas darbo masių akyse virsta patvirtinimu (tegu ir iliuziniu) komunistų pretenzijos sutapdyti save su darbo klase. Iš tiesų: Marksas ir Engelsas prabilo penkiasdešimt metų anksčiau, negu Leonas XIII. Skaudi tiesa, bet— tiesa! Ir šita kaltė yra tiek gili, kad jos jausmas nėra išdilęs mūsų sąmonėje ir šiandien. Iškyla jis ir šiandien samprotavimu: reikia rūpintis socialiniu teisingumu ir ūkine darbo masių gerove, nes antraip jos pasuks į komunizmą. Ne! Ne dėl to reikia rūpintis socialine teisybe, kad jos nepaisymas rengia kelią komunistinei diktatūrai. Reikia rūpintis socialine teisybe dėl jos pačios. Tokia socialinė akcija, kuri tebus pagrįsta keršto baime, niekada nebus sėkminga, nes ji nebus nuoširdi. Reikia ne kompromisinių nuolaidų, o radikalaus visos socialinės ir ūkinės gyvenimo struktūros pasukimo kita linkme — žmogaus, o ne savinaudinio pelno linkme.

Tačiau, antra vertus, rūpintis socialine teisybe dar nereikalauja pataikauti tiems, kurių socialinį rūpestį visų pirma gaivina kerštas, nes jis, kaip liudija sovietinė tikrovė, yra pajėgus tik griauti, o ne kurti. Turiu mintyje tuos gausius intelektualus, kurie laiko pareiga savo tėvų kaltę, kad šie neturėjo kilnios drąsos bei taurios širdies ir liko savo laiku akli darbo masių skurdui, šiandien išpirkti oportunistiniu meilikavimusi komunistinės diktatūros apaštalams. Tai tie, kurie tariamo objektyvumo vardan bijo atvirai pažvelgti tikrovei į akis, kad nebūtų įtarti nepažangumu. Tai tie, kurie dialektiškai įrodinėja, kad tarp Vakarų ir Rytų tęsąs tas skirtumas, kad Vakaruose esanti labiau realizuota tik politinė demokratija (iš dalies tai tiesa), o Rytuose užtat esanti labiau įgyvendinta socialinė demokratija (visiškai netiesa, nes socialinė demokratija nėra darbininko nacionalizavimas, o jam žmoniško pragyvenimo sąlygų laidavimas). Tai tie, kurie visą laiką įtarinėja imperialistiniais kėslais vakarietines demokratijos, bet stengiasi pateisinti sovietinį imperializmą įvairiomis „būtinybėmis". Tai tie, kurie ieško pateisinimų Petkovo ar Michailovičiaus likvidavimui, bet patenkinti grįžta iš savo vizitų Jugoslavijoje ar Lenkijoje. Tiesa verčia priminti, kad tokių komunizmo sangulovų atsiranda ne tik iš liberalinių ateistų, bet ir iš kai kurių katalikų intelektualų (pirmiausia prisimenu vaidinamojo personalizmo sąjūdį, atstovaujamą prancūzų žurnalo „Esprit"). Suprantama, yra teisės gintis nuo sisteminio antikomunizmo, nes kiekvienas negatyvus nusistatymas lieka bergždžias. Bet netenka pamiršti, kad, padavus velniui pirštą, jis pačiups ir visą ranką. Todėl ir lieka nepaneigiama, kad kiekvienas piršimas traktuoti komunistus demokratais yra ne tik objektyviai neteisingas, bet ir faktiškai didžiai pragaištingas. Nėra pavojaus, kad vienas ar kitas intelektualas leistųsi užliūliuojamas komunistinės propagandos, jog sovietinė diktatūra tėra socialinė demokratija. Bet yra pavojaus, kada šie garbingi intelektualai savo neatsakingu naivumu suvedžioja platesnius sluoksnius, palauždami jų atsparumą sovietinės diktatūros sirenų viliojimui. Nemanau, žinoma, kad šie intelektualai gultų į vieną lovą su komunistais dėl to, kad jie patys nebebrangintų laisvės. Laisvę asmeniškai brangina net ir tie gausūs intelektualai, kurie pasidarė oficialiais komunistų partijos nariais: turiu mintyje ypačiai prancūzų intelektualus komunistus kurių eilėse sutinkame ir garsųjį dailininką Picasso, ir žymiuosius poetus Louis Aragon su Paul Eluard, ir atominių tyrinėjimų mokslininką Joliot-Curie su neseniai mirusiu garsiuoju fiziku Paul Langevin, ir daugelį kitų. Turime reikalo greičiau ne su laisvės sąmonės paradimu, o su kritinio tikrovės jausmo stoka. Kas patsai yra tiesus, tas negali suprasti, kaip už gražių žodžių gali slėptis biauri tikrovė. Tik betarpiškas sovietinės tikrovės pamatymas atidarė akis ir André Gide, Arthur Köstler ar André Malraux. Bet tos masės, kurias jie savo laiku suvedžiojo, ir šiandien tebetiki „proletariato šalies" palaima!

Ta ir yra pati didžioji demokratijos mūsų dienomis tragedija, kad šiandien jai grėsmė ateina nebe iš šalies, o išauga jos pačios viduje. Nejučiomis demokratijos duobkasiams talkon ateina ir patys jos išpažinėjai. Nekartą demokratijos išdavimu virsta ir pats jos gynimas.

Kiek šiandien gili demokratijos krizė liudija jau vien tasai faktas, kad liberalizmo žodis baigia virsti keiksmažodžiu ne tik demokratijos priešų, bet ir pačių jos atstovų lūpose. Liberalizmo kritika sutaria ir viena antrai tiesiai priešingos srovės. Koliojo liberalizmą nacionalistinių diktatūrų ideologai, savąsias diktatūras krikštydami organinės demokratijos vardu. Kolioja liberalizmą sovietinės diktatūros apaštalai, savindamiesi savo diktatūrai socialinės demokratijos vardą. Kolioja liberalizmą, ir dažnas demokratijos teoretikas, lyg liberalizmas būtų pasenęs ir savo dienas atgyvenęs. Žinoma, kiekvieno lūpose tas pats liberalizmo žodis įgyja skirtingą prasmę: vieniems jis virtęs anarchinio parlamentarizmo, antriems — plutokratinio kapitalizmo, tretiems — laisvamaninio laicizmo sinonimu. Yra pagrindo neigiamai vertinti parlamentarinės santvarkos pavertimą bejėgiškos anarchijos stoviu. Yra teisės piktintis, kad nekartą laisvė paverčiama socialinės neteisybės pateisinimu. Yra pagrindo kritikuoti laisvamaninę pastangą demokratiją sutapdinti su laisvamaniniu laicizmu. Galima demokratijos pilnutinio išvystymo vardan kritikuoti atskirus liberalizmo supratimus, bet netenka šios kritikos paversti liberalizmo apskritai kritika, nes liberalizmas yra patsai demokratinės valstybės sampratos branduolys. Ir todėl ispanų kultūros filosofas Jose Ortega y Gasset teisingai perspėja: „Liberalizmas yra politinis teisės principas, kuriuo viešoji valdžia, nors ji ir visagalė, apréžia pati save ir laiduoja laisvę net tiems, kurie kitaip mąsto ir jaučia, negu stipresnieji, negu dauguma. Neturime teisės šiandien užmiršti, kad liberalizmas yra pats aukščiausias didžiadvasiškumas. Jis yra teisė, kurią dauguma pripažįsta mažumai. Jis skelbia pasiryžimą drauge su priešu gyventi, dar daugiau: su silpnu priešu. Todėl jis yra kilniausias sprendimas, kuris buvo rastas žemės planetoje. Buvo sunku tikėti galimybe, kad žmonija išrastų tokį gražų, perversmišką ir iš žmogaus nelauktą dalyką. Nėra todėl nieko nuostabaus, kad šiandien ta pati žmonija atrodo pasiryžusi jo atsisakyti. Jo vykdymas yra persunkus ir sudėtingas, kad jis galėtų šioje žemėje įleisti šaknis."

Nesu linkęs rezignuoti, kaip cituotasai ispanų filosofas, nes rezignacija nėra joks sprendimas: įšeities ji neatskleidžia. Bet nesu linkęs patikėti ir tiems optimistams, kurie aiškina, kad liberalizmo šūkis nebesąs šiandien populiarus dėl to, jog liberalizmas tapęs visų bendru turtu. Neprasminga rezignuoti, nes tai lygu iš anksto kapituliuoti — prarasti pasitikėjimą žmogumi. Bet tiek pat pragaištinga užmerkti akis prieš tikrovę, nes tai lygu užmigdyti savo budrumą. Užuot rezignavus ar save iliuzijomis liūliavus, prasmingiau yra pajieškoti gilesnių priežasčių, kurios demokratiją įstumia dabartinėn krizėn.

2.

Kur slypi pati gilioji dabartinės demokratijos krizės versmė? Kodėl nekartą pagauna mus įspūdis, lyg demokratija vėl virstų mums utopiniu ilgesiu? Dėl ko jos vykdymas yra toks sunkus?

Šituos klausimus atsako pati tikrovės analizė. Nurodėme: šiandien demokratijai pavojus gresia nebe iš šalies, o iš vidaus, nebe iš aristokratinės reakcijos, o iš jos pačios gyveniman išvestųjų masių. Nebetenka šiandien skųstis kad masės būtų nustumtos nuo politinės vadovybės ir paliktos be balso. Masės šiandien valdo ir masės šiandien kalba. Tik visa bėda, kad jos gyvenimui vadovauja nedemokratine valia. Iš masių šiandien iškyla diktatūros grėsmė. Nebe aristokratinio absoliutizmo baiminamės, o masių diktatūros.

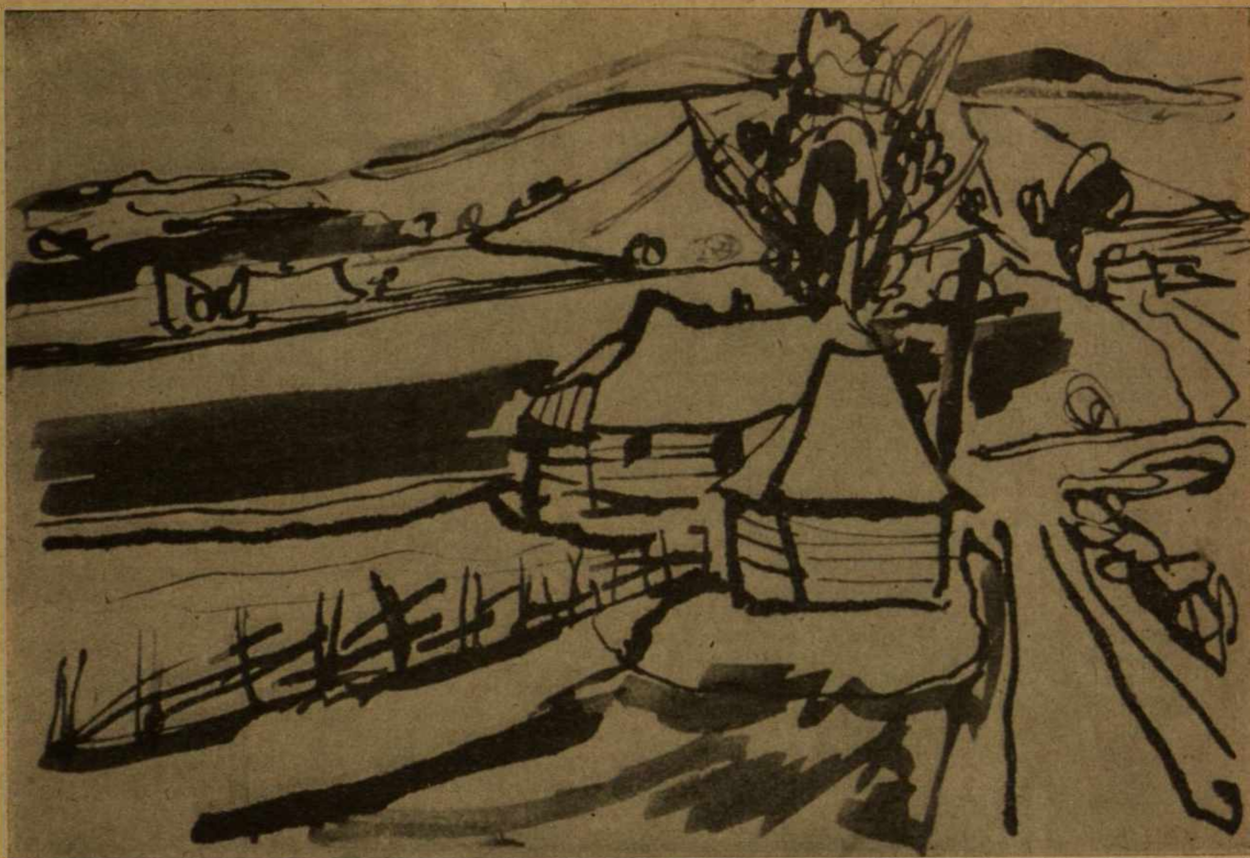
Ką šisai faktas kalba? Jis mums atskleidžia, kaip naivus buvo pirmųjų demokratijos pionierių tikėjimas, jog pakanka pašaukti mases į politinį gyvenimą ir — demokratija bus savaime laiduota bei įgyvendinta. Šiandien betgi aiškiai regime, kad masių pašaukimas į politinį gyvenimą savaime dar nėra joks demokratijos laidas. Gali masės pačios iškelti diktatorius. Daugelis diktatorių iš tiesų, kaip pirma pastebėjome, atėjo į valdžią legaliu parlamentiniu keliu. Parlamentarine santvarka ir diktatūra savaime viena antros dar neišskiria. Kaip galėjo daugelis diktatorių ateiti valdžion parlamentiniu keliu, taip gali jie ir valdyti nepaneigdami parlamentarinės santvarkos iš principo, o tik atitinkamai, pasirūpindami ją įstatyti į „generalinę liniją".

Šisai faktas, kad parlamentarizmas dar nelaiduoja demokratijos, mums ir nurodo, jog demokratija savo esme yra ne teisinės technikos, o moralinės valios, atseit ne institucijų, o žmogaus problema. Tiesa parlamentarizmas yra esmiškai susijęs su demokratija, bet jis dar nėra pati demokratijos esmė. Pati demokratijos esmė — tai moralinis nusistatymas laiduoti kiekvienam teisę laisvai išskleisti savo asmenybę, tai atsisakymas daugumos valią prievarta užmesti mažumai, tai, gražiu Ortega y Gasset žodžiu, pasiryžimas gyventi draug ne tik su priešu, bet dargi su silpnu priešu. O parlamentarizmas tėra nuosekli šio moralinio principo politinė išvada. Nėra kito kelio leisti kiekvienam pareikšti savo nusistatymą bendraisiais viešojo gyvenimo klausimais, kaip politinį gyvenimą suorganizuoti parlamentarine santvarka. Tačiau pats savaime parlamentarizmas dar nelaiduoja valstybės demokratiškumo. Visada lieka atvira galimybė, kad dauguma gali savo valdžią paversti mažumai prievarta ir tuo būdu demokratinį visų laisvės principą pažeisti daugumos valios beatodairine tiranija. Dėl to ir nepakanka demokratija laiduoti, kad kiekvienas turėtų teisę pareikšti savo valią. Reikia, kad visi būtų nusistatę lygiai vadovautis kiekvienam žmogui lygios pagarbos ir laisvės principu. Reikia, kad visi būtų pasiryžę gyvenimo įstatymu paskelbti teisę, o ne sauvališką prievartą. Jei tokios moralinės valios visi ar bent dauguma neturi, tai ir pats parlamentas iš demokratinės institucijos, skirtos laisvei saugoti, virsta tiranijos priemone. Tokių atvejų šiandien nestokojame. Nėra galbūt nė vieno krašto, kuris nebūtų vienaip ar kitaip parlamentiškai valdomas. Bet — ar turime teisę visuose juose kalbėti apie demokratiją?!

Štai dėl to ir nepakanka demokratijos laidavimui vien masių į politinį gyvenimą pašaukimo. Masė, užuot buvusi demokratijos laidu, greičiau yra jos mirtinis priešas. Kad nebūtų šis konstatavimas neteisingai suprastas, iš karto įsakmiai pastebiu, jog masės žodžiu turiu mintyje ne darbininkiją ar apskritai liaudį, o visus tuos, kurie nėra išsilaisvinę iš bandinės logikos ir bandinio egoizmo: yra daug paprastų žmonių, kuriuos savarankiškas mąstymas ir tauri valia išskiria iš masės, ir yra daug vadinamųjų inteligentų, kurie yra tikrasis masei būdingo beatodairiškumo įkūnijimas. Ne liaudis yra demokratijos priešas, o masė, suprasta anksčiau aptarta prasme. Kam vis dėlto manasai formulavimas atrodytų nepriimtinas, galėčiau jį šiaip patikslinti: ne demokratije yra masių priešas, nes ji pašaukė šias į politinį gyvenimą, bet masė yra demokratijos priešas, nes ji ruošia demokratijai pražūtį.

Demokratijai reikia ne masės, o asmenybių — savarankiško mąstymo ir taurios valios žmonių. Sakėme anksčiau: demokratija — tai moralinis nusistatymas kiekvieną žmogų lygiai gerbti ir tuo pačiu kiekvienam žmogui laiduoti laisvę. Tuo tarpu masei toks nusistatymas yra tiesiai ir paprastai svetimas. Kiekvieną žmogų lygiai gerbti — tai pozityviai vertinti kiekvienos žmogiškosios asmenybės savitumą ar bent jį pakęsti, jei jisai nėra man suprantamas. Gi masė savaimingai linkusi visa suniveliuoti — suvesti į vieną bendrą vardiklį. Kiekvienas savitumas „nebuvimas, kaip visi kiti' masei jau iš anksto yra nusikalstamas iš jos išsiskyrimas, įtartinas aristokratizmas. Lygybės reikalavimą masė supranta tik niveliaciniu visų suvienodinimu. Demokratija yra nusistatymas, pažiūroms išsiskyrus, nesigriebti prievartos, o ieškoti sprendimo, kuris leistų visiems drauge gyventi, nepaneigiant nė vienam laisvės. Tuo tarpu masei bet koks diskusinis klausimo svarstymas atrodo tik tuščiu laiko gaišinimu, o tolerancija — nereikalinga ceremonija. Tai, kuo ji šiandien įsitikinusi, jai galioja kaip galutinė tiesa. Todėl masė vienintele protinga nuomonių išlyginimo priemone ir laiko „tiesioginę akciją", atseit prievartinį savo valios vykdymą. Bet toksai diskusinio svarstymo ir kompromisinio susitarimo pakeitimas „tiesiogine akcija" yra ne kas kita, kaip demokratinio laisvės principo iš anksto paneigimas. Pagaliau: joks kolektyvas neįmanomas be vadovybės, be atitinkamo autoritetinio vadovavimo. Bet vieną prasmę turi autoritetas demokratinei bendruomenei, ir kitą — masės kolektyvui. Demokratinei bendruomenei autoriteto pagrindas yra moralinis žmogaus vertingumas, masei — fanatiškas beatodairiškumas ir kumščio sugestyvumas. Ir nieko nuostabaus: kiekvienam autoritetu yra tai, ką jis pats vertina — kuo jis pats yra. Demokratinė bendruomenė, pasiųsdama savo elitą į vadovybę, neatsisako teisės laisvai spręsti ir vertinti savo vadovybės žygius. Tuo tarpu masė, nepakenčianti savarankiško mąstymo, leidžiasi vergiškai vedama ten, kur tik nori jos stabai. Jai nereikia nė rinkimų kovos: pakanka akliamacinių plebiscitų. Vienybė jai atrodo pirmąja būtinybe o kiekviena partija — pačia didžiąja pragaištimi. Masei tereikia vienos partijos — jos pačios. Viena partija — galutinis masės politinės išminties žodis. Proletariato vienybė — sovietinės diktatūros dogma. Tautinė vienybė — nacionalistinių diktatūrų šventoji tiesa. Ir visiškai suprantama: neįsivaizduodama kitų santykiavimo formų, kaip „tiesioginė akcija", masė temato dvi galimybes: arba anarchinę kovą arba vienos partijos diktatūrą. Dėl to masei demokratija yra neįmanoma: arba ji demokratinę santvarką paverčia anarchiškomis rietenomis arba nurimsta tik diktatūrinėje vergijoje. Masės įsiviešpatavimas valstybėje neišvengiamai reiškia demokratijai pražūtį. Demokratinės valstybės prasmė yra tarnauti žmogiškajai asmenybei. Gi masė paverčia ją savo tiranijos įrankiu.

Suglaudžiame mūsų pažiūrą. — Demokratija pašaukia į politinį gyvenimą visus. Bet kad demokratija galėtų išlikti, privalu, kad visi ateitų į politinį gyvenimą ne mase, o individualiomis as-



Adomas Galdikas — **Gimtasis kraštas**

menybėmis. Masėje demokratiją paversti gyvenimo tikrove neįmanoma. **Demokratija yra galima tik viena antrą gerbiančių asmenybių bendruomenėje.** Šita prasme anksčiau ir sakėme: demokratija visų pirma yra moralinės valios, o ne teisinių institucijų reikalas. Kitais žodžiais: bet kuri valstybė tėra tiek demokratiška, kiek jos institucijas gaivina demokratinė dvasia. Pakanka šiai dvasiai išblėsti, ir — tos pačios institucijos virs diktatūrinės tiranijos nešėjomis.

3.

Čia ir yra tasai pagrindas, dėl ko **demokratija niekada negali būti vieną kartą visam laikui laimėta.** Nepakanka suteikti kraštui demokratinę konstituciją ir pagal ją sukurt atitinkamas institucijas. Reikia drauge nuolat budėti, kad masė šių institucijų nepaverstų tiraniniais įrankiais. Bet vėl: šis budėjimas yra daugiau, negu tik teisinė kontrolė (konstitucinio ar administracinio teismo prasme). **Budėjimas demokratijos sargyboje — tai visų išsilaikymas atitinkamai aukštame moralinės kultūros lygyje, kuris vienas laiduoja gyvą demokratinę dvasią.** Jei iš vienos pusės demokratija sudaro sąlygas laisvam žmogiškosios asmenybės išsiskleidimui, tai betgi iš antros — demokratijos realizavimas neįmanomas be atitinkamos moralinės kultūros. Tik kultūringa bendruomenė gali būti demokratiška.

Tai ir padaro, kad savotiškai demokratija yra nuolatinės krizės grėsmėje. Nuolat demokratiją grėsia krizė ne ta prasme, kad demokratija negalėtų būti stabili, o ta prasme, kad stabilią demokratiją galima išlaikyti tik nuolatiniu budėjimu. Neiškyla demokratijai pavojus tik tą akimirką, kai kas nors pasikėsina sugriauti kurią nors demokratinę instituciją, nes jis visada jau iškilęs — visada grėsia demokratiją pavojus neišlikti toje aukštumoje, kurios reikalauja jos idealas. Kai jau regimai pasikėsinama griauti demokratinę santvarką, tai paprastai jau yra ženklas, kad demokratinė dvasia buvo seniai prarasta.

Kaip sunku budėti, kad demokratinės institucijos išliktų joms privalomame lygyje, taip sunku demokratiją ginti ir pasikėsinimo atveju. Bepigu diktatūrai: pristeigei koncentracijos stovyklų, ir — opozicija paluš. Nesvarbu, ar masė liks rami labiau iš baimės ar iš meilės. Machiavelis rekomendavo labiau pasitikėti pavaldinių baime, negu meile. Tesvarbu viena: kad masė ramiai klausytų. Tuo tarpu demokratijai toks šalininkų telkimo metodas principiškai neįmanomas: prievarta nieko demokratu nepadarysi. Nei žmogui pagarba, nei tolerancija, nei bendruomeninė atsakomybė, nei kitos demokratinės valios savybės prievarta yra neįskiepijamos. Jos gali būti laimimos tik individualiu kiekvieno žmogaus išsiauklėjimu moraline asmenybe. Kaip demokratinės valstybės samprata ištryško tik iš kilnios žmogaus minties, taip ji gali tapti gyvenimo tikrove tik kilnios valios rankose. Demokratijos didybė neslypi tik parlamentarinės mašinos išgalvojime. Parlamentarinė mašina tėra toks pat įrankis, kaip ir visos kitos mašinos. Visa lemia ta dvasia, kuri jai duoda linkmę — laisvės ar prievartos.

Konstatavome: pati gilioji kiekvienos demokratijos krizės versmė yra masės įsiviešpatavimas. Ir todėl:

vienintelis kelias demokratijos krizei nuveikti — tai plačiųjų masių pakėlimas į aukštesnį visuomeninės kultūros lygį, jų perauklėjimas į individualių asmenybių bendruomenę. Nebereikia kovoti už masių išvedimą į politinio gyvenimo areną. Jos jau išėjusios, bet — barbariškai išėjusios. Todėl visų pirma ir tereikia vieno — įauklėti mases į demokratinę kultūrą, išbudinti jose žmogiškosios asmenybės vertės ir atsakomybės sąmonę, išryškinti beasmenišką masės kolektyvą į savitas asmenybes. Kol šitas uždavinys nebus sėkmingai išspręstas, tol liks bergždžios ir visos kitos pastangos.

Daug kalbama apie demokratinį auklėjimą. Bet labai dažnai, kas šituo vardu vadinama, greičiau yra ne moralinis demokratinių nusiteikimų bei nusistatymų formavimas, o paprastas techninis instruktavimas, kaip funkcionuoja parlamentarinė mašina. Tačiau tokio techninio susipažinimo su parlamentarine santvarka nepakanka. Demokratijos didybė, sakėme, glūdi ne parlamentarinės mašinos išgalvojime, o gyvoje visų valioje kurti brolišką bendruomenę teisės ir laisvės dvasia. Ir šiandien ne dėl to tenka kalbėti apie demokratijos krizę, kad plačiosios masės nesidomėtų politiniu gyvenimu ar nesiorientuotų parlamentarinėje technikoje. Į ją įgusti jau pakako laiko. Verčia mus šiandien apie demokratijos krizę kalbėti ne masių politinis abejingumas, o jų svetimumas demokratinei dvasiai. Gi šios įkvėpimas visų pirma yra ne teorinio supažindinimo, o moralinio auklėjimo uždavinys.

4.

Tačiau nėra tik paprasta atsitiktinybė šisai faktas, kad demokratinį auklėjimą mes labai dažnai suvedame į techninį supažindinimą su parlamentarine mašina. Tokia demokratinio auklėjimo linkmė savo versmę turi tame pozityvistiniame demokratijos supratime, kuris, neįvertindamas moralinio momento prasmės, demokratiją sutapdo su parlamentarine mašina. Savaime suprantama: jei manyti, kad demokratijai realizuoti pakanka užsukti parlamentarinę mašiną, tai iš tiesų demokratinis auklėjimas išsisemtų paprastu supažindinimu, kaip ši mašina funkcionuoja.

Pozityvistinis demokratijos supratimas — tai masei būdingas demokratijos supratimas. Sutapdant demokratiją su parlamentarizmu, demokratija iš moralinio nusistatymo laiduoti visiems laisvę, virsta brutalia daugumos valios apoteoze. Demokratija masei — tai neribota teisė vykdyti savo „daugumos" valią. Tačiau toksai demokratijos supratimas ne tik iškreipia jos prasmę, bet ir neišvengiamai veda į totalizmą.

Aiškiai tai liudija Rousseau pavyzdys. Laikyti demokratiją tiktai parlamentine valia (volonté générale) — tai demokratiją paversti daugumos tiranija. Rousseau šią išvadą nuosekliai ir išplėtojo. Turiu mintyje jo valstybei suteikiamą neribotą prievartos teisę. Rousseau valstybė yra gyvybės ir mirties viešpats: „Kada valstybė sako piliečiui: reikia, kad tu mirtumei, jis privalo mirti. Tiesą tariant, pilietis ligšiol saugiai ir gyveno tik valstybės dėka: jo gyvybė buvo ne vien prigimties geradėjystė, bet ir sąlyginė valstybės dovana". Dar daugiau: Rousseau valstybė yra ne tik gyvybės ir mirties, bet ir sąžinės viešpats: „Suverenui priklauso nustatyti civilinio tikėjimo nuostatus. Jis gali iš valstybės ištremti kiekvieną, kuris šiais nuostatais netiki. Ir jei kuris, viešai šias dogmas išpažinęs, elgiasi, lyg jomis netikėtų, — tebūnie mirtimi baudžiamas". Tam, kurs pabūgęs tokio valstybei suteikto absoliutiškumo, skųstųsi daugumos tiranija, Rousseau paaiškina, jog toksai nepatenkintasai prieštarautų savo paties valiai: „Pilietis pritaria visiems įstatymams, — net tiems, kurie pravedami nežiūrint jo. Jei laimėjo priešinga pažiūra, tai tik įrodo, kad jis buvo suklydęs". Ir todėl, Rousseau žodžiais, priversti pilietį paklusti valstybei yra lygu priversti jį būti laisvą.

Jei skaitytume šiuos tekstus, nežinodami jų autoriaus, galėtume Didžiosios prancūzų revolucijos ideologą sumaištyti su dabarties sovietiniais sofistais, įrodinėjančiais proletariato diktatūros demokratiškumą. Visai panašiai kalba ir sovietiniai ideologai: kas skundžiasi generalinės linijos, kurią partija nustatė, tiraniškumu, tas tik patsai liudija, jog jis dar klysta, nes dar nėra priaugęs proletarinės sąmonės lygio. Visai panašiai guodžia ir sovietiniai pedagogai: jei kas yra siunčiamas į koncentracijos stovyklą, tai jis tėra verčiamas būti laisvu — išsilaisvinti iš buržuazinių prietarų bei klaidų.

Nėra šis panašumas atsitiktinis. Jis glūdi pačioje Rousseau demokratijos sampratoje. Rousseau valstybė yra aiškiai dviprasmiška. Tiesa, viena prasme ji iš tikrųjų reiškia revoliucinį žingsnį į demokratiją — tiek, būtent, kiek ji suverenumą iš monarcho perkelia į pačią tautą. Tačiau antra prasme ji lieka tokia pat absoliutistinė (mūsų laiko terminu tariant, totalistinė), kaip ir senoji monarchinio absoliutizmo valstybė. Todėl iš tiesų Rousseau ne principiškai absoliutizmą nuveikia, o tik jį perkelia į kitas rankas. Bet absoliutizmas dėl to niekuo nepasikeičia. Niekuo nėra smagiau kęsti prievartą vien dėl to, kad ji grindžiama nebe dinastinio monarcho, o tautos išrinkto parlamento vardu. Prievarta lieka prievarta: paprastas jos perkėlimas iš vienų rankų į kitas jos niekuo nesušvelnina. Čia ir yra tasai pagrindas, dėl ko Rousseau valstybė taip panaši į sovietinę: abiem atvejais teigiamas tas pats absoliutizmas, valstybės valia pašvenčiama aukščiausiu įstatymu. Skirtumas tėra vienas: kai Rousseau absoliutistinę prievartos teisę suteikia daugumai, tai sovietai šią formaliai tuščią sąvoką pripildo konkrečių proletariato klasės turiniu — volonté générale sukonkretina generaline linija. Bet iš esmės abiem atvejais valstybė lieka tuo pačiu absoliutistiniu Molochu, reikalaujančiu ne tik gyvybės, bet ir sąžinės aukų. Nemanau šituo, žinoma, neigti demokratinę Ruosseau valstybės sampratos inspiraciją. Ji yra nepaneigiama. Bet lygiai nepaneigiamas ir tasai panašumas (jei nesakyti: tapatumas), kurį ką tik iškėlėme tarp Rousseau koncepcijų ir atitinkamų sovietinių tezių. Demokratiją suprantant Rousseau prasme, sovietai iš tiesų turi daug pagrindo save laikyti demokratais. Bet šioje vietoje mums rūpi ne Rousseau speciali kritika, o tik jo pavyzdžiu pailiustruoti, kaip pozityvistinė demokratijos samprata, teturinti prieš akis tik vieną demokratijos momentą, neišvengiamai patenka į totalizmo pavojų.

Kada Rousseau kūrė savąją demokratinės valstybės teoriją, jam prieš akis testovėjo viena problema — kaip išspręsti valstybės vadovybės klausimą, kam suteikti teisę į valdžią. Ir šį klausimą Rousseau išsprendė iš tiesų demokratiškai: nėra kito kelio laiduoti visiems teisę spręsti savo likimą, kaip valdžią pavesti daugumos atstovams. Tačiau suteikti daugumai teisę į valdžią dar nereiškia tuo pačiu ir savaime sukurti demokratinę valstybę. Nepakanka tik demokratiškai į valdžią ateiti. Reikia ir iš tiesų demokratiškai valdyti. Rousseau betgi šis klausimas, ką reiškia demokratiškai valdyti, neiškilo. Jis naiviai prileido, kad daugumos nusistatymas savaime bus teisingas, ir todėl daugumos valią padarė pačiu teisės šaltiniu. Bet čia ir yra pagrindas, dėl ko Rousseau, nežiūrint pirminės inspiracijos demokratiškumo, baigė kraštutiniu totalizmu.

Daugumos valia yra pagrindas nuspręsti, kam pavesti valdžią, bet dėl to daugumos valia dar niekų būdu nėra pirminė teisės versmė. Pačios pagrindinės teisės žmogui yra duotos pačia dvasine jo prigimtimi. Jos nėra tik sąlyginės valstybės dovanos, ir todėl jokia dauguma neturi

pagrindo jas paneigti. Ne valia yra teisės šaltinis, o greičiau pati valia tėra tada teisi, kada ji atitinka objektyviuosius teisės reikalavimus. Į teisę neatremta valia tėra plika prievarta. Taip yra atskiro žmogaus atveju, taip yra ir valstybės atveju. Paskelbti daugumos valią ne tik pagrindu į valdžią ateiti, bet ir galutine teisės norma — tai iš tiesų kanonizuoti daugumos mažumai tiraniją.

Tokia parlamentarinė valstybė, kuri daugumos valią atpalaiduoja nuo prigimtinių teisės normų, iš karto pasidaro totalistiniu Molochu. Turi dauguma teisę į valdžią, bet neturi ji teisės į beatodairinį šios teisės naudojimą. Tasai pats principas „kiekvienas turi lygią teisę dalyvauti valdžios suteikime", kuris suteikia daugumai teisę į valdžią, užuot suteikęs valstybei visagališkumą, kaip tik ją aprėžia visiems lygių teisių ir lygios laisvės reikalavimu. Šita prasme: demokratijos esmė visų pirma slypi ne suteikime daugumai valdžios, o moraliniame daugumos įsipareigojime suteiktosios valdžios nepiktnaudoti neteisei. Teisiškumas ir tuo pačiu absoliutiškumo atsisakymas — štai pagrindinis demokratinės valstybės kriterijus. Demokratija nėra tik mažumos tiranijos pakeitimas daugumos tiranija, o tiranijos apskritai atsisakymas. Jei demokratija tebūtų vienos tiranijos pakeitimas kita, ji nebūtų buvusi verta nė vieno himno. Daugiau būtų prasmės garbinti viengalvį, o ne šimtagalvį Molochą. Jei demokratijai sukurti šimtai himnų, tai ne daugumos valiai pagarbinti, o žmogiškosios asmenybės išsilaisvinimui iš valstybės vergijos. Gilioji demokratijos prasmė — tai valstybės nusilenkimas prieš žmogų. Kai totalistinė valstybė žmogų telaiko pavaldiniu, tai demokratinė valstybė laiko savo kilnia pareiga tarnauti žmogiškajai asmenybei. Kaip totalistinė valstybė yra vergijos, taip demokratija — laisvės sinonimas. Daugumai valdžios suteikimas šitos demokratijos giliosios šviesoje nublanksta (nereiškia: praranda savo vertę, o tik: nėra pati jos esmė) į paprastą techninę priemonę.

5.

Štai, trumpai suglaudus, mūsų žvilgis į šiandieninę demokratijos padėtį: — Nebetenka masės laisvinti, nes masė jau laisva. Tačiau masės laisvė dar nėra žmogaus laisvė. Iškovoti žmogui laisvę prieš niveliacinę daugumos valios tiraniją — štai dabarties demokratijai uždavinys, kuris nulems jos ateitį. Jei nelaimės žmogus laisvės, tai yra: jei nepakils plačiosios masės į tą moralinį dvasinės kultūros lygį, kuriame žmogus išbunda savo vertę ir atsakomybę žinančia asmenybe, tai ateities lemtis aiški: ta pati masė, kuri šiandien laisvę paverčia aklu siautėjimu, ryt pati grįš į senus grandinius. Žmogui laisvė — kūrybos erdvė, masei — nepakeliama našta. Buvo laikas, kada demokratija reiškė kovą prieš pateptinius tiranus. Šiandien yra laikas, kad demokratija reiškia kovą prieš anoniminę masės tiraniją. Bet visada savo esme demokratija lieka vienas ir tas pats nusistatymas — ginti žmogaus laisvę prieš kiekvieną tiraniją, nežiūrint, kokios kilmės ji bebūtų. „Be laisvų žmonių žmonija, baigiu Georges Bernanos žodžiais, sunyks taip sparčiai, kaip lapai nuo medžio, praradusio gyvybę. Pasaulį išgelbės tik laisvieji žmonės. Reikia kurti pasaulį laisviems žmonėms".

* * *

Ar yra prasmės kalbėti apie demokratiją mums, netekusiems savosios valstybės? Jei demokratija tebūtų valstybės problema — ne. Bet kadangi demokratija yra apskritai bendruomeninio gyvenimo problema — taip.

Ar negresia masės dvasia (ar, teisingiau tariant, bedvasiškumas) ir mūsų bendruomenę paversti į saulės nudegintą tyrlaukį? Teatsako šį klausimą patys sau tie skaitytojų, kurie dar nesijaučia atsipirkę nuo demokratinės savarankiško mąstymo pareigos, kurie dar nėra valdinio nemąstymo padarę savo tautine profesija.

Apleistas avilys

VINCAS KAZOKAS

Dabar esu lyg avilys sode, pasenęs ir apleistas
Auksinių bičių, ošusių lyg tėviškės pušų šilai.
O kai pavasariais kitur pradės jau gėlės skleistis,
Čia bus tylu, tušti liūdės belapiuos medžiuos inkilai.

Aplink šnarės išdžiūvusi žolė pavasariniuos vėjuos
Ir tartum spiečius šniokš šakose šiltas vasarų lietus,
Primindamas, kad čia kadais balti žiedai kvepėjo,
Balti žiedai, ir pievos, ir medus.

Ak, niekad nebegrįš išskridę nežinion svajonės — bitės
Ir nelipdys auksinio miesto mano mirštančioj širdy,
Tiktai saulėlydis, rudens vėsa, tik žolynai, nuvytę,
Tik sopuliu grįžtą iš kažin kur ano pavasario aidai girti...

RAŠYTOJO LAISVĖ IR ĮSIPAREIGOJIMAI

JONAS GRINIUS

I. KONFLIKTAS TARP RAŠYTOJO IR VISUOMENĖS

Rašytojo ir apskritai menininko laisvės ir įsipareigojimo problema yra sena ir nauja. Kada didysis graikų skulptorius Praksitelis (IV amž. pr. Kr.) buvo apkaltintas, kad jis, nukaldamas statuloj Afroditę nuogą, įžeidęs dievus, jau tada buvo iškelta menininko laisvės ir jo ribų problema. Dar aštriau ji buvo pastatyta Sokrato byloje. Tada graikų teismas, kaip žinome, kaltino aną rašytoją — filosofą, kad jis savo raštais ir kalbomis tvirkinąs jaunuomenę. Tačiau iš tikrųjų tada Sokratui buvo daromas stambus priekaištas ne už ką kitą, kaip už nusižengimą tam tikroms pareigoms, kurias rašytojas, kaip visuomenės narys, turi prisiimti ar yra prisiėmęs, ir drauge už per didelę laisvę, kuria jis pasinaudojo.

Šita pareigos ir laisvės problema viešumon iškildavo ir vėliau, kada menininkas ar rašytojas nebenorėdavo būti tik visuomenės tarnu ar linksmintoju. Kol jis sutikdavo visuomenei tarnauti arba jai pramogų duoti pagal jos reikalavimus ir skonį, tol ta problema tegalėdavo kilti tik paties menininko viduje. Bet kada jis panorėdavo būti savarankiškas žmogus ir pats nuo savęs tarti visuomenei žodį, skirtingą nuo jos įsitikinimų ir skonio, kūrėjo laisvės problema nuaidėdavo viešumoje ir sukeldavo konfliktų ir ginčų. Šitiems santykiams pailiustruoti būtų galima suminėti visą eilę konfliktų tarp platesnės bei siauresnės visuomenės ir kūrėjų, arba tarp valdovų ir kūrėjų. Nuo 16-tojo amž. (renesanso laikų) jie dažnėja, o 19-tojo amž. pradžioje (romantikų laikais) jie tampa rašytojų išaiškinami ir pagrindžiami.

Skelbdami individualizmą, romantikai rašytojai ir filosofai ypatingai išaukštino maištingąjį kūrėją, laisvąjį genijų, kurio lūpomis prabylančios amžinosios tiesos. Todėl romantikai kūrėjus, ypač genijus, laikė tautų mokytojais ir net pranašais, kurių konservatyvi ir susmulkėjusi visuomenė nepajėgia ar nenori suprasti ir todėl niekina ir persekioja. Romantikams atrodė, kad rašytojo ir kitokio menininko pareiga yra ne paklusti visuomenei ir nusilenkti jos reikalavimam, bet kovoti prieš visuomenės tiraniją, kad būtų išsaugota genijaus laisvė, kad pati visuomenė nusilenktų ir nueitų paskui kūrėją. Kitaip sakant, romantikų pažiūromis rašytojo ar šiaip menininko pareiga reiškė ne tiek atsisakymą tarnauti visuomenės įgeidžiams, kiek pačios kūrėjo laisvės gynimą prieš visuomenės konservatyvizmą, egoizmą ir smulkumą, kuriuos žmonės nori primesti kūrėjui.

Romantikų įtakoj beveik visas XIX amžius ir XX pradžia yra beveik nuolatinis menininkų ir rašytojų konfliktas su visuomene, ypač su buržuazine visuomene, susidomėjusia patogumais bei pramogomis ir norinčia tai hipokritiškai pridengti kilniais šūkiais. Tuos konfliktus reiškė Baudelaire ir G. Flaubert'ui iškeltos bylos, rašytojų ištrėmimai, jų raštams taikoma cenzūra. Nepaisydami šitų represijų XIX ir XX amžiaus kūrėjai (gal išskyrus architektus) nuolat iškalbingai pabrėžia savo laisvę ir meta paniekinimą savo laiko žmonėms. Jie dažnai jaučiasi neturį jokių pareigų savo amžininkams, jiems ne tik nesiangažuoja, bet neretai pareiškia, kad savo kūrybą jie teskiria sau arba ateinančioms kartoms, nes tik jos pajėgsiančios jų kūrinius suprasti. Šitaip skelbdami ir dažnai šitaip elgdamiesi naujausių laikų muzikai, tapytojai, poetai ir rašytojai slapta savo širdyje norėdavo jei ne visuomenės pripažinimo, tai bent jos susidomėjimo. Tačiau tai visai nereiškė noro susirišti su visuomene kokiomis nors, kad ir tyliai priimtomis, pareigomis. Tikėdami į savo talentą ir savo kūrinių vertę, rašytojai ir kiti menininkai tenori visuomenę arba jos vėlybesnes kartas patraukti paskui save, nori įtikinti, kad jų pažiūros, jų idėjos, skonis yra teisingi, bet ne visuomenei tarnauti, ir juo labiau ne jai pramogų duoti.

Šitas revoliucinis individualistinis pobūdis, kuris reiškiasi XIX ir XX amžiaus menininkų pažiūrose ir kūryboj, yra davęs nemaža nuostolių bendrai meno kultūrai, nes visuomenė, kaltindama savo ruoštu kūrėjus, nusigręžė nuo jų. Pasilikę beveik vieni pažangieji menininkai, poetai ir rašytojai neretai skurdo, kankinosi, pasinešė į formalizmą, į mažai vaisingus abstrakčius eksperimentus, o visuomenė atsiliko, atbuko, tenkinosi šunmeniu, arba maitinosi smulkių poetų ir rašytojų konvencionaline pramogine literatūra. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Vakarų Europoj griovis tarp pažangiųjų muzikų, tapytojų, poetų ir rašytojų iš vienos pusės, ir visuomenės iš kitos, buvo pasidaręs toks gilus ir platus, jog atrodė nebeperžengiamas. Panašūs reiškiniai, tik mažesniame laipsnyje, buvo pastebimi ir Lietuvoje.

Antrasis pasaulinis karas į meno kūrėjų ir visuomenės santykius atnešė naujo vėjo. Didžiosios nelaimės, ypač svetima vergovė, kuri ištiko Vakarų Europos tautos, parodė, kad visi meno kūrėjai, ypač poetai ir rašytojai, yra tos pačios tautos nariai, kaip ir plačioji visuomenė. Tai supratę, rašytojai ir poetai ėmė užmiršti pirmykštį neigiamą nusistatymą prieš visuomenę, o ši pastaroji ėmė ilgėtis galingų savo rašytojų ir poetų, nes pamatė, kad tie smulkieji mados raštininkai, kurie anksčiau pataikavo tai suburžuazėjusiai visuomenei, ėmė lengvai šliaužioti naujiems viešpačiams-okupantams. Rašytojai ir visuomenė, bendrų nelaimių prislėgti, ėmė susiprasti ir suprasti, kad visų vienos tautos vaikų likimas yra bendras.

Todėl nenuostabu, kad Antrojo pasaulinio karo okupacijose Vakarų Europos, ypač Prancūzijos, rašytojai ir poetai, aiškiau pajutę savo pareigas tautai, išėjo iš savo uždarų koplytėlių, užmiršo savo formalistinius eksperimentus, įsijungė į bendrą kovą už laisvę ir pradėjo net toje kovoje vadovauti. Ir visuomenė juos suprato, nes poetai ir rašytojai ėmė rašyti tokiais klausimais, kurie rūpėjo beveik visiems, jie pradėjo kalbėti maždaug tokia kalba, kuri buvo visiems suprantama. O visuomenė, griūnant ir nykstant įvairioms

materialinėms gėrybėms, pamatė, kad savas menas, sava dailioji literatūra yra didelės vertybės, be kurių kultūringas žmogus nebegali apsieiti.

Argi ne panašų reiškinį mes matėmė ir Lietuvoj? Kada lietuvių šviesuomenė pradėjo labiausiai vertinti lietuviškąją knygą, jei ne Antrojo pasaulinio karo nelaimių metais? Kada mūsų Putinas ėmė užmiršti savo individualizmą ir pasuko į bendresnes temas, jei ne tada, kada pradėjo kilti didieji pavojai tautai? Ar ne vokiečių okupacijos metais Putinas slaptai išleido savo rinkinį „Rūsčiąsias Dienas"? Kada ypač išpopuliarėjo B. Brazdžionis su savo poezija, jei ne pastaraisiais didžiųjų grėsmių metais? Ar ne nuo tada jis tapo antruoju mūsų Maironiu? Tiesa, ne visi Putino ir B. Brazdžionio eilėraščiai, neįprastų visuomeninių sukrėtimų pažadinti, išėjo meniškai vertingi. Tačiau kada tiedu poetai pro atskirus praeinamus laiko ir politikos reiškinius sugebėjo įžvelgti bendrai žmogiškus dalykus ir juos mokėjo išreikšti atatinkamomis priemonėmis, jie sukūrė eilėraščių, kuriuos brangins ateinančios kratos, o ne vieni mes.

Ir kitų Vakarų Europos tautų poetai per Antrąjį pasaulinį karą rašė kūrinių, kurių vieni buvo arčiau publicistikos ir retorikos, bet kiti iškilo į tikrojo meno aukštumas, pasiliko visuomenei suprantami ir branginami. Tai ypač buvo matyti Prancūzijoj. Tačiau pasaulinio kataklizmo audroms aprimstant, Vakarų Europoj vėl ėmė reikštis prieškarinis skilimas tarp menininkų, poetų ir rašytojų iš vienos pusės, o visuomenės iš antros. Rašytojai ir poetai vėl ėmė izoliuotis, grįžti į savo individualųjį kiautą, o visuomenė nusigręžti nuo jų kūrinių ir labiau susidomėti materialinėmis gėrybėmis ir pramoginių menu. Šitas reiškinys nebuvo malonus nei jautresniesiems rašytojams bei poetams, nei šviesesniems visuomenės žmonėms, kuriems rūpėjo savo tautos kultūra. Šito susirūpinimo pasėkoje Prancūzijoje iškilo didysis ginčas apie rašytojų, poetų ir apskritai menininkų lasvę ir įsipareigojimus.

II. KOMUNISTŲ IR EGZISTENCIALISTŲ PAŽIŪROS

Ginčą apie rašytojo užsiangažavimą (lietuviškai ne visai tikslai „įsipareigojimą") pradėjo prancūzų egzistencialistų aktyviausias atstovas Jean-Paul Sartre, tas radikaliausias žmogaus laisvės skelbėjas. Į jo pastatytą problemą beveik choru atsiliepė prancūzų komunistų kritikai ir rašytojai. Pasipylė straipsniai vienaip, antraip ir trečiaip manančių žmonių. Tuo rašytojo laisvės ir įsipareigojimo klausimu susidomėjo ir visuomenė.

Komunistai pasiskubino pasigirti, kad šita problema jiems seniai rūpi ir kad jie vieni ją tinkamai yra išsprendę. Iš tikrųjų komunistai atsakymą jau turėjo, nors jis ir negali daug ko patenkinti. Maskvos politiškieji teoretikai juk seniai kartojo, kad tik tas menininkas nėra buržuazinis dekadentas ar reakcionierius, kuris eina su liaudimi ir kovoja drauge su revoliuciniu proletariatu. Kitaip sakant, tik tas menininkas ar rašytojas tesąs vertas vadinti pažangiu, kuris angažuojasi politiškai taip, kaip to reikalauja komunistų partija.

„Mūsų teatras, rašo „Pravda", turi eiti tuo pačiu žingsniu, kaip raudonoji armija". Ji dar prideda: „Kiekvienas tapytojo paveikslas, kiekviena filmos scena, kiekvienas rašytojo ar poeto puslapis turi būti gerai pritaikytas šūvis į priešą". Situos rusų komunistų partijos oficiozo žodžius su malonumu cituoja prancūzų komunistai (Žiūr. R. Garaudy, Le communisme et la renaissance de la culture française, Paris 1945 m. psl. 38). Ir R. Garaudy, kuris duoda tą „Pravdos" citatą, norinčią menininko ir rašytojo kūriny tematyti politinį įrankį, dar nurodo meno kolektyvistinį pobūdį, rašydamas: „Meno kūrinys yra juo galingesnis, juo jis yra begalinių masių aidas. Didieji kūriniai, kurie yra mūsų Vakarų civilizacijos šaltinyje, nebuvo vienišų žmonių kūriniai. Jie buvo kolektyviniai kūriniai, kurie išreiškė visos tautos liaudies genijų."[1]) Šituo tas prancūzų komunistas nori pasakyti, kad rašytojas turi reikšti ne savo mintis ir jausmus bet kolektyvo, proletarų masės. Jo laisvė tik tiek tegali turėti vietos, kiek ji telpa to kolektyvo interesuose. Todėl R. Garaudy įsitikinimu meno istorijoj sveria ne menininkai, bet publika — žiūrovai, klausytojai, skaitytojai. Jis rašo: „Reikia menininkams žinoti, kad meno istorija yra publikų istorija".

Bet publikų istorija iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip paprasta istorija, kurioj anot komunistų lemia ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Kadangi jų įsitikinimu ta istorija esanti šitaip apspręsta ir neišvengiamai einanti į proletarinį socializmą, todėl menininko ir kito asmens pastangos pakreipti tą istorijos vyksmą kita kryptimi, yra bejėgės. Rašytojas ar šiaip žmogus savo darbu tegalįs tą neišvengiamą istorijos ėjimą į socializmą ir komunizmą tik pagreitinti. Šito tikėjimo šviesoje menininko ir rašytojo laisvė yra ne tik labai ribota, bet ir bergždžia. Juk iš tikrųjų kam kūrėjas turi ieškoti naujų kelių, naujų idėjų, kada visa istorija ir visa kultūra vistiek nueis su proletariatu ir komunistų partija. Todėl kiekvienam marksistinio tikėjimo kūrėjui — kiekvienam rašytojui ir poetui — telieka tik laisvė eiti su istoriniu vyksmu, kad jis būtų spartesnis, kitaip sakant, įsipareigoti ne kam kitam, kaip revoliuciniam proletariatui ir komunistų partijai.

Todėl atsakydamas į egzistencialisto filosofo ir rašytojo J. P. Sartre'o manifestą dėl rašytojo įsipareigojimų, prancūzų komunistas Jean Préville, remdamasis Leninu rašo: „Literatūra, kuri nėra revoliucinė, yra antirevoliucinė; literatūra, kuri bėga į idealizmo prieglobstį, savo nuolaikėjime tik paslepia socialinių pakeitimų būtinumą. Kiekviena literatūra, kuri nėra politiškai susirišusi ir, kalbėkime atvirai, kuri nestovi tarnyboje vienintelės partijos, pasiryžusios ir pajėgios padaryti revoliuciją, būtent, kuri nėra komunistų partijos tarnyboje, yra reakcionieriška literatūra."[2]) Todėl mūsų minėtas R. Garaudy vadina J. P. Sartre'ą netikru pranašu, o egzistencialistinį sąjūdį apšaukia nauja buržuazijos karo mašina. Kitas komunistas, Georges Mounin „Lettres Françaises" savaitraštyje vieną revoliucingiausių egzistencialistinės nuotaikos rašytojų Andrių Malraux, kuris ne taip seniai buvo vos nelaikomas komunistu, apkaltina reakcionieriškumu. Jis, girdi, užsiimąs amžinu žmogiškos būties aiškinimu, o tai nukreipia skaitytojų energija nuo socialinių pakeitimų būtinumo.[3])

Taigi, kaip matome, prancūzu komunistai taip pat, kaip rusų Lenino ir Stalino pasekėjai, reikalauja iš rašytojo griežto atsidavimo komunistinei tarnybai ir smerkia kiekvieną kitokią rašytojo bei menininko pažiūrą bei laisvę, kaip pragaištingą.

Tačiau kiekvienam, kuris šiek tiek pažįsta J. P. Sartre'ą, ir žino, kad šis ir dar keli prancūzų egzistencialistai yra ateistai, ir iš rašytojo taip pat reikalauja tam tikro įsipareigojimo, gali nustebti ir klausti, kodėl tie egzistencialstai dabar taip komunistų puolami, tuo tarpu kai per karą jie su Sartre'u

---

[1]) R. Garaudy: Le communisme et la renaissance de la culture française, Paris, 1945, pls. 7.

[2]) C. Picon, Die Situation der französischen Literatur 1940—1946, Wort und Tat, 1947 m. Nr. 5 psl. 49.

[3]) Ten pat.

bendrai dirbo rezistencijos darbą. Antra vertus, egzistencialistinė filisofija nėra naujiena. Vokietijoj ji buvo gana papuliari prieš 15—20 metų, ir prancūzai J. P. Sartre ir Gabriel Marcel savo raštus jau skelbė prieš II-jį pasaulinį karą. Komunistai tada egzistencialistų turbūt nepuolė todėl, kad ta filosofinė srovė tada tebuvo daugiau negausių filosofų ar filosofijos mėgėjų reikalas, t. y., buvo daugiau kabinetinis dalykas. Po Antrojo pasaulinio karo būklė pakito. Didėjant skaičiui nukrikščionėjusios prancūzų šviesuomenės, kuri yra nebetekusi tikėjimo, kaip nurodo Mounier,[4]) katastrofų priblokšta ji pasiilgo tikėjimo, tegu ir ateistinio tikėjimo. O jį pasiūlė ateistinė egzistencialistų srovė su Sartre priešaky.

Jei ne egzistencialistinė filosofija, tai egzistencialistinė nuotaika apėmė nemaža pastarųjų laikų šviesuomenės. Iš suvargusios Europos ji net persimetė į Ameriką. Kai kurie rašytojai, kaip amerikiečių Faulkner ir Hemingways ar prancūzų André Malraux[5]) rašo egzistencialistinėje nuotaikoje, nors jie nebuvo ir nėra susirišę su to paties vardo filosofija. O tikrieji prancūzų egzistencialistai jau nebėra užsidarę kabineto žmonės, kaip vokiečių Heidegger ar Karl Jaspers. Krikščioniškos egzistencializmo srovės atstovas G. Marcel yra ne tik filosofas, bet ir dramaturgas ir teatro kritikas. Ateistinės srovės atstovai Albert Camus ir Jean-Paul Sartre, ypač šis pastarasis, yra filosofai ir rašytojai. Savo egzistencialistines idėjas jie išneša iš kabinetų į spaudą, į viešas diskusijas, į romanus ir dramas. J. P. Sartre su savo pasekėjais įsteigia žurnalą „Temps Modernes" (Naujieji Laikai), į kurį rašo visa eilė pradedančių rašytojų, susižavėjusių egzistencialistinėmis pažiūromis ir nuotaikomis. Tegu jų kūriniai dažnai dar būna meniškai silpni su žmogaus fiziologinių apraiškų vaizdavimu. Tačiau su minėtais vyresniaisias rašytojais jie sudaro jau literatūrinį sąjūdį.

Kai ankstybesnės prancūzų literatūrinės srovės, kaip simbolizmas, dadaizmas, siurrealizmas, neturėjo savo filosofijos arba buvo susiję su kokia nors kita (kito vardo) filosofine doktrina, egzistencialistų sąjūdis tesiremia sava filosofija. Tai retas reiškinys literatūros istorijoj, nors ir panašus į socialistinį realizmą. Tuo egzistencialistų sąjūdis yra vienas originaliausiųjų. Todėl nenuostabu, kad šiandien egzistencializmas darosi mada — neviena jauna mergina, erzindama paniurusį jaunuolį, jau pavadina jį egzistencialistu.

Suprantama, kad patraukdamas savęsp nemaža šviesuolių ir šiaip smalsuolių, išpopuliarėjęs egzistencialistinis sąjūdis prancūzų komunistams atrodo pavojingas, kaip jie pavojingais laiko kiekvieną galingesnę organizaciją ir sąjūdį, kuris netarnauja klasių kovai ir komunistų partijai. Tačiau egzistencialistų sąjūdis komunistams nepriimtinas ir dėl filosofinių pagrindų.

Kad ir nepripažindami žmonėms laisvos valios, istorinio ir dialektinio materializmo šalininkai komunistai yra nusiteikę optimistiškai, tiki ateities geresne ir gal net idealia žmonijos socialine santvarka. Tuo tarpu egzistencialistai, ypač ateistinės srovės atstovai, yra iš esmės, ir savo metafizika ir savo nuotaika, pesimistai. Jiems atrodo, kad visos žmonių pastangos baigiasi nepasisekimu. J. P. Sartre mano, kad visokio žmogiško plano neišvengiamas galas yra nepasisekimas. „Bet kokio gyvenimo istorija yra nepasisekimo istorija", sako J. P. Sartre savo didžiulėje knygoje „L'Etre et le Néant" (Būtis ir Nebūtis)[6]), nes žmogus yra kažkokios baisios beprasmybės padaras, kurio visos herojiškos pastangos sukurti būtį baigias mirtimi, taigi, anot jų, nebūtimi.

Komunistams nepriimtinas egzistencialistų pažiūrų grindimas žmogumi, kaip individu. Juk dialektinis materializmas būties pagrindu laiko medžiagą. Jos aukščiausiu gaminiu esas jaučiąs ir sąmoningas žmogus, kurio gyvenimas yra apsprendžiamas aplinkos ir materialinių interesų. Tuo tarpu egzistencialistams tikras tėra tik neapspręstas žmogus, kuris savo individualią esmę turi realizuoti pats savuoju buvimu (egzistencija). Gimdamas žmogus tesąs tik užbraiža, kurią jis pats turįs užpildyti ir šitaip savo esmės atbaigimo siekti. Iš čia garsus egzistencialistų posakis: „Egzistencija (buvimas) eina pirma esencijos (esmės)". Realizuodamas save, kiekvienas žmogus savo esmę, kuri nuo jo vis lyg bėga, kuria skirtingą nuo kito. Todėl kiekvienas žmogus pats, be kieno nors įtakos turi apsispręsti visuose savo veiksmuose. „Be jokio susilaikymo ir be jokios kieno nors kito pagalbos yra lemta žmogui kiekvieną akimirką išrasti žmogų", sako J. P. Sartre.[7])

Suprantama, kad šitokia individualistinė filosofija yra priešingybė marksistų išpažįstamam kolektyvizmui, pagal kurį žmogus tik tiek tėra vertas, kiek jis naudingas kolektyvui, t. y., proletarų klasei. Tuo tarpu egzistencialistams pareigos visuomenei yra žemesnės, antraeilės vertės.

Tačiau egzistencialistų pažiūrose nepriimtinamiausias dalykas istorinio ir dialektinio materializmo išpažinėjams, atrodo, yra žmogaus laisvė. Pagal egzistencialistus tai pats svarbiausias bruožas, kuriuo žmogus skiriasi nuo kitų būtybių. Ne protas-intelektas yra savybingas žmogui, bet laisvė. Šita laisvė pagal J. P. Sartreą yra žmogaus būtenybė. Todėl tas madingasis prancūzas dažnai kartoja, kad žmogus yra pasmerktas laisvei, nes jis savo laisvę įsigijo ne savarankišku veikimu, ir jokia pasaulio galybė, net ir jis pats yra nepajėgus sau tos pavojingos savybės išplėšti[8]) Žmogus gali save sukurti, gali savo esme nusikalti, nes jis laisvai pasirenka ir apsisprendžia konkrečiose situacijose, nes jam nieko iš anksto nėra duota, išskyrus jo buvimą pasauly. Todėl pagal Sartre'ą[9]) „tik pati žmogiškoji laisvė težino savo ribas". Todėl egzistencialistų pažiūromis laisvės ribos nesančios apréžtos. Tiesa, pasauly ir pačiame žmogaus kūne yra savotiškas priešingumas laisvei, tendencija ją įtraukti į žabangas[10]), tačiau ribos atrodo nesugaunamos, nes pats žmogus yra laisvė. Todėl M. Blanchot, nagrinėdamas, kaip vienas J. P. Sartre'o herojus Motiejus (Chemins de la Liberté) pergyvena laisvę, ją šitaip aiškina. „Ji yra nesuvokiamas tarpsnis, kuris skiria jį nuo daiktų, ta neįkainuojama paraštė, nuo kurios ji pasirodo, bet kuri niekada negali būti užpildyta. „Laisvė yra ištrėmimas, o aš esu pasmerktas būti laisvas" . . . „Aš esu mano laisvė", sako Motiejus". [11])

Kaip matome, tai jokiu būdu nėra fizinė laisvė, bet vidinė žmogiško išgyvenimo ir apsisprendimo laisvė konkrečioje situacijoje. Net grandimis surakintas tarp keturių kalėjimo sienų žmogus yra laisvas, nes jis gali savy vienaip ar kitaip apsispręsti šitos vergovės

---

[4]) Existenzphilosophie und Aktivismus, Merkur 1947 Nr. 5 psl. 679.

[5]) A. d Waalkens, Der Roman der Existenzialismus, Universitas 1946 Nr. 8, psl. 946.

[6]) Em. Mounier, Existenzphilosophie und Aktivismus, Merkur, 1947, Nr. 5, psl. 682.

[7]) E. Mounier, Existenzphilosophie und Aktivismus, ten pat, psl. 688.

[8]) R. Deńerpe, Die französischen Zeitschriften, Wort und Tat, 1947, Nr. 4, psl. 118.

[9]) Ten pat.

[10]) Em. Mounier, Introductions aux existentialismes, Esprit, 1946, Nr. 6.

[11]) Cituota M. Blanchot, Les Romans de Sartre, L'Arche, 1945, Nr. 10, psl. 127.

atžvilgiu ir ją savaip pergyventi. „Ribos iš tikrųjų tėra tik pastebimam veikimui, tik išviršiniam žvilgsniui, kuris laisvės plėtotės liniją objektyvuoja. Bet pergyventa laisvė tikrumoj visai nesutinka kliūčių, nes ji tai pasigamina, ir niekada nesusitinka su išviršinėmis ribomis . . . Jos apribojimai išauga ne iš viršaus, bet iš savotiško pačios būtybės susnūdimo," sako E. Mounier, aiškindamas J. P. Sartre'o mintis.[12])

Apsnūdimas, neapsisprendimas, taikymasis prie aplinkybių, prie išviršinio pasaulio daiktų reiškia ne ką kitą, kaip paties žmogaus sudaiktėjimą, sumenkėjimą, nes tikra žmogiška būsena — būti blaiviam, rūpintis, budėti, apsispręsti, jausti atsakomybę už kiekvieną momentą. Todėl egzistencialistinis žmogus neleidžia savęs paglemžti pasauliui, bet ir iš pasaulio nebėga. Jis priima pasaulį ir jo įvykius aktyviai, savarankiškai apsispręsdamas kiekvienoje konkrečioje situacijoje, nes ji yra jam proga laisvai kurti savo asmenybę. Žmogus turi nepraleisti jokios progos, nes jis yra visiškai atsakingas už savo buvimą ir už pasaulį. Apsispręsdamas veikti ir veikdamas, žmogus tuo pačiu veikia save, kuria savo tikėjimą ir drauge stato savo pasaulį. Mažiausiu savo veiksmu jis įpareigoja visą žmoniją, tampa pasaulio valdovu ir pats įsipareigoja. Todėl Em. Mounier sako, kad egzistencialistai pasaulio svorį ir jo likimą sukrauna ant asmeninio žmogaus pečių.[13])

Tai istorinio materializmo išpažinėjui gali atrodyti tikra nesąmonė, tačiau egzistencialistui įsipreigojimas ir atsakingumas už kiekvieną momentą yra esminis žmogiškam buvimui, nes tai, ką mes vadiname pasauliu, yra m ū s ų pasaulis, kuriame m e s esame. Juk tą pasaulį m e s suvokiame, m e s jį veikiame ir jis m u s veikia. Todėl žmogiškai būtybei negalima atsistoti lyg šalia pasaulio, kad ji apglėbtų jo visumą, lyg kokį išviršinį duomenį, Tas pats ir su konkrečia situacija. Mes nesame jos žiūrovai, bet vienoki ar kitoki veikėjai, nes žmogus situacijoj yra pirma negu ją išaiškina ir drauge su ja pats išsiaiškina. Bet situacija išsilieja už mūsų sąmonės ribų ir drauge mus verčia vienaip ar kitaip reaguoti ir apsispręsti. Laisvai priimta, ji pasidaro mano. Bet įvykių ir mano paties įtakoj ji kinta ir vėl tampa nauju pasiūlymu man apsispręsti ir šitaip eiti savo žmogiškos individualios būtybės kurti.[14])

Šita analizė rodo, kad iš esmės laisvas žmogus kiekvieną momentą yra angažuotas, įpareigotas laisvai pats apsispręsti, o žmogaus veiksmų apsprendimas, atėjęs iš šalies, iš kokio nors kolektyvo, ar kokios nors kitos anoniminės jėgos, yra neautentiškas, netikras, nebent pats žmogus kiekvieną kartą laisvai savo viduje apsispręstų taip, kaip kiti. Bet ar šitaip yra galima, kada kiekvienas žmogus yra individas, t. y., kitoks, negu kiti?

Jeigu kiekvienas žmogus anot egzistencialistų kiekvieną akimirką įsipareigoja ir įpareigoja, tai tas taip pat tinka rašytojui, kuris negali būti abejingas dėl to, kas aplinkui jį dedasi, ir negali pasilikti lyg šalia pasaulio. Ir tai tinka juo labiau tada, kada anoniminės jėgos kėsinasi laisvą žmogišką būtybę padaryti daiktiniu automatu. Todėl visai nenuostabu, kad egzistencialistas J. P. Sartre po karo kreipėsi į rašytojus su manifestu, kviesdamas netylėti.

Tame manifeste, kurį jis išspausdino egzistencialistų žurnalo „Temps Modernes" pirmame numery, įrodinėjo, kad literatūros kūrinys turi visada užimti tam tikrą nusistatymą savo laiko atžvilgiu, kad literatūros kūrinys niekada negali pakilti į aukštesnį lygį negu istorinis momentas, kuriame jis pasirodo. J. P. Sartre taip pat įrodinėjo, kad literatūrinis kūrinys niekada nėra neutralus, kad jis daro įtakos vienokia ar kitokia kryptimi ir kad sąmoningai ar nesąmoningai jis pasisako už vienokią ar kitokią veikimo formą. Šitokiu būdu rašytojas yra atsakingas už įvykius. H. Balzac ir G. Flaubert esą atsakingi už kapitalizmą, už komunos skerdynes ir t.t. Mes visi esą atsakingi, už karą, už pralaimėjimą, už skurdą . . .[15])

Panašiai kalbėjo J. P. Sartre ir vienoje paskaitoje Paryžiaus universitete. Ten jis tarp kitko pasakė: „Pareiga, kuri mums rašytojams tenka šiuo tylėjimo ir baimės suokalbio metu, reiškia kalbėti. Jeigu per nelaimę turėtų išsiveržti katastrofa, kuri šių dienų pasauliui graso, kad išlikusiems nereiktų sakyti: „Jie matė nelaimę ateinant ir nieko nepasakė. Rašytojas yra atsakingas! Jis stovi istorijoj ir padeda istoriją kurti. Jo tylėjimas jį įpareigoja tiek pat, kiek ir jo žodis. O jo žodis, jei jis pats to norėtų, galėtų nebūti bevertis. Kiekvienas žodis kalba apie žmonių kraują, apie kentėjimą, maištą ir viltį. Pasaulyje, kuris iš visų pusių mus spaudžiamai apsupa, sąvokos, kaip „grynoji literatūra", „nesuinteresuota poezija" ir „menas menui", yra išsisukimo ir bailystės formulės. Rašytojas rašo savo laikui ir savo laiko žmonėms. Ar jis būtų romanistas, dramaturgas ar filosofas, jo vaidmuo visada yra formuoti aiškiau savo aplinkinio pasaulio sąmonę. Todėl žurnalai ir laikraščiai daugiau dėl rimtų pastangų negu dėl snobizmo ir patogumo visada ima pakartotinai tam tikras temas. Tų straipsnių ar studijų autoriai nevisada parodo didelį minties gilumą, bet vistiek, ar jis apie tai rašo originaliai ar ne, viena yra tikra, kad jie tam tikrų problemų n e g a l i i š v e n g t i. O prie jų priklauso šiandien, kada visame pasauly žmogui graso vergovė, laisvės problema", sako J. P. Sartre.[16])

Nors J. P. Sartre'o žmogaus ir laisvės samprata radikaliai skiriasi nuo komunistų, tačiau jo išvedžiojimai apie įsipareigojimus savo laikui turi panašumo su istorinio materializmo religijos išpažinėjais, nes jis pats kadaise yra buves marksistas ir dabar buržuaziją traktuoja marksistiškai. Ypač arti šių stovi J. P. Sartre nuomonė, kai jis sako, kad rašytojas savo kūriniu negali pakilti aukščiau istorinio momento. Tačiau jo skelbiamas rašytojo užsiangažavimas savo laiko problemoms žymiai nutolsta nuo komunistų reikalaujamo įsipareigojimo. Šiems istorinio materializmo apaštalams, kaip matėme, rašytojas ir apskritai menininkas turi įsipareigoti proletarų klasei ir revoliucinei komunistų partijai. Tuo tarpu egzistencialistams įsipareigojimas partijai ir kolektyvui reikštų didelį laisvės susiaurinimą ir pasidavimą anoniminėms jėgoms, naikinančioms žmogiškąją asmenybę. Su tuo J. P. Sartre'ui nepakeliui. Tiesa, jis yra ateistinės filosofijos atstovas, prieš kurio akis stovi beprasmė nebūtis, tačiau vis dėlto jis yra žmogaus gynėjas. Jam dialektinis materializmas nėra filosofija, bet daugiau mitas, į kurį įsitikėję komunistai nebepastebi ten glūdinčių prieštaravimų.[17])

---

[12]) E m. M o u n i e r, Existenzphilisophie und Aktivismus, ten pat, psl. 693.

[13]) E m. M o u n i e r, Existenzphilosophie und Aktivismus, ten pat, psl. 687.

[14]) E m. M o u n i e r, Introduction aux existentialismes, ten pat, psl. 148 s.

[15]) G. P i c o n, Die Situation der französischen Literatur 1940—1946, tn pat, psl. 48.

[16]) R. D e h e r p e, Die französichen Zeitschriften, ten pat, psl. 114.

[17]) J. P. S a t r e, Matérialisme et révolution, Temps Modrnes, 1946, juin — juillet.

III. KATALIKO PAŽIŪROS

Nurodžius komunistų ir prancūzų egzistencialistų ateistinės srovės skirtumus ir panašumus pažiūrose apie žmogaus bei rašytojo įsipareigojimus ir laisvę, kyla klausimas: kur tiesa? Ar iš tikro žmogaus ir rašytojo laisvė neturi ribų? Ar iš tikro vardan laisvės jis turi įsipareigoti? O jei turi, tai kiek jis toli gali eiti ir koks tas įsipareigojimas turi būti?

Pirmiausia reikia sutikti su egzistencialistais, kad rašytojas, kaip ir kiekvienas žmogus, yra laisvas ir turi būti laisvas. Jis — laisvas savo vidiniais apsisprendimais ir ne tiek išviršiniais fiziniais veiksmais. Tačiau rašytojo, kaip ir kiekvieno kito, laisvė nėra neribota, nes nėra absoliutas. Jau nekalbant apie išviršinį pasaulį, jo laisvei pirmiausia ribas parodo jo sąžinė ir tie etikos dėsniai, kurie yra įgimti žmogui. Jei rašytojas yra krikščionis, jam dar yra privaloma Kristaus apreikštoji dorovė su Dievo ir artimo meilės dėsniu. Tačiau ir krikščioniškoji dorovė rašytojui negali būti primesta iš viršaus, bet turi būti jo laisvai prisiimta, kaip savas dalykas, sutinkąs su sąžinės balsu. Tik laisvai prisiimti ir laisvai vykdomi dorovės dėsniai tėra kūrybiškai gera medžiaga meno kūriniui. Tik tada kūrėjas tepamato sunkiai pasiekiamo gėrio svaiginančias aukštumas ir meiliai viliojančio pikto klaikias gelmes. Stovėdamas tarp tų dviejų polių, jausdamas tų jėgų traukimą bei susidūrimą savo būtybės gelmėse, ir turėdamas apsispręsti arba už vieną, arba už kitą, krikščioniškas rašytojas pajunta visą žmogiško gyvenimo dramatizmą. Jis pajunta dramatišką įtampą aukščiausiame laipsnyje, nes jis žino, kad kiekvienu momentu jis gali išlošti ir dar greičiau pralošti amžinybę. Tiesa, jis tiki Dievo malone, kuri šio vienatvėje vienintelė tegali padėti jam atsispirti nuo malonių pikto vilionių, arba, joms pasidavus, ji gali per sakramentus padėti grįžti į gėrį ir tiesą. Tačiau rašytojas, kaip ir paprastas krikščionis žino, kad jis amžinybę gali dažniausiai išlošti arba pralošti savo sąžinės laisvu apsisprendimu. Jausdamas savo būtybėj gėrio ir pikto nuolatinę nenuilstamą kovą, kurioj krikščioniškas rašytojas yra dalyvis ir žiūrovas, jis gali pasisakyti arba už vieną, arba už kitą, tai paliudyti savo kūriniu ir šitaip laimėti arba pralaimėti amžinybę.

Be abejo, kad šita nuolatinė kova ir nuolatinis reikalas apsispręsti varžo rašytoją, nes pastato prieš nuolatinę riziką pralošti amžinybę, tačiau taip pat niekas rašytojui negali duoti prasmingesnės ir didingesnės medžiagos kūrybai, kaip šita nenuilstanti, nuolat iškylanti dramatiška kova, kuri niekada nebūna galutinai laimėta. Bet kada rašytojas tą kovą ima dažniau ir dažniau apvaldyti, kada jis vis dažniau ir dažniau įvykdo vyriausiąjį Dievo ir artimo meilės įsakymą, tada jis kaskart daugiau pajunta savy laisvės ir šviesos, tada jo kūryba iš paprasto žodžio vis aiškiau tampa įsipareigojusio įpareigojančiu žodžiu. Posakis: „mylėk (t. y., vykdyk aukščiausiąjį įstatymą), ir viskas tau yra leista“ tinka ne tik šiaip žmogui, bet ir rašytojui. Vadinasi, meilės įstatymo vykdymas duoda beveik neribotą laisvę. Tačiau kuris krikščionis galėtų drįsti manyti ar sakyti, kad jis tą didįjį įstatymą tobulai įvykdo?

Kadangi šitaip negali pasigirti joks žmogus ir joks krikščionis, todėl ir rašytojo laisvė kuriant pasielieka daugiau ar mažiau ribota. Tačiau kūrybos veiksme niekas kitas jos nesaisto, kaip tik paties kūrėjo tikra neabejojanti sąžinė, liepianti pasisakyti už meilę ir gėrį.

Bet šitai nereiškia, kad rašytojas savo kūriniu turėtų mokyti ir šitaip atlikti pedagogo darbą. Ne. Tai taip pat nereiškia, kad rašytojas turėtų kelti tik pozityvias idėjas vaizduoti tik teigiamus personažus. Jei tai jam liepia įkvėpimas, jo darbas pagirtinas. Bet jis gali kelti visokias idėjas, spręsti visokias problemas, vaizduoti visokius personažus su jų mintimis, jausmais, aistromis ir veiksmais, jis gali parodyti ir dorybes, ir ydas, ir nuodėmes, jis gali rodyti ir grožybes, ir bjaurybes, ir baisybes, jis gali atskleisti visokiausią tikrovę net su pikto ir nuodėmės vyravimu, jis gali vartoti visokias išraiškos ir vaizdavimo priemones, gali dalyvauti visokiose literatūros srovėse — ir realistuose ir siurrealistuose, ir egzistencialistuose — bet viena sąlyga — kad jo kūriny būtų nujaučiamas pasisakymas arba liudijimas už gėrį, kitaip sakant, kad blogybė ir nuodėmė yra nuodėmė, o gėris visada pasilieka gėriu.

Tas pasisakymas už gėrį nereiškia žodinio pasisakymo, bet išvidinį autoriaus nusiteikimą, kuris meno kūriny dažniausiai pasireiškia vaizdavimo būdu. Bet šitoks išvidinis nusiteikimas-pasisakymas už gėrį ir meilę galimas tada, kada kūrėjas jaučia ir gyvena krikščioniškai, kada krikščioniškieji idealai yra be galo brangūs jo širdžiai, nors jis pats ir sunkiai grumtųsi su piktu, su nuodėme.

Taigi, krikščioniškas rašytojas ir apskritai menininkas yra laisvas ir drauge įsipareigojęs, įsipareigojęs savo sąžinei ir tam objektyviam gėriui, kurį Kristus yra nurodęs. Tačiau šitas gėris yra pergyvenamas, kaip jo paties gėris. Taigi krikščioniškas rašytojas ir apskritai menininkas kūrėjas tesiskiria nuo kitų pasaulėžiūrų menininkų ir filosofų tik įsipareigojimu savo sąžinei ir savo Išganytojui Jėzui Kristui. Bet šitas įsipareigojimas savo Kūrėjui ir Išganytojui reiškia įsipareigojimą žmonėms ir drauge savo talentui. Tai reiškia, kad krikščionis rašytojas, pastebėjęs savo talentą, negali jo užkasti, negali palikti jo neišnaudoto, negali atsisakyti kurti, nes jo atsisakymas jau būtų iš dalies atmetimas gėrio, kurį jam davė jo Dieviškasis Kūrėjas. Tai taip pat būtų atsisakymas skleisti per literatūros kūrinius gėrio trupinių, kurie taip reikalingi klystantiems ir nuodėmingiems žmonėms — jo artimams.

Įsipareigojęs savo Kūrėjui ir Išganytojui, krikščioniškas rašytojas nešvaisto savo talento lengvabūdiškoms pramogoms. Tiesa, savo kūriniuose jis žaidžia ir krykštauja, kaip kūdikis, jis juokiasi ir kvatojasi, kaip sveikas gerai nusiteikęs vyras, bet jis nepataikauja savo amžininkų skoniui, įpročiams, socialinei ir politinei santvarkai; jis savo kūriniais negarbina jokių savo amžiaus paauksintų stabų, jis demaskuoja pseudoherojizmą, nukelia kaukę nuo melo, nuplėšia skraistę nuo pasipuošusios nuodėmės, jis parodo žemiškos tikrovės smulkumą, trapumą ir klaikų nuogumą, jis atskleidžia ilgesį dvasinių aukštumų ir herojiško šventumo, jis rodo jų prošvaistes, jis kovoja dėl laisvės prieš vergiją, jis rodo meilės paveikslus bei kovas dėl meilės idealo ir mėgina atskleisti religijos paslapčių prasmę. Šitoks bendrais bruožais yra krikščionies rašytojo įsipareigojimas žmonėms — savo artimams, ir jis išplaukia iš įsipareigojimo savo Išganytojui.

Krikščioniškas rašytojas ir apskritai krikščionis kūrėjas taip pat gali prisiimti kitokių antraeilių įsipareigojimų, kurie neprieštarauja jo sažinei ir nekenkia jo talentui. Teoretiškai imant, jis gali įsipareigoti savo raštais ir politinei partijai bei programai; tačiau praktiškai dažniausiai tai bus žalojimas rašytojo talento, nes partinių programų tezės yra perdaug bendros ir drauge perdaug aktualios, žadinančios žmogų pavergiančias aistras. O kada rašytojas yra aistrų pavergtas, jis nebėra laisvas, nebeturi pakankamo žvilgsnio blaivumo, kurio reikalauja meninė kūryba. Todėl komunistų reikalavimas įsipareigoti partijai ir kurti pagal socialistinio realizmo receptą yra praktiškai beveik neįmanomas, o krikščioniškam rašytojui net iš principo priešingas jo aukštesniems įsipareigojimams.

Praktikoje ir pačių komunistų rašytojų įsipareigojimai savo partijai dažniausiai neduoda pageidaujamų vaisių. Jų kūriniai išeina arba nepartiški, arba propagandinio elemento sužaloti.

Kiek kitaip yra su egzistencialisto J. P. Sartr'o skelbiamu įsipareigojimu savo laiko problemoms. Jis krikščioniui rašytojui priimtinas, nes jis iš dalies išplaukia iš jo įsipareigojimo Kristaus meilės įstatymui, kuris reikalauja meilės žmonėms, o iš dalies iš to fakto, kad kiekvienas rašytojas gyvena tam tikru laiku savo tautoje ar su savo tauta. Kaip savo laiko ir savo tautos vaikas, jis pasiduoda savo laiko įtakai reikalų, idėjų ir problemų, kuriomis sielojosi jo amžininkai tautiečiai. Iš kitos pusės vardan meilės įstatymo krikščionis rašytojas turi atvirą širdį, negali neužjausti savo tautiečių rūpesčių ir negali nenorėti jiems padėti. Aiškindamas sau iškilusias problemas ir ieškodamas arba duodamas į jas atsakymą, jis čia sąmoningai, čia nesąmoningai nori savo nuotaikomis ir išvadomis pasidalyti su savo amžininkais. Kadangi tikras rašytojas turi giliau ir plačiau siekiantį intuityvų žvilgsnį negu paprastas žmogus, tai jis pro savo laiko prabėgančius reiškinius ir rūpesčius pastebi problemas, kurios turi gilesnės ir platesnės prasmės negu aktualijos. Taigi šitas gilesnes ir platesnes problemas jis ir ima kelti savo lyrikoj, dramose, romanuose ar novelėse. Šitaip atsakydamas į savo laiko rūpesčius, jis iškyla aukščiau istorinio momento bei savo erdvės ir palieka brangių nurodymų ateities kartoms. Toks buvo Sofoklis, toks buvo Dantė ir Michel-Angelo, toks buvo Shakespeare ir Calderonas, toks buvo L. Beethovenas ir R. Wagneris, toks buvo Balzac, Tolstojus ir Dostojevskis. Todėl tokie genijai ar dideli talentai yra atsakingi ne tik dėl savo amžininkų, bet ir dėl ateities kartų. Todėl teisingai galvoja J. P. Satre, kai jis sako, kad rašytojas stovi istorijoj ir padeda istoriją kurti, kad jo tylėjimas jį tiek pat įpareigoja, kiek ir jo žodis. Taip, ar rašydamas, ar nerašydamas rašytojas atsako, nes tam jį ipareigoja jo talentas, o krikščionį dar jo artimo meilė.

Tačiau klysta J. P. Sartre manydamas, kad rašytojas savo kūriniais negali iškilti aukščiau savo laiko lygio. Aukščiau neiškyla tik aktualijų rašytojai, kitaip sakant laikraštininkai — publicistai, arba šiaip kokie trečiaeiliai rašytojai, kurie paprastai gilesnės įvykių prasmės nepajėgia įžvelgti, o temato tik prabėgančius palaidus įvykius, patys juose blaškydamiesi ir nesugaudami jų ryšių ir priežasčių. Todėl jie ir negali iškelti problematinių gelmių ir juo labiau nėra pajėgūs duoti kokį nors atskymą į problemas, kasdieninių įvykių pridengtas. Toks savo laiko įvykiais susidomėjęs rašytojas gali būti amžininkuose labai madingas ir populiarus, tačiau jei jis neiškils aukščiau savo laiko, jei įvykiuose ir reiškiniuose nesuvoks bendrai žmogiškos problematikos, vedančios į metafiziką, jis nebus didelis pirmaeilis rašytojas, nors jis būtų ir nemažas formos meisteris. Jis tuoj pasens, naujiems laiko įvykiams ir naujoms madoms užėjus. Jis bus užmirštas ateities kartose arba tebus prisimenamas literatūros istorijoj, bet nebebus vadovaujamas istorijos švyturys, keliąs nuostabos ir susižavėjimo. Kas šiandien bebūtų iš Dantės, jei jis nebūtų pralenkęs savo laiko politinių aistrų? Kas besižavėtų šiais laikais Michel-Angelu, jei jis tebūtų buvęs grynos formos meisteris, sužavėtas graikų skulptūra, madinga renesanso laikais? Dėl žvilgsnio gilumo ir didžiųjų žmogiškųjų problemų suvokimo laiko reiškiniuose ir dėl šitų problemų įkūnijimo savo kūryboj Dostojevskis pralenkia Turgenevą, nors šis stilistiškai yra pranašesnis už Dostojevskį. Nors Turgenevas buvo jautrus bendrai žmogiškoms problemoms, tačiau jis vis dėlto pirmiausia yra savo laiko rusiškas rašytojas. Todėl net pačioj Rusijoj jis jau pamirštamas, kai tuo tarpu Dostojevskis yra branginamas visama pasauly, ypač šiais laikais.

Panašių pavyzdžių rastume ir mūsų istorijoj. Nėra abejonės, kad V. Kudirkos raštuose labiau atsispindi lietuvių kovos ir rūpesčiai spaudos draudimo metu negu Maironio poezijoj. Tačiau ko vertas būtų šiandien Maironis, jei jo poezijoj nebūtų lietuviškų dalykų, pastatytų bendrai žmogiškoj plotmėj, kuria jis išėjo iš savo laiko aktualijų?

Pagaliau dar vienas klausimas iškyla. Kas stumtų literatūrą pažangos keliu, jei rašytojai ir apskritai kūrėjai neiškiltų aukščiau savo laiko? Juk kaip gi pirmyn žengia technika? Ar ne naujais išradimais ir senųjų patobulinimais? Be abejo, rašytojas negali padaryti tokių išradimų kaip inžinierius, nes jo pagrindinė medžiaga yra ta pati nuo amžių žmogaus būtis. Tiesa, ji labai sudėtinga ir įvairi. Kad ir galimi joj atradimai, tačiau pagrindinės problemos visada buvo ir lieka tos pačios, tik jų pergyvenimas ir nušvietimas bei išreiškimas gali būti naujas. Jas naujoj šviesoj parodo laiko įvykiai, žmonių nuotaikos ir kūrėjo pergyvenimas bei jo formaliniai sugebėjimai.

Tačiau laiko reiškiniai ir nuotaikos gali turėti įvairių artimesnių ir tolimesnių priežasčių, o ateinančius laikus kartais reiškia sunkiai įžiūrimi simptomai. Kad senų problemų naują aspektą laiko įvairybėje ir painiavoje rašytojas galėtų pastebėti, jis turi būti galinga giliai intuityviai įžvalgi asmenybė su dideliais formaliniais sugebėjimais. Tik šitokia asmenybė gali padaryti naujų žingsnių literatūros mene. Tik šitokia asmenybė patraukia arba ateity patrauks kitus silpnesnius rašytojus, kurie ryškins ir populiarins naują stilių.

Be abejo, kad meniniam stiliaus formavime turi reikšmės ir visuomenė; tačiau pradus jam duoda ir jį plėtoja pavieniai kūrėjai. Spręsdami savo laiko problemas, pradininkai kūrėjai jas prašoksta. Tokiu būdu menas ir meniniai stiliai kinta, atsinaujina ir daro pažangą.

Jokioj gyvenimo ir kultūros srity sena rutina nėra sunkiau pakenčiama, kaip dailiojoj literatūroj ir apskritai mene. Ir niekur galbūt naujumas ir originalumas taip nėra pasiilgstamas, kaip ten. Nors originalumas turi šį tą bendra su mada, tačiau jis visada siekia giliau. Mada kaip tik yra tam tikro laiko reiškinys, bet paviršutinis, praeinantis reiškinys. Tuo tarpu meno kūrinio originalumas yra susietas su gilia kūrėjo asmenybe ir jo giliu bei originaliu žvilgsniu į pasaulį (pasaulėjauta). Todėl dideliam kūrėjui mados reiškiniai yra lyg kaukė, kurią norisi nukelti, kad pasirodytų nemeluotas ir gyvas veidas. Todėl didelis rašytojas yra daugiau ar mažiau revoliucionierius, einąs prieš savo laiko konvenansus ir prietarus. Jam visada rūpi pakeisti savo laiko madingus šablonus ne tik kūrybos techninėse formose, bet ir žmonių jausenoj ir galvosenoj. Jis nori, kad jo amžininkai jo keliamas problemas suprastų ir jaustų, kaip jis pats. Tai gali būti socialinės, moralinės, psichologinės, filosofinės, religinės problemos, bet jos bus kūrėjo naujai išgyventos, naujai sprendžiamos, kitokias emocijas žadinančios, o kartais atrodys viską aukštyn kojam verčiančios. Taigi ir šituo atžvilgiu dideli rašytojai atrodo savo laiką praaugę, būna apšaukiami revoliucionieriais. Jie dažniausiai tokiais ir yra. Tik jų nereikia painioti su mados snobais, kurie visada daugiau triukšmo pridaro. Šie daugiausiai yra mados žmonės, tuo tarpu kai kūrėjai savo laiko žmonių pasilieka menkai tesuprasti.

Tokiu būdu, kaip matėme, rašytojas yra iš dalies angažavęsis savo laikui, su juo susirišęs, o iš dalies laisvas, lyg paukštis, skrendąs aukščiau ir įžvelgiąs

toliau, į ateitį. Arba gal jis panašus į mūsų girių karalių ąžuolą. Kaip ir visi medžiai, jis savo šaknis turi įleidęs toje pačioje žemėje, tačiau savo galinga viršūne jis iškyla aukščiau viso miško. Ir čia jis būna vienišas ir laisvas. Tačiau šitoj vienatvėj, dažnai audrų puolamas, jis kovoja ir giedrią dieną plačiau ir toliau mato už visus kitus miško medžius.

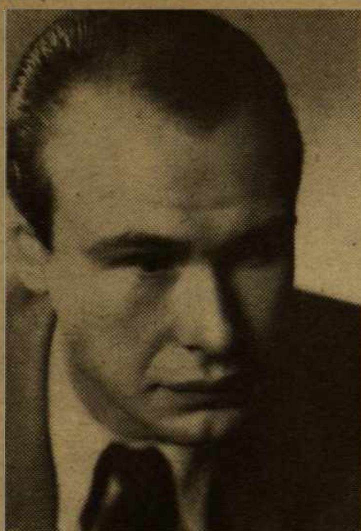
Atrodo tikslu šalia rašytojo laisvės, tegu ir ribotos, pabrėžti egzistencialistų keliamą užsiangažavimą — įsipareigojimą savo laikui. Tik tas angažavimasis neturi būti išsiblaškymas išviršinio pasaulio įvykiuose, daiktuose ir smulkmenose. Reikia, kad rašytojas pažintų gyvenimą įvairiais atžvilgiais. Tačiau tai nereiškia, kad jis turi išbraidžioti visą pasaulio purvyną, aplankyti visus dvokiančius užkampius, išgulėti prostitučių lovas ir nakvoti restorano pastalėse. Turėdamas jautrią įžvalgią intuiciją- kūrėjas iš nedaugelio atskirų faktų gali pajusti painias gyvenimo kovas. Jei tik jis neužsidarys nuo pasaulio ir iš jo savo noru nebėgs, jei jis tos į kovą su atviru veidu tose aplinkybėse, kurios susidarys, jis turės pakankamai progų ir gyvenimą pažinti ir savo individualybę plėtoti. Taigi, rašytojas neturi būti nei gyvenimo bei daiktų vergas, nei užsidarėlis svajotojas savo asmeninėj „koplytėlėj".

Šitaip sakydami, mes čia beveik kaip ir egzistencialistai pasisakome prieš nuotykių medžiotojus, gandų nešiotojus, nuolatinius kavinių plepėtojus ir anekdotų pasakotojus, kurie iš rašytojų pamažu virsta nepasisekėliais. Lygiai taip pat reikia pasisakyti prieš užsidarėlius, jautrius svajotojus, savo kasdieninių nepasisekimų apverkšlentojus, profesionalinius poetus ir rašytojus. Pirmieji savo talentą prageria ir prašvaisto plepaluose, manydami, kad jie užsiangažavę pažįsta gyvenimą arba jį apdūmoja, o antrieji savo talentą ir savo jausmus išpardavinėja už brangius pinigus, kaip užsidarę vaistininkai, manydami, kad jie šitaip apsaugo savo laisvę ir savo sekretą. Ir vieni ir kiti susmulkėja ir sulėkštėja.

Tikras rašytojas nesiangažuoja ir neturi angažuotis visose gyvenimo aikštėse ir kryžkelėse, kad neprarastų savo laisvės, bet jis ir neužsidaro nuo gyvenimo savo svajonių ir savo amato celėj, kad neprarastų kontakto su gyvenimu, nes jis, kaip ir visi žmonės, turi pareigų savo tautai ir amžininkams. Jis gyvena tarp žmonių ir su žmonėmis. Jis pasiima pareigas ir stoja į kovą, kai gyvenamasis momentas to pareikalauja, o jo kūrinys subręsta ir nunoksta, kaip vaisius ant medžio. Rašytojas nėra ir neturi būti tik kabinetinis žmogus, kuris iš savo talento padaro profesiją. Tiesa, kad ir uždarame šiltnamy galima užauginti vaisių ir juos brangiai parduoti; tačiau ar jie gali turėti tokį sveiką sultingumą ir koncentruotą gyvybingumą, kaip tie, kurie subręsta savo žemėj po atviru dangum?

Taigi, rašytojas yra laisvas ir įsipareigojęs, kaip kiekvienas savo laiko žmogus, tik rašytojo darbo vaisiai yra gilesnis pasisakymas dėl laiko rūpesčių; o tame pasisakyme girdime ir kitų žmonių džiaugsmų, kentėjimų ir kovų balsą, meniškai išreikštą. Rašytojo pasisakymas yra giliau ir toliau žvelgiančio žmogaus pasisakymas dėl žmogaus likimo problemų, kurių aktualumą keičia laiko tekmė.





Paulius Jurkus

SIDABRINĖ LAZDA

Dar nė pusės kelio!
Tokie saulės plotai!
Virš žalių beržėlių
Vyturėliai plazda.
Eitai, neusustotai
Didį kelią dviese,
Bet kažkas jau tiesia
Sidabrinę lazdą.

O lazda manoji,
Mano kelio drauge,
Kogi nežaliuoji
Šį pavasarėlį.
Negirdi, kaip šaukia
Tau paukšteliai gojų,
Tik eini, siūbuoji,
Mesdama šešėlį — — —

KARALIENĖ

Tu ateini čia vėl, o Karaliene mano,
Į savo seną sodą kaip kadais,
Klausyt, kaip kalbas valandų fontanai,
Vidurnaktis kaip krinta virpančiais lašais.

Ir ko šypsais, praskleidusi vualį,
Juk neateis vidurnakčiui karalius iš pilies
Ir nekuždės tau žodžių apie laimės šalį, —
Tiktai tyla ties tavo lūpomis žydės.

Tu laukei čia pavasario būry mergaičių
Ir dainavai tyliai liūdnas čia vakaro dainas;
Ateidavo naktis užmigusia Neries pašlaite,
Ir tu ištiesdavai virpėdama rankas.

O vieną kartą, argi buvo tai kada iš viso,
Šešėliai pasivijo toliman mieste —
Ir saule ženklintas akis tamsa užrišo,
Karalius pats uždarė sunkiame karste...

Kaip keista, liūdna, Karaliene Žvaigžde,
Kad mano siela lyg viršūnė kalno vieniša
Seniai ilgėjos tavo pasakoj paskendus svaigti
Ir būti tau taip artima.

O tu šypsaisi nuolat iš paveikslo seno
Ir man sakai: „Tikrovės, broli, juk nėra..."
O mylima, o tolima tu, Karaliene mano,
Ir kam gi juoktis nūn, juk tu gyva — — —

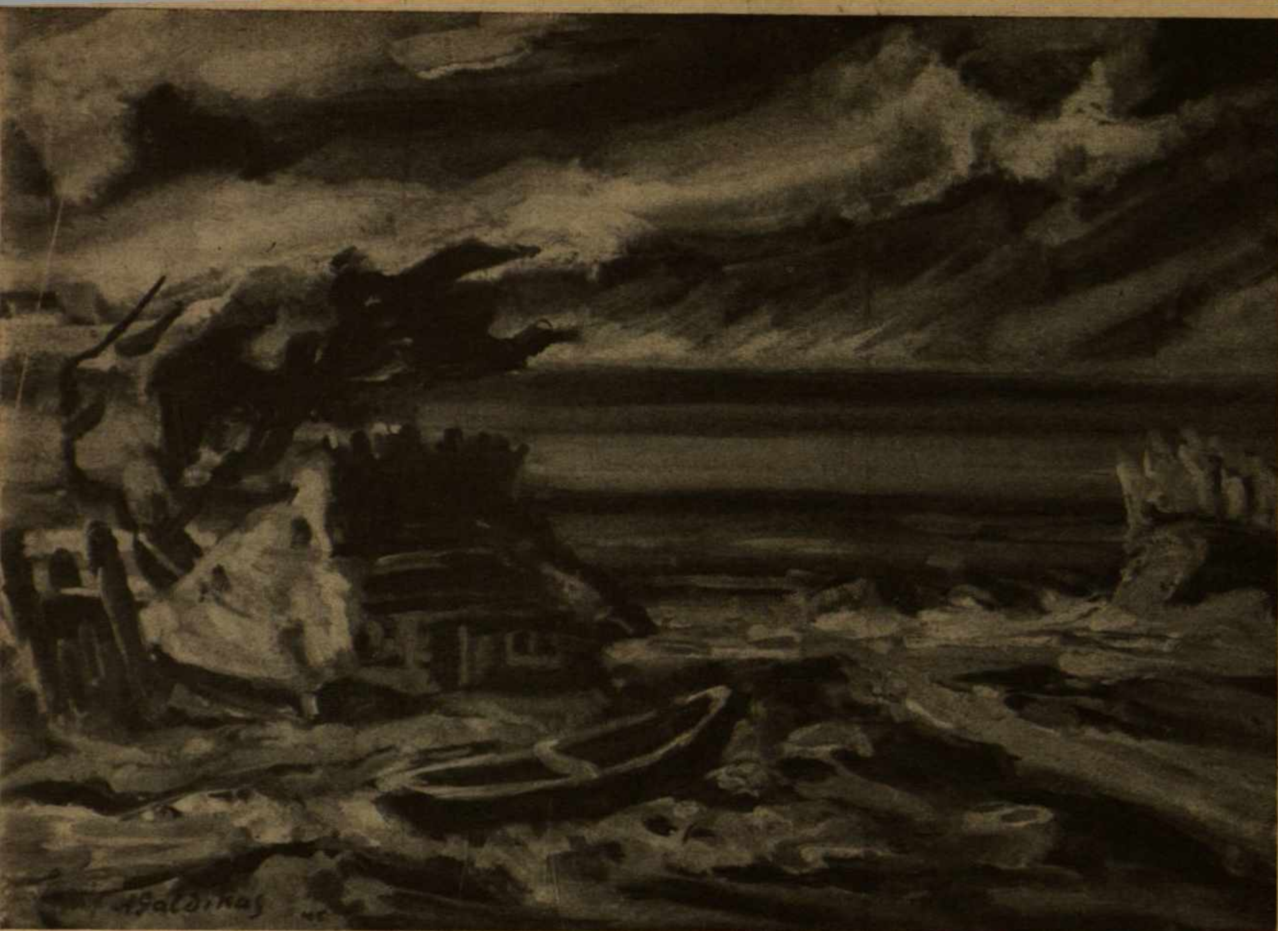
Vilnius, Barboros Radvilaitės sodai.

MOTINAI

Ateis tuoj vakaras, o Motina,
Ir tavo liūdesį uždengs draperijos šilkinės;
Užmigs languos dienos šukelės deimantinės,
Lelijos žiedus poilsiui užskleis tamsa.

Po kiemo medžiais susiguls avelės, —
Miegos varpeliai jų, pilni tylos,
Tiktai ant ilgo balto kaimo kelio
Kažkur šunelis vienišas sulos.

Tik man šis vakaras, o Motina,
Jau neuždengs užuolaidom langų,
Neužmigdys klajojimų ilgų —
Tik ilgesys skambės lyg tolimas varpelis,
Ir bėgs į tolį, bėgs šis baltas kelias — — —



Adomas Galdikas — Palangos pajūry

ADOMAS GALDIKAS

19 amžiaus antroje pusėje iškilęs moderniojo meno sąjūdis nėra atsitiktinumas ar neišmanėlių išmislas, kaip daugelis paviršutiniškai mąstančiųjų bando apibudinti, bet racionali gyvenimo apraiška, išplaukianti iš gyvenamojo laikotarpio socialinio bei dvasinio posūkio. Pačių moderniojo meno pradų reikia jieškoti realistų Barbizoniečių grupėje. (19a. viduryje Barbizon kaimutyje, netoli Paryžiaus, gyveno ir dirbo François Millet, apie kurį susibūrė daugiau jo bendraminčių). Ši dailininkų grupė metė šūkį, kad reikia vaizduoti gamtą ir žmones, su jais santykiaujant betarpiškai, nes reikia jieškoti gimtajai žemei savitų, charakteringų motyvų, nebeklaidžioti praeityje, nebekopijuoti nusistovėjusių klasikinių temų, bet visą kūrėją supančią aplinką perkelti drobėn. Teatraliniai motyvai, istoriniai įvykiai bei mitai nebežavėjo naujų menininkų, nes šios rūšies kūryba jau buvo praktikuojama ištisus šimtmečius. Šie mesti išvedžiojimai vertė dailininkus išeiti iš dirbtuvių į atvirą gamtą. Gamtoje šviesos nepastovumas, spalvų mirgėjimas, refleksų žaidimai iš tapytojų pareikalavo greito veikimo. Dinamiškumas, kuris gyvenime skrenda iš esmės keisdamas nuotaikas, neleidžia ilgai delsti. Šie faktoriai reikalavo, kad pastabumas būtų kuo jautriausias, akis ištobulinta, o ranka temperamentingai ir tiksliai perduotų tai, kas šį momentą jaučiama. Temperamentas bei intuicija įgauna svarbų vaidmenį. Reiš-

kiasi kūrėjų individualybės. Pagaliau spalvų burtai, kurie mažiausio apšvietimo paliesti įgauna kitus antspalvius, negalėjo nedominti to amžiaus išradingąjį žmogų. Didelė kompozicinė idėja, klasikiniai kanonai užleido vietą naujiems atradimams: gamtos meilei, šviesos šešėlių šokiui, spalvų burtams, kompozicijos paprastumui ir laisvumui, išgyvenamo jausmo fiksavimui. Prancūzijoje iškyla vardai: Manet, Monet, Renoir, kurių kūryba pradžioje buvo labai skeptiškai sutikta, o praslinkus 30 metų, užkariauja susidomėjimą ir pripažinimą. Impresionizmas, kaip spalvų, šviesos žaismingumo svaigulys, pritrenkia visus ir sukelia audrą ir perversmą mene. Nepaprastu tempu reiškiasi naujos srovės, pilnos dinamiškumo, ekspresingumo, gilių nuotaikų, net drastiškumo bei naivumo. Vėliau iškyla vardai: Paul Cezanne, van Gogh, ramūs žaismingi vaikišku gerumu alsuoją Paul Gauguin'o kūriniai, kurių nei laikas, nei politiniai pasikeitimai neišdildys iš meno istorijos puslapių. Jie davė impulsą ir kitoms tautoms. Vokietijoje iškyla Libermann, Slevogt, Anglijoj: Whistler, Sargent. Norvegijoj: Edvard Munch. Švedijoj: Andres Zorn.

Tie sąjūdžiai, kurie turėjo tokį didelį atgarsį visame pasaulyje, negalėjo nepaliesti ir mūsų krašto. Mūsų dailininkai, kurie žinias gilino ir savo akiratį plėtė užsieniuose, jautė betarpiškai ano naujojo meno pulsą ir negalėjo būti pasyvūs, o turėdami ryškias individualybes, negalėjo tūpčioti sustingusiose meno formose. Pažanga, kuri reiškėsi mūsų nepriklausomajame gyvenime ir dideliais šuoliais visose srityse veržėsi į priekį, buvo tik sveikas mūsų tautos gajumas, logiškumas ir noras dalyvauti pasaulinėse varžybose ir išeiti nugalėtojais. Mūsų dailininkų gausus būrys drąsiai stojo ginti naujųjų meno tiesų ir, nenusigąsdami jokių puolimų, vedė mūsų meną į jam prideramą aukštumą. Be abejonės tas būrys buvo gerai susipažinęs su moderniojo meno kryptimis ir turėjo aiškų tikslą: „T a u t i n ė k ū r y b a m o d e r n i o j o m e n o p r i e m o n ė m i s".

Lietuvoje savo judrumu, kūrybingumu ir produktingumu išsiskyrė prof. Adomas Galdikas. Jo kūryba yra gausi, išgyvenusi keletą etapų, o paskutiniu metu įgavusi tvirtą charakterį, daugiau sukoncentruotą, nuosaikų ir pilną pasitikėjimo. Paskutinėse Lietuvių Dailininkų Sąjungos ruošiamose dailės parodose Lietuvoje Galdiko darbai išsiskyrė techniniu įmantrumu, prašmatnumu, savitumu, vaizduojamos aplinkos giliu pajautimu, esmingumu ir kūrybingumu. Linijos ugningumas, spalvų muzikalumas, kuris skambėjo tapybos bei temperos kūriniuose, visumoje sudarydavo vientisą, darnią, užbaigtą tiesą; tai buvo kažin kas ypatingo, originalaus, jeigu taip galima išsireikšti, galdikiško. Vaizdų momentai, kuriuos sugebėjo tapytojas ne tik intuityviu bet ir racionaliu galvojimu suvesti, lieka žiūrovui giliai įspūdingi ir nepamirštami. Pridursiu, kad tik tokiam žiūrovui, kuris pajėgia suprasti, kuris jaučia ir išskaito kūrėjo pergyvenimus, kuris pažįsta ne tik aklą gamtos kopiją, bet ir gilesnius meno siekimus.

Kaip didieji impresionizmo ar ekspresionizmo meisteriai, taip ir Adomas Galdikas savo kūrybai temas ima iš gamtos. Gamtos vaizdas kūrėjui yra stipriausia pasireiškimo vieta, peizažą jis yra pamilęs visa savo esybe ir jėga. Su didžiausiu atsidėjimu seka gamtos pasikeitimus, visu veržlumu stengiasi suprasti gamtos paslaptingumą, o pajaustą tiesą, persunktą per individualybę, užfiksuoti drobėje. Spalvų lietus, kuris varvėte varvėjo iš jo drobių: „Ruduo prie Jesios", „Pajūrio vaizdai", „Tėvo portretas", darė jo darbus prasmingus ir išbaigtus. Perspektyvinės liūliuojančios tolumos, kalvų šlaitai ir upelių vingiai jungėsi į darnų ritmą, koplyčios ir senkapiai tragiškų linijų susikryžiavimuose bylojo gilius kūrėjo išgyvenimus.

Karo veiksmų atblokštas Vakaruosna, Adomas Galdikas pasilieka ištikimas teptukui. Nustojęs didelės daugybės savo kūrinių, nenuleidžia rankų ir visą savo energiją yra įsijungęs į mūsų tremtiniškos dailės kūrybinį sūkurį. Paskutinieji karo metai Vokietijos didmiesčių gyventojus išvargino iki kraštutinumo; dieną ir naktį pragariški bombų šokiai paveikė stipriausius ir atkakliausius nervus. Sutikęs Berlyne 1944 metų rudenį prof. Adomą Galdiką, beskubantį pasveikinau stipriai paspausdamas ranką: „Nespausk, šėtone, taip rankos, paskui negalėsiu dirbti!" Tai ne pikta kūrėjo pastaba, tik intuityvus šauksmas, išplaukiantis iš nuolat degančio troškimo dirbti ir noro išlaikyti jautrią, kūrybiškai pajėgią savo dešiniąją.

Tremtyje Adomo Galdiko kūrybinis produktingumas nė kiek nesumažėjo. Įvairiose parodose dailininkas jau suspėjo parodyti visą eilę naujausių darbų, sukurtų jau tremtyje. Metus žvilgsnį į paskutinių metų tapytojo kūrybą, jaučiame tą patį gaivališkumą, dinamiškumą, ir spalvingumą, prašmatnios temperinės technikos meisterį kaip ir anksčiau, tik ne tiek monumentalų, kokį buvome pažinę Lietuvoje. Judesys, kaip gyvybės pradininkas, jo kūryboje vyrauja. Temperamentas, ugningumas reiškiasi linijų išdėstyme, spalvų turtingume. Didelis gamtos pastabumas ryškiai išsikiša visuose darbuose. Nuotaikingumas, kuris visame meno istorijos būvyje buvo vienas iš pirmųjų reikalavimų, aiškiai jaučiamas Galdiko darbuose. Individualybė, sudėtingi, gilūs ir kilnūs kūrėjo vidiniai polėkiai atsispindi kaip veidrodyje. Tikroji kūryba nereikalauja ilgų posmų ar didelių drobių. Tikroji kūryba paslaptingai keri ir iš nedidelių rėmų.

Adomas Galdikas labai mėgsta rudenį, kuris spalvų burtais, nepastovumu ir įvairumu yra tampriai įaugęs ir artimas kūrėjui. Rudens paslaptis, spalvų ir šviesos žaidimus tapytojas mielai ir noriai nagrinėja ir neriasi į pageltusių rausvų medžių gamtovaizdžius. Pradinė jo kūryba jau buvo gausi rudenio motyvais: „Vėjas" „Grybautoja". Todėl norisi teigti, kad ruduo Adomo Galdiko sieloje giliai surištas su prigimtimi, nes pats kurėjas atėjo į pasaulį taip pat rudenį, rugsėjo mėnesyje.

Ne vienas jo paveikslų iškyla prieš mus kaip užbaigta rudens simfonija. Reikia tik valandėlę sustoti ir susikaupti. Gamtos sklypelis, persunktas vidiniu tapytojo susikaupimu ir pastabumu, virtęs paveikslu, iškyla naujai, kaip gyva, išbaigta, spalvinga ir nuotaikinga visuma. Čia gamta tik priemonė išreikšti tam spalvų deriniui, tokiam tikram ir muzikaliam.

Spalvų antplūdis, kaip sraunios upės verpetas, ugningi, raudoni, ryškūs geltoni tonai bei pustoniai šoka įtemptą šokį. Visuma — pašėlęs judesys, ekspresija, nė vieno ramybės taško — sukrečia žiūrovą.

Dar toliau laki dailininko fantazija veda į pasakų pasaulį, vaikystę, kur gamta apgaubta humoristiniu šydu, o augmenija nuteikta savotišku sužmoginimu.

Po smarkių dinamiškų pergyvenimų, kituose paveiksluose tapytojo vidujinis pasaulis rimsta ir, lyg poilsio apimtas, atskleidžia mums ramius, tyros nuotaikos kūrinius, lyriškus, be rūpesčių, skausmų, lyg sekant lietuviškos liaudies dainos mintį: „trys berželiai, svyruonėliai tarpu savęs kalba..."

Baigiant reikia pasidžiaugti, kad su mumis Vakaruose yra toks pajėgus meno ramstis, kaip prof. Adomas Galdikas, kuris kaip vėjas, įsiveržęs į mūsų kūrybinį žaizdrą, nenutrūkstamai palaiko jo liepsną. Ne tik neleidžia lietuviškojo meno liepsnai užgesti, bet ir pats, šviesdamas negęstančiu švyturiu, garsina savo darbais mūsų tapybą net tokiame pasauliniame dailės centre, kaip Paryžiuje. Šiame pavasaryje ten garsioje Durand Ruel galerijoje surengta jo darbų paroda visų gausių Paryžiaus meno žurnalų ir laikraščių buvo įvertinta taip gerai, kad dabar ta pati galerija rūpinasi A. Galdiko darbų parodą perkelti į New Yorką, kur irgi yra Ruel galerijos skyrius.

A. VAIČAITIS

ŽMOGUS IR ARKLYS

PRANAS PRANSKUS*)

Arklys traukė Raulą per lauką kupiną usnių. Vėjas pūtė pietvakarių link, ir danguje klaidžiojo debesys. Nors stambūs augmenys dengė žemę, arklio traukiamas plūgas kėlė dulkes.

Protarpiais Raulas, sulaikęs arklį, išlipdavo ir įgręždavo raudonoje, ką tik išartoje žemėje trijų pėdų žemgrąžtį. Išsukęs grąžtą, jis į ranką pasiimdavo drėgnos žemės nuo grąžto galo, pauosydavo ją, suvoliodavo į mažą rutulėlį ir mesdavo atgal į lauką. Atsisėdęs ant plūgo, smarkiai sudroždavo arkliui, kad šis greičiau žengtų. Kelis kartus dideli akmenys sulaikė noragus Tada Raulas vėl lipo ir kasė juos.

Jis išarė šiaurinę lauko dalį ir atsistojęs žiūrėjo į išvagotą žemę. Išarta lauko pusė atrodė labai graži ir stebuklinga, tartum ežero vilnių raibuliavimas. Tiktai čia buvo tamsiai rausvos vilnys. Jos buvo taip lygios, kad per kelias varsnas matei išsikišiusias ne visai užartų piktžolių galvas. Akėčios visa tai išlygins. Žvelgęs per išartą plotą, Raulas nematė nei medžio, nei kelmo, nei vandens, nei didelių akmenų. Taip lygi buvo žemė. Susimąstęs jis užsidegė papirosą. Būtų piktadarystė palikti žemę taip nesodintą. Jo rankos, veidas, drabužiai, batai ir kepurė buvo tos pačios spalvos, kaip ir rausvos, dulkėtos žemės, ant kurios dabar stovėjo. Giliai joje buvo užtektinai drėgmės.

Jis užsilipo ant plūgo, įleido noragus ir patraukė vadeles. Jis važiavo tiesiog į nedažytą triobesį, kuris niūksojo kitame lauko gale.

Priėjęs vagos galą, pasuko arklį į kairę, vakaruosna. Jis giliai įsmeigė noragus, nuleisdamas dalbą į žemiausius karbus. Raulas norėjo pasiekti drėgnumą ir taip žemę juo geriau išarti. Kelis kartus smarkiai pliaukštelėjo arkliui vadžiomis, kad būtų eiklesnis. Arklys, lyg suvokdamas savininko mintis, žengė vikriai, ilgais lygiais žingsniais. Noragai raikė žemę, lyg aštrūs peiliai, versdami tamsias vagas ant šono. Piktžolės lūžo ir puolė, prieš tai dar kilsteldamos aukštyn, o paskui griuvo žemyn galva, palikdamos šaknis viršuje saulei deginti.

Raulas arė iki saulėleidžio. Tada, iškinkęs arklį iš plūgo jienų, nuvedė į kluoną ir, pašėręs avižomis ir šienu, paliko. Pats nuėjo užkąsti vakarienės. Baigęs valgyti, Raulas vaikščiojo po pievas. Lauke buvo niūru. Nakties juodi debesys rengėsi apkloti žemę savo tamsumu. Vienas žmogus pavadino šį plotą dykuma, ir tai nebuvo perdaug nutolta nuo tiesos. Nėra žymaus skirtumo tarp didžiųjų kviečių laukų, nors jie būtų Amerikoje, Rusijoj, Lietuvoj, Indijoj, Kinijoj ar kur kitur. Taip mąstė sau Raulas. Žmogus, metęs akį į tiesius stiebus, tuojau šūktelės matąs auganči duoną.

Žengdamas takeliu paliai arimus, Raulas pajuto su sutemomis atsiradusį malonų vakarų vėjelį. Arkliai, jis galvojo, nors dideli ir stiprūs, pailsta traukdami plūgą, ir reikalingi poilsio. Visai kas kitas su mašina — traktoriu. Raulas turbūt šimtą kartų buvo perbėgęs nusistatytus planus. Taip. Ateinantį pavasarį žada pirkti „geležinį arklį". Ūkininkas niekaip kitaip nemokėjo praminti žmonių sukurtos milžiniškos mašinos. Parduodamas miestelyje derlių, Raulas buvo matęs naują, didelį, raudonai žibantį traktorių. Pirklys išaiškino jam mašinos naudą. Tada jis ir pasižadėjo nusipirkti „geležinį arklį". Tasai, kurį jis matė ir prie kurio širdis prikibo, nebuvo toks didelis ir baisus. Visai ne. Septynių pėdų aukščio, trylikos ilgio ir šešių pločio. Esą, svėręs puspenkto tūkstančio. Ilgi geležies dantys tvirtino, kad šis arklys niekuomet neįklimps. Ir nepails. Pardavėjas mėgino jam išaiškinti, kaip lengva šį arklį vairuoti, bet Raulas laikėsi ramiai. Vasarą iš kaimyno buvo išmokęs mašiną vairuoti ir arti. Visvien jam baugu darėsi pamąsčius, kas atsitiktų, jeigu ši baidyklė nesiduotų suvaldoma; paspruktų iš rankų. Daug dienų prireikė numalšinti dar vienam priekaištui. Raulas mėgo stebėti ritmingą arklio žingsniavimą. Štai dvi kojos, visuomet skersos, kyla, žengia pirmyn ir užima beveik tas pačias vietas, iš kur ką tik pakilo kitos dvi kojos. Jo ausyse vis skamba darnūs žingsniai.

Buvo jau dešimta valanda, kai Raulas atsigulė. Šį vakarą perilgai užtruko bevaikščiodamas. Giliai miegojo, nes buvo pailsęs. Vienok prieš dienai brėkštant jau buvo pasikinkęs arklį ir dirbo lauke. Jis arė keturiolika valandų ir pagaliau baigė. Pakėlė plūgo noragus ir nukinkęs arklį įleido į kluoną. Buvo šilta lapkričio diena. Vėjinis malūnas nesisuko, ir dangus buvo giedras. „Toks oras gimdo audras", — pranašavo Raulas.

Išsimiegojęs ištisas septynias valandas, Raulas vikriai pašoko iš patalo. Pilka šiaurės audra jį sutiko lauke. Eilė medžių, plonų, jaunų skirpstų, buvo prilinke prie žemės kaip lankas, ir galėjai žiūrėti nuo vieno galo į kitą, kaip pro molinį, vamzdį. Vikrios Raulo akys matė, kaip vanagas skraidė aukštai tame vėjo baisume. Jis skubiai kelis ratus apsuko ore. Blogas ženklas. Raulas metė akį į laukus. Toli už ganyklos, rytuose, didelis zuikis liuoksėjo, pirma ant visų keturių, paskui ant trijų kojų, mėgindamas susišilti ir rasti kur maisto. Jis striuoktelėjo dar kelis kartus ir tartum vėjo pagautas, pradėjo lėkti. Vanagas sulenkė sparnus ir krito, kaip akmuo. Zuikis dabar lėkė greičiau už audros vėją.

Vanagas kirto nagais, susvyravo ir lėtai pakilo su grobiu, plasnodamas savo ilgais, plačiais sparnais. Pakilęs aukštai į orą, jis ištiesė nagus. Zuikis krito žemyn ir žnektelėjo ant dirvos, net nė kojomis nekrustelėjęs. Ilgais, iškilmingais ratais vanagas nusileido pietų pusėje.

Raulas pasuko į kluoną. Šiandien, jis galvojo sau, nebus progos lauke padirbėti. Dvi dieni truko, kolei išarė dirvą. Kita prabėgs, kol užsės. Vos ne vos atplėšė kluono duris prieš audrą. Viduj sutiko jį malonus kviečių kvapas. Pašėręs arklį, jis žengė į kitą kluono kertę, kur stovėjo didelė krūva kviečių — geltonų, stiprių grūdų. Iš viso buvo šimtas maišų. Greta krūvos stovėjo elektrinė mašina, per kurią reikėjo perleisti grūdus, norint apsaugoti juos nuo gedimo.

. Prieš atidarydamas chemikalų galoną, Raulas užsimovė kaukę. Apsisaugoti. Ant galono buvo išpiešta kaukuolė ir trys kryžiai. Chemikalas saugojo kviečius nuo ligų. Straipsnyje po kaukole buvo parašyta, kad chemikalo garai gali užnuodyti žmogų. Raulas įpylė tiršto, juodo, limpamo skystimo į mašiną; užsuko elektrą, pasiėmė samtį ir pradėjo semti kviečius ir pilti į kaminą ma-

*) Autorius yra Amerikoj gimęs lietuvis, dabar jaunas kunigas Waterbury, Conn.

šinoj, kuri grūdus pervarė per skystimą ir iškratė pro kitą kaminą į maišą.

Raulas paprastai visuomet rodydavo ūkininko išraišką. Jis buvo tikras darbininkas, su kojomis ir rankomis, burna ir akimis, ir storais pečiais. Triūsdamas kluone, vėjui visą laiką kaukiant už langų, jis neatrodė kaip ūkininkas. Iš tiesų jis neatrodė kap žmogus. Su užmauta kauke, jo išraiška buvo liesa ir mistiška.

Jis sėmė auksinius grūdus. Nesiliovė dirbęs, kol visus javus pervarė. Baigęs numetė samtį, išsuko elektrą, išsivilko ir nuėjo į pirkią. Eidamas vėl pastebėjo eilę jaunų, plonų skirpstų. Pernai medeliai buvo smarkios audros prie pat žemės pakloti. Šiemet jie taip žemai jau nelenkė viršūnių. Kitais metais jie dar stipresni bus.

Ketvirtai dienai išaušus, Raulas pastebėjo, kad vėjas buvo aptilęs. Šiandien kaip tik ir diena užsėti lauką. Kitaip reikės laukti pirmadenio, nes rytoj šventa. Pripylęs sukamą tekinį, kad sėtuvas bertų dvidešimt svarų į margą, ir patepęs ratus, kad lengviau dirbtų, Raulas užlipo ant sėtuvo ir patraukė vadžias. Pasiekęs arimus, jis nuleido mašinos ratus ir atsuko sėtuvo atvaras. Būsimoji duona krito į alkaną dirvą. Ratai tuoj už sėtuvo dengė pasėtus kviečius malonia žemele. Tuos pilnus gyvybės daigus mašina užkasė, kad ateinantį rudenį būtų duonos ne vien sėjėjui, bet ir kitiems.

Raulo neišlavintas protas ilgai stebėjosi šiuo kūriniu. Kad iš mažos, vos pastebimos sėklelės galėjo išaugti stiebas su pilna grūdų varpa, buvo ne tik įdomu, bet ir stebuklinga. Kviečiai, be abejo, yra gražiausi Dievo grūdeliai. Nekartą jį buvo apėmęs noras įsigilinti į augimo paslaptį. Vienok Raulas neturėjo laiko visą tą ilgą augimo procesą stebėti. Jis prisiminė, kad ir mokslo žmonės, garsūs agronomai ir sodininkai, nors gerai žinojo augimo paslaptį ir kaip sudarytas augalas, jokiu būdu neįstengė patys sukurti tokio augalo. Ir jo siela kartu su poetu prabilo: — „Į jos dirvonus pasėjęs grūdą, žinai, jog vaisių palaimins Dievas".

Ratai kasė mažas, siauras vageles sėkloms; sėtuvas po vieną greitai metė grūdus; paskutiniai ratai užkasė sėklą. Visa tai buvo atlikta mechaniškai, vien arkliui traukiant. Kaip pasikeitė nuo tų dienų, kada Juozapas, įkišdamas ranką į maišą prie kaklo, semdavo kviečių saują ir trimis ilgais mostais bėrė sėklą.

Kai Raulas sėjo grūdus į dirvą, jie buvo akmens kietumo. Už dvylikos valandų sėkla jau buvo subrinkus, o kitą dieną kviečiai jau leido vos pastebimus diegus. Štai ką ūkininkai galvoja, kai sako, kad žemė gyva. Po dvidešimt keturių valandų, kai akmens kietumo kviečiai buvo pasėti, maži, šviesūs daigeliai pradėjo drąsiai rodytis žemės paviršiuje. Kviečių grūdas nėra menkas. Jame glūdi didelė dovana, — gaivinantis maistas. Žmogui kviečių sėkla švari, stipri ir būtina.

Grįžtant į rytus, Raulo akys krypo į eilę skirpstų. Vakarų pusėje gulėjo didelis laukas, vien ilgų piktžolių užgožtas. Pietuose buvo matyti laukinių brūzgų. Valdžia tuos krūmus visur įsakė sodinti. Esą, jie saugoja žemę nuo sausros. Ir per visą pūdymais užleistą žemę kėlėsi usnys. Raulas kasmet stengėsi jas išnaikinti. Bet veltui jis laistė nuodais ir chemikalais. Tačiau tai trukdė dagiams dirvą visai apsemti. Jis gerai žinojo, jeigu tų piktžolių nenaikintų, bematant jos kaip arkliai perbėgtų jo taip sunkiai išdirbtus laukus.

Skirpstai buvo vietiniai, Šiaurės Amerikos augalai; piktžolės buvo Pietų Amerikos pamposomis įvardintos; krūmai buvo pargabenti iš Afrikos Sudano, kur jie užkirtę kelią dykumų smėliui toliau plėstis; negeistinos usnys kažkaip atsiradusios iš Rusijos tyrumų. Augalai buvo iš keturių pasaulio kampų. Ir visus čia dabar jis regėjo mažam vakarų valstybės kaime, Šiaurinėje Amerikoje. Jeigu ne visuomenė, tai bent gamta jungėsi tarptautiškumu. Gamta ir mašinerija. Arklys irgi ilgus amžius buvęs tarptautiškas. Nei gamta nei mašina neskyrė spalvos ir nepripažino sienų. Gamta visiems gyvena, mašina visiems dirba. Tat dar yra likusi viltis pasimokyti iš jų ir susitvarkyti taisyklingai.

Kai Raulas, baigęs sėti, lydėjo arklį per platų lauką, jis neatrodė kaip nuolankus ir pažemintas žemdirbys. Tai ne paprasto, mėšlino ūkininko stuomuo, ir ne kaimiečio be minties ar vilties. Jo troškimas įsigyti traktorių, naujausią mašiną žemės ūkiui patobulinti, vis labiau jį skyrė nuo gramozdiškumo ir statė net į veikėjų tarpą; paaukštino nuo siaurų žmonių į pasaulio mechanikus. Jis per tai darėsi pramonės ūkininku. Mašiną, jis žinojo, daugiau padirbs nei arklys, ir taip pakels jį labiau negu koks kitas agronomijoj išradimas.

Kartu su visa mašinerija Raulas pakėlė ratus iš žemės ir važiavo namų link. Sutemos buvo arti. Dangus buvo apsiniaukęs tamsiu pilkumu.

Žmogus pajuto, kaip lašelis captelėjo ant peties ir perlindo per marškinius. Vėl kitas. Taip jam lašai visus pečius permerkė. Žengdamas stebėjo, kaip stambūs lašai krito į sausą, išdžiūvusią žemę. Lietus buvo malonus ir vėsus. Ir dabar pylėsi iš debesų lėtai, pastoviai. Kviečiai, dirva gėrė ištroškę. Raulas buvo baigęs sėją, ir dabar lijo. Jis pajuto linksmą šiurpulį savo sąnariuose. Visas šlapias, lietui plaujant dulkėtą veidą, Raulas tiesiai žengė paskui arklį namo.



Mūsu literatūros kasdienybė keturi šimtai pirmaisiais metais po Mažvydo

ALFONSAS NYKA NILIŪNAS

Taip nėra žąslų, nėra saitų troškimams!
Voratinkliai mūs niekad nepavergs.
Jonas Kuosa Aleksandriškis

1. Šiandien mes prisiminėmė Mažvydą ne todėl, kad jis mums imponuotų, kaip didelis rašytojas, bet kad štai jis prieš keturis šimtus metų pradėjo vieną iš žymiausių mūsų kultūros istorijos procesų, pasėdamas silpną pirmojo rašto grūdą, iš kurio ilgainiui išaugo vešlus mūsų literatūros medis. Ir dėl to mums, keturių šimtų metų perspektyvoje, Mažvydas rodosi brangus ir jaudinančiai artimas, kai prisimename sąlygas ir nuotaikas, kuriose gimė lietuviškasis raštas. Prieš šį paprastą žmogelį, kalbėjusį ir rašiusį šiandien mums jau archaiškai skambančiais žodžiais, nublanksta visi mūsų nesenų dienų narsieji generolai, žadėję apginti kraštą bei jo kultūrą ir visi mūsų karingieji kunigaikščiai, žaibu prajoję tolimas stepes, girdę žirgus Juodojoje jūroje ir kalavijais daužę Kremliaus sienas. Mes nebesame tokie romantikai, kaip kad buvo mūsų didieji aušrininkai (jie kitoki ir negalėjo būti) ir visiškai blaiviai galime įvertinti mūsų valstybės ir kultūros istorijos faktus. Mažvydas iškyla mums dabar prieš akis, kaip tautinis herojus, savo darbu nešęs šviesą tautai, nelaukęs už tai jokio atlyginimo ir nenešiojęs uniformos, gaivinančios patriotizmą.

Bet ne apie praeitį čia mes norime kalbėti. Tik apie mūsų kasdienybę. Gal šia iškilminga proga ir nelabai tiktų paprasti kasdieniški žodžiai. Bet taip pat ne vietoje būtų ir iškilmingos kalbos, nes keturių šimtų metų mūsų rašto sukaktį šventėme sąlygose taip vadinamo išvietinto žmogaus, skurstančio demokratijos šviesa ir tautų chartomis apšviestuose ir apšildytuose lageriuose, neturinčio nieko, išskyrus milžinišką ir amžiną išsivadavimo viltį.

2. Mums niekuomet netrūko entuziazmo kultūriniam darbui. Net ir pačiose sunkiausiose sąlygose būdamas lietuvis surasdavo laiko ir energijos rūpintis savosios kultūros reikalais. Šitą mūsų tezę galėtų patvirtinti ne tik Mažvydo, Daukšos, Baranausko, Maironio, Kudirkos, Basanavičiaus darbai, bet ir ši diena, tremties gyvenimo sąlygos. Lietuvis pasirodė gabus organizuoti kultūrines institucijas, prisitaikydamas prie visų aplinkybių ir nugalėdamas sunkiausias kliūtis.

Tik pasibaigus karui, buvo tuojau imta organizuoti laikraščius. Buvo įsteigtos kelios leidyklos, kurios paleido į pasaulį ne mažą skaičių gerų ir menkų knygų. O žymiausią tų knygų procentą sudarė kaip tik dailioji literatūra. Įsisteigus laikraščiams bei žurnalams ir įsikūrus leidykloms, susidarė apynormalis literatūrinis gyvenimas su visomis teigiamomis ir neigiamomis ypatybėmis: premijom, recenzijom, polemikom ir tt. Šis gana gyvas literatūrinis gyvenimas tremties sąlygose aiškintinas tuo, kad mūsų plunksnos darbininkai dar neprarado nepriklausomybės periode įsigyto intensyvumo ir pasiaukojimo savosios kultūros kūrimo darbe. Būta tokio didelio įsibėgėjimo, jėgos, kad mes tai ir šiandien tebejaučiame ir ta jėga mus palaiko. Gi praktiškai mūsų literatūros ir apskritai kultūros gyvenimas ir dabar tebegyvena galbūt jau paskutines nepriklausomybės laikotarpio dienas. Dėl to be galo klydo tie, kurie primygtinai ir nuolatos tvirtino, kad jau dabar mes esame absoliutūs tremtiniai, ir reikalavo nusileisti iki tam tikro lygio, sumažinti reikalavimus, nustoti kurti, bet stengtis išlaikyti tai ką turime. Taip. Stengtis išlaikyti. Bet ar tikslu propaguoti ir siūlyti būtinai atsilikti? Juk tai atsitiks ir savaime, neskubant.

Šiame straipsnyje mums daugiausia rūpės literatūra, todėl apie ją daugiausia ir kalbėsime. Tremties literatūra, nepasiekusi nepriklausomo gyvenimo lieteratūros lygio (tiek visumoje, tiek atskiri autoriai), aiškiai pralenkė tėvynėje pasilikusiąją ir visai teisėtai gali save laikyti tikrąja lietuvių literatūros tradicijų tęsėja. Lygio prasme stipriausiai pasirodė poezija ir novelė, toli pralenkusios visus kitus žanrus. Toliau sekė romanas ir drama.

Tremtyje taip pat buvo įsteigtos literatūrinės premijos, kurios irgi gerokai pagyvino literatūrinį gyvenimą, bet kartu įnešė kai kurių nesklandumų bei disonansų, kaip ir visur, kaip ir visuomet atsitinka su premijom. Tačiau paskutiniu metu jų pristeigta šiek tiek perdaug, atsimenant nedidelį pasirodančių knygų skaičių. Taip pat buvo paskelbta keletas literatūrinių konkursų, kurie visi be išimties nepasiekė savo tikslo. Rašytojų jie nepatraukė. Ir juose tedalyvavo tie, kurie dalyvauja visuose šios rūšies konkursuose. Dėl to konkursų premijas laimėję dalykai buvo be išimčių silpni.

Tačiau pagrindinį kasdieniško literatūros gyvenimo foną sudarė ginčai literatūros veikalo vertinimo klausimu. Šie ginčai išryškino daugelį dalykų. Paaiškėjo nuomonių skirtumai ir tuo pačiu pagrindinės mūsų literatūros tendencijos bei kryptys. Čia mes ir pasistengsime pavaizduoti ir paanalizuoti bent prabėgomis visus tuos, daug triukšmo sukėlusius ginčus.

Dabar, praėjus kuriam laikui, ginčams aprimus ir atsiradus šiokiai tokiai perspektyvai, norėtumėm panagrinėti priežastis, sukėlusias šį ginčą, virtusį pragaištinga kova su kritika. Tuojau tenka priminti, kad šio konflikto šaknys glūdėjo ne aukščiau minėtų kritikų pasirodymo fakte, bet žymiai giliau ir jokiu būdu nebuvo atsitiktinis dalykas. Tai greičiau dviejų literatūrinių kartų arba skirtingų pažiūrių į literatūrą susidūrimas ir išėjimas atviron kovon. O ši kova, mūsų manymu, buvo natūraliausias pasauly dalykas, nes t a i y r a y p a t i n g o s r ū š i e s k o v a : j i n e ž u d o, b e t

gimdo. Tai nėra grynai literatūrinė kova*). Tai amžinojo materialisto kova su amžinuoju idealistu. Sūnaus Palaidūno kova su niekados iš namų neišėjusiu broliu — materialistu, bijančiu rizikos ir nerimo. Dėl to ši kova buvo savotiškai ideologinė (literatūros supratimo prasme) ir specifiniai literatūros klausimai buvo nustumti į šalį, ar bent diskusijose neiškilo.

Santykių įtempimas jau senokai buvo žymus. Ypač paaštrėjo po to, kai 1930—40 metų kartos jaunesnieji rašytojai (žinoma, ne visi) pasitraukė iš jaunųjų tarpo ir apsikasė amžinųjų ir neliečiamųjų apkasuose, arba perėjo senių profesionalų stovyklon. Tokiu būdu ir susidarė du literatūriniai frontai: „senieji" ir „jaunieji". Šis skirstymas remiasi ne amžiumi. Ir jaunųjų tarpe yra žilų galvų, ir senųjų tarpe yra visiškų jaunuolių fizine prasme.

Šių abiejų kovojančių stovyklų vaizdas, metaforiškai imant, buvo toks: senieji sėdėjo aukštuose, sunkaus aukso sostuose, šarvuoti geležiniais nuopelnų šarvais, ginkluoti nepakeliamo sunkumo kalavijais. Patricijų pozose jie žiūrėjo liūdnai sudulkėjusios didybės pilni ir be galo nejudrūs, o už jų pečių ir skydų slėpėsi mažesnio kalibro jaunų senukų figūrėlės.

Prieš juos gi, kaip Mykolo Angelo Dovydas Galijoto akivaizdoje, stovėjo jaunieji.

Skaitytojas, be abejo, mums atleis už šį palyginimą ir mes pamėginsime nusakyti apytikriai tas tezes, kurias gynė abi besiginčijančios pusės. „Senieji", t. y. puoluseji kritiką, tvirtino, kad visiškai bešališka ir vien tik estetiniai formalistinė kritika esanti negalima. Prieš vertinant kūrinį reikia visų pirma pažvelgti, kas jį parašė ir koki jo autoriaus nuopelnai praeityje. Ir kiekvienu atveju būsią akiplėšiška vertinti literatūros veikalą vien tik normaliai suprantamos literatūros kritikos dėsniais vadovaujantis.

— Mes esame seni, mes esame pavargę, todėl neleiskite mūsų. Išmokite gerbti amžium už save vyresniuosius. Mes jau seniai sugrįžome iš palaidūniškų kelionių ir įsitikinome jų beprasmiškumu. Mes nekenčiame nerimo. Mes nebegalime kovoti, bet kas drįs mums neleisti laikyti išdidžių kovos vėliavų, nors jos ir krinta iš mūsų rankų. Nesvarbu! Mūsų nuopelnai yra milžiniški. Mes nesame Don Kichotai, kad kovotumėm su nenugalimomis kliūtimis. Mes esame perdaug patyrę, nebe jaunuoliai. Geriau žvirblis rankoje, negu briedis girioje. Mes esame patriotai. Tegu tai mato visi! Ir jei mes kartais kitaip darome negu sakome, tai tik nesubrendėliai gali mums tai prikišti. Gyvenimas yra gyvenimas. Neišmanėlis būtų ir tas, kuris sakytų, kad literatūra yra kova dėl grožio ir tiesos, ir kad čia reikia besąlyginio idealizmo. Teneužmiršta kiekvienas, kuris mėgintų su savo švyturiu pasirodyti ten, kur mūsų gestantys žiburiai liepsnoja — bus be pasigailėjimo sunaikintas, iškirstas iš šaknų ir įmestas į ugnį. Gyvenimas yra kova už būvį! Nemėginkite Kristaus žodžių įgyvendinti ir įšnešti iš knygų! Nes kai jie bus įgyvendinti — kuo mes tada mokysime kitus? Todėl netiesa, jei kas tvirtintų, kad mes nesame idealistai. Mes tik netikime siekimo galia ir žinome, kad visi idealistai yra mirę — nes jie nesuprato ir neįvertino realybės — aiškino toliau „senieji".

„Jaunieji" gi nei vienu atveju nesutiko atsisakyti literatūrinės nepriklausomybės ir reikalavo, kad rašytojai būtų visų pirma rašytojai. Jie nenorėjo blogo tūlo autoriaus veikalo teigiamai vertinti už jo nuopelnus kažkurioje ten srityje. Toliau jie teigė, kad net kilni patrijotinė tematika negali padidinti silpno literatūriniai veikalo vertės ir skatino kovoti su spekuliacija gyvenime ir poezijoj.

— Mes esame jauni ir dar nespėjome išmokti hipokrizijos bei gyvenimiškos gudrybės — kiek galint pagrindiniau išnaudoti švenčiausius dalykus asmeninei naudai. Gal mes ir esame Don Kichotai, bet mes kovojame ramūs už savo idėjas, nereikalaudami nei atlyginimo, nei garbės. Mes irgi esame patrijotai, tik mes patrijotizmą kitaip suprantame. Mes jį išgyvename ir nenorime, kad mus kas nors dėl to labiau vertintų. Savo kraštą mylėti žmogui yra lygiai tokia pat būtinybė, kaip vėjui pūsti arba ąžuolui šlamėti. Mes nebijome jokios konkurencijos ir nenorime nieko nustelbti, tik mes atnešame savo žibintus ir atsistojame šalia šviečiančiųjų, nes manome, kad šviesos niekuomet nebus perdaug. Nes šviesa negali būti panaudota kovai su šviesa, bet kovai su tamsa. Jeigu jūs nenorite tikėti mūsų žodžiais, tai štai jums Kristaus žodžiai: „Niekas uždegto žiburio, neapvožia saiku, bet padeda taip, kad šviestų visiems, kurie yra namuose." Jūs sakote mums, kad mes, iškeldami ydas, elgiamės ne patriotiškai. Bet mes manome, kad blogai daryti, šiuo atveju blogai rašyti, yra žymiai nepatriotiškiau, negu kritikuoti ir nurodyti ydas.

Mes esame svajotojai, mintame svajonėmis ir nevadiname jų amerikomis, nenorime maišyti tiesos su geru gyvenimu ir dar nenorime ano „briedžio girioje" mainyti į „žvirblį rankoje". Bet ar dėl to mes verti jūsų neapykantos?

Mes manome, kad visos tiesos yra gyvenimui ir nieko nevertos tos, kurios tik pamokymams tinka. Jūs sakote, kad mes negerbiame senųjų. Netiesa! Mes tik nekenčiame tų, kuriems senatvė yra profesija. Mes be galo mylime senus audrų sulaužytus laivus, bet mes nekenčiame tų laivų, kurie sudūlėjo dirbtuvėse ir niekur neplaukė. Tarp jų yra skirtumas kaip tarp kraujo ir vandens.

Mums iki šiol atrodė ir tebeatrodo, kad tiesa žmogui yra didžiausias iš visų siekimų. Tėvai nuo pat mažų dienų mokė, kad nuolatos gyvenime reikia jos siekti ir kovoti dėl jos. Mes lankėme taip pat mokyklas ir pagarbiai klausėmės savo mokytojų žodžių, pilnų idealizmo ir spindinčių amžinos tiesos šviesa. Mes taip pat ten mokėmės estetikos, literatūros teorijos ir istorijos. Mums buvo aiškinama, kad kritikas, vertindamas kūrinį, turi užmiršti visa kita ir vertinti tik patį kūrinį, naudojantis tam tikrais teoretiniais principais. Bet štai kai kas net spaudoje ėmė įrodinėti, kad tos mokykloje skelbtos tiesos buvo tik pasakos vaikams. Iš jų tvirtinimų pasirodė, kad visi anie iš universiteto katedrų su pagarba priimti dalykai buvo niekai, beprasmis laiko praleidimas, kad kritikai esą literatūros priešai, kad literatūros teorija ir estetika esą taip pat nereikalingi dalykai, kad esanti tik realybė, kuriai visi turi nusilenkti. Bet mes iš anksto atsakome, kad tebetikime mūsų garbingų mokytojų žodžiais. Žinome, kas toji realybė ir sakome, kad ji mums yra niekai ir ne dėl to, kad jos nebūtų, bet kad mes nenorime jai pasiduoti. Mes dar nenorime sakyti „naudinga" ar „nenaudinga", bet mes sakome „teisinga" ar „neteisinga".

Jūs sakote: „Žiūrėkite, jis kitaip mano. Jis yra maištininkas!" Ir jūs jį ramiai nuteisiate ramių iš profesijos žmonių ir įstatymų vardu, nes jūsų idealas yra sutramdyti maištininką ir po to ramiai sapnuoti dausas.

Mes puikiai suprantame, kodėl minėtieji žmonės stovi prieš mus. Jie gina savo silpnybes. Tik dėl to jie norėtų sukurti sau patogią neliečiamybės teoriją ir padaryti ją visiems galiojančiu įstatymu. Bet mes vis tiek su J. Kuosa Aleksandriškiu sakome: „voratinkliai mūs niekad nepavergs!" —

*) Tai žymu ne tik literatūroje, bet ir visame kultūros bei visuomenės gyvenime.

Kažkodėl jūs bijote laisvo žodžio, lyg tas žodis jus apnuogintų. Jūs norėtumėte kiekvieną mintį perleistį per painų hierarchijos mechanizmą ir tik uždusintą, pusgyvę ją išleisti į šviesą. Mes galime daug ko išmokti, bet netiesos sakyti mes nepajėgsime niekados — replikavo jaunieji.

Todėl ir mūsų nuomone, be galo klydo rašytojai, kurie užsilipę ant maironiško pjedestalo, be galo kilniais žodžiais eilėraščiuose puolė savo kritikus ir apskritai k i t a i p manančius žmones, apeliuodami į tautos sąžinę ir išdėstydami sąlygas, kuriose jie, būdami tremty, kūrė. Ašaras spaudžia šis šauksmas. Ir ne vien dėl to, kad taip sunkiai kentėjo minėti rašytojai, bet kad ir visa tauta kentėjo. Ir visi tie kovotojai ir kentėtojai yra herojai, tik vargu tauta pajėgs pastatyti tiek daug paminklų visiems kentėtojams ir kovotojams. Nebūtų aišku nei k a m, nes t i k r i herojai dažiausiai būna nežinomi, arba guli po kryžiumi ir velėna. Dėl to kyla klausimas, kažin ar mes nors vienas turime teisę skųstis ir afišuotis savo kančiomis už tautą, skųstis, kad mes atlikom savo švenčiausią pareigą. Nes kovos ir kančios už idealus yra visiems lygiai privalomos, todėl ir u ž m o k e s t i s tegali būti lygus, jeigu iš viso gali būti koks nors užmokestis. O tokis užmokestis, kaip minėjome, dažniausiai būna savojo arba svetimojo krašto žemė. Be to, mes neužmirškime, kad yra ne mažiau kruvinomis rankomis dirbusių ir tebedirbančių, kovojusių ir tebekovojančių. Ir baisiai klystume, jei mes, kaip atlyginimą už mūsų kančias, reikalautume mūsų darbų besąlyginio vertinimo. Vertinant visų darbus kovose dėl laisvės, tauta, be abejo, neužmirš visų nuopelnų, tačiau vertinant šiuo atveju anų rašytojų kūrybą, nei vienas kritikas nenusikals savo principams, jei jis šių rašytojų literatūrinę kūrybą seikės tik literatūros mastu. Todėl dar kartą tenka pakartoti visiems aiškų kritikos principą, nurodantį, kad vertintinas tik turimas prieš akis kūrinys, užmirštant viską apie autorių: kas jis yra, kiek jam metų, kokios jo pažiūros, kokiai politinei partijai priklauso ir tt.

Daug ką nugąsdino faktas, kad kritika sakanti tiesą į akis, t. y. esanti per žiauri. Faktiškai gi kritika niekad nėra žiauri arba nežiauri. Ji gali būti tik teisinga arba neteisinga. Mes puikiai suprantame, kad kiekvienam, nors tai būtų ir pelėda, yra nemalonus tvirtinimas, kad jo vaikas yra negražus. Didelis skausmas pelėdai, ir galbūt dar didesnis skausmas būna sukritikuoto veikalo autoriui, bet, nežiūrint to skausmo, ir vienas ir antras, jei tik jie yra negražūs, tai ir pasilieka negražūs. Todėl klydo ir tie autoriai, kurie savo veikalo grožį norėjo padidinti ne literatūrinėmis priemonėmis. O tai yra visiškai tas pats, jei mūsų minėtoji pelėda būtų prašiusi paukščių karalių išleisti dekretą, verčiantį tvirtinti, kad pelėdos vaikas yra gražus. Ir dar kam nors mėginant priešintis ir tvirtinant, kad nežiūrint dekreto, pelėdos vaikas yra vis tiek negražus, karalius būtų griebęsis paskutinio argumento ir surikęs:

— Bet juk pelėda dalyvavo Žalgirio mūšyje! —

Moralizacijos mėgėjai norėjo net ir spaudoje pigiai šį klausimą išspręsti neliečiamybės teorijos šalininkų naudai, sakydami: „Būkim geri, nesipeškim, nesiginčykim" ir tt. Lyg kultūrinis gyvenimas būtų įėjęs į madų salioną, kuriame sėdi senyvi ponai ir ponios ir, bijodami, kad nepaliestų kokiu žodžiu ar tonu kieno nors švelnių jausmų bei manierų, visiškai nekalba ir tik mandagiai linkčioja. Netiesa! Tik nebūkim geri! Ginčykimės ir nerimkime, n e s k u l t ū r o s k ū r i m a s e s m ė j e y r a m i l ž i n i š k a s d i a l o g a s, k u r i a m e v i s u o m e t y r a d v i g r i e ž t a i p r i e š i n g o s n u o m o n ė s. Taip yra, turi būti ir gali būti visur, kur kultūrinio gyvenimo kryptį nustato ne režimo primesti įsakymai, bet laisva ir niekeno nevaržoma žmogaus d v a s i a.

Tikra literatūros kritika, be savo tiesioginio uždavinio — nustatyti meno kūrinių estetinę vertę, iškelti jų grožines savybes ir ydas, turi ir vieną ne mažiau svarbų uždavinį, būtent, kelti estetinę visuomenės kultūrą. Šį savo uždavinį kritika atlieka nesąmoingai. Tai galėtų būti visiškai neįrašyta jos darbų programoje. Sąžiningai atlikdama savo tiesioginį uždavinį, literatūros kritika atlieka ir savo netiesiogines pareigas. Tačiau, jei tik kritika visų šių savo principų nesilaiko, praranda savo nepriklausomybę, jinai nustoja buvusi kritika tikrąja to žodžio prasme, nebeatlieka savo uždavinio, ima kenkti skaitančiosios visuomenės estetinei kultūrai ir smukdo bendrą literatūros lygį.

3. Straipsniai paprastai baigiami linksmesniais dalykais. Bet mums tai niekaip neišeina, nes prisiminę pradžioje Mažvydą, drįsusį prieš keturis šimtus metų su lietuvišku raštu pasirodyti dienos šviesoje, mes negalime pamiršti ir tų lietuvių, kurie beveik po keturių šimtų metų po Mažvydo nedrįso pasirodyti su savo tėvų kalba ir kurstė svetimos kultūros ugnį. Mes nesame tokie vandalai, kad juos neigtumėm kaip tokius, tik mes nenorėtumėm jų pripažinti tautiniais ideologais, patriotais ir tokiais, kurie mums kasdien statomi pavyzdžiais. O tai yra baisiai skaudus klausimas. Tiesiog istorinis klausimas lietuvių tautos ne tik kultūrinio, bet ir valstybinio gyvenimo raidoje. Jis skaudus ir dėl to, kad visas mūsų tautos gyvenimas yra vienas didelis skausmas. Tai šiuos „tautos pabėgėlius" Maironis puolė savo satyrose. O mes, atvirkščiai, kažkodėl gyrėmės ir tebesigiriame šitokiais savosios tautos dezertyrais, tais, kurie, palikę purvinus namus, kitur pagarsėjo, gyrėmės, užmiršdami, kad vis dėlto jie yra dezertyrai. Ne vieną jų iškeliam šalia savanorių, kovojusių ir žuvusių už anuos jų apleistus ir purvinus namus. Čia jau yra baisi neteisybė prieš visus kovojusius ir viską aukojusius. Tūlas tvirtins — jie išėjo į Vakarus arba Rytus garbės ieškoti. Tikrai viliojantis dalykas yra toji garbė Rytų arba Vakarų arenose. Bet kas būtų buvę, jei ten būtų nuėję ir Basanavičius, ir Maironis, ir Vaižgantas? Ir jei mes juos pateisiname, tai kam tuomet dar kalbame apie Lietuvą? Kam tuomet apgaudinėjame savo vaikus?

Giedodami Zauerveino giesmę „Lietuviais esame mes gimę", užmirštame, kad lietuviu g i m t i yra daug lengviau negu b ū t i. Būti visose sąlygose, ne tik senatvėje, gaunant algą, arba netekus prieglaudos visur kitur. Lietuviškumas juk nėra senelių prieglauda. Bet mes esame garsūs vaišingumu. Vakarui atėjus, iš Rytų ir Vakarų pareina ir beldžiasi visi sūnūs palaidūnai į duris. Mes juos įleidžiam, susigraudinam, sušildom, o jie po to mums ima aiškinti, kad mes esame nepakankamai kultūringi, prastuoliai. Ir mes tada išeiname patys iš namų.

Atsiminkime, kiek tokių lietuvių atsirado subyrėjus Rusijos imperijai. Mes žinome, kad dėl šių žodžių būsime apšaukti nepatriotais. Bet vis tiek nedarykime praeivių tautos ideologais, pripažindami jiems tai, ką jie yra padarę, ir jei jie yra lietuviai, laikykime lietuviais. Pateisinimas, kad jie išėjo į pasaulį yra nieko nevertas. Kur reikia labiau šviesos, ar ten, kur jos nėra, ar ten, kur jos perdaug? M ū s ų k ū r y b o s, k a i p a p s k r i t a i k ū r y b o s t i k s l a s n ė r a j u k g a r s a s, p a s i r o d y m a s i r i š ė j i m a s į p a s a u l į, b e t š v i e s a. K o d ė l m e s a m ž i n a i n o r i m e k i t i e m s t a r n a u t i i r a t i d d u o t i s a v e? M e s t u r i m e p a s a u l į a t n e š t i i r p a s o d i n t i m u m y s e, k a d m e s p a t y s b ū t u m ė m t a s p a s a u l i s.

Tai toki liūdni yra mūsų paskutiniai žodžiai.



T. Zikaras — Kompozicija

LIETUS ANT PINIJU

GABRIELE D'ANNUNZIO

1863—1938

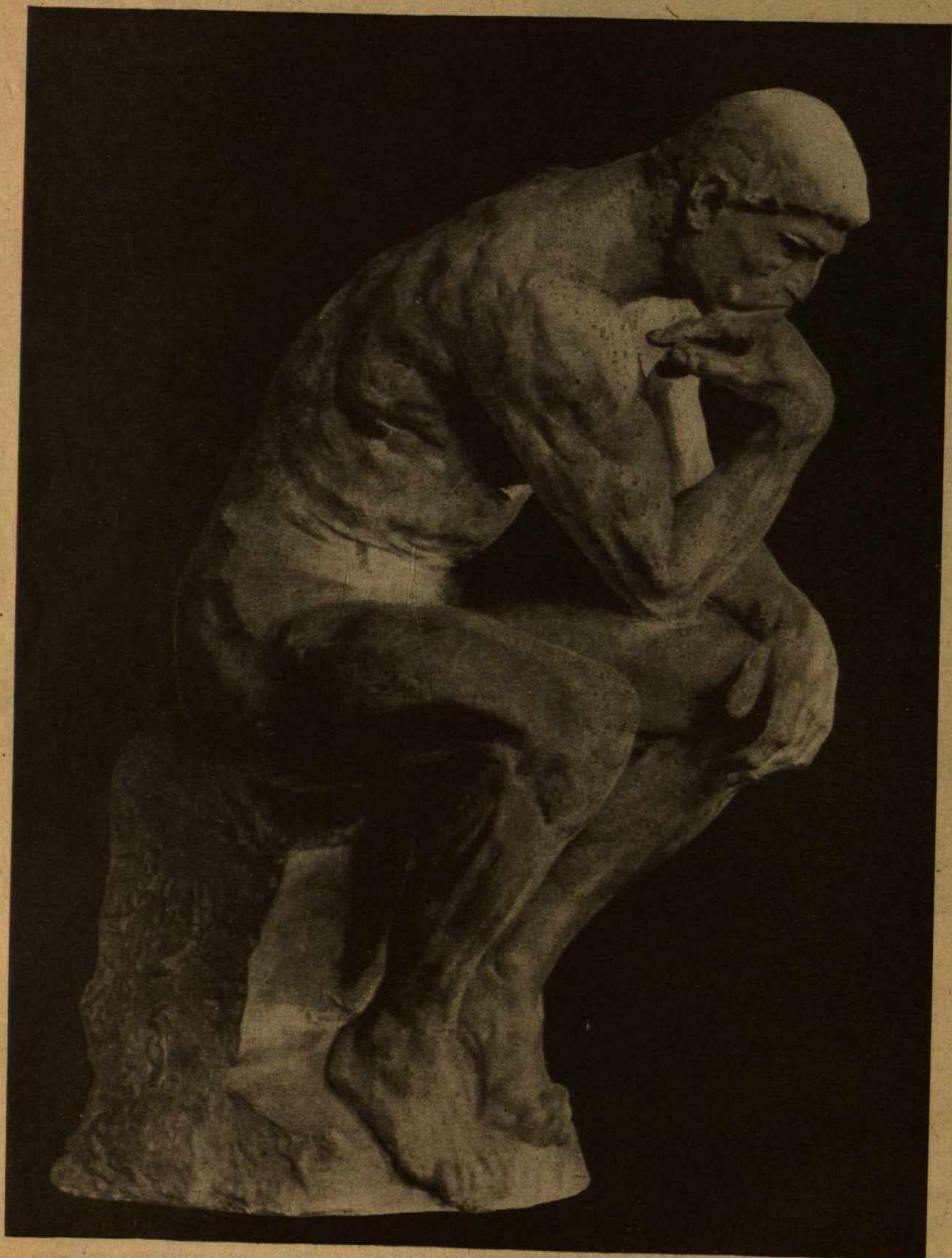
Klausyki: Pamiškėje
ne žmonės,
ne jų tai žodžiai —
nauja kalba,
tolimas lietaus lašų,
lapų tik
šnarėjimas.
Klausyki — lyja,
iš retų debesų.
Lyja ant druskinių
tamariškų kamienų,
viršum žvynėtų
lyja pušų —
ant dyvinų
mirtų lyja —
ant skaisčiųjų žirnikų,
ir ant gėlynų galvų,
susigūžusių krūmų —
kadugio uogų —
ir ant mūsų veidų,
ant miškuotų — lyja,
lyja ant mūsų rankų,
ant nuogų —
ir ant mūsų lengvučių
drabužių,
ant gaivių minčių,
iš atgijusios sielos
iššokusių — lyja,
ant gražiosios svajonės,
kur vakar tave,
kur šiandieną — mane
laiko užbūrus,
o, Ermione!

Girdi? Kaip teška lašai
ant vienišos
žalumos,
ir šlamesys
taip plaukia ir keičias —
pagal lapus,
kur tankiau, kur rečiau.
Klausyki — į skundą
čikadų daina
atsiliepia —
jų negąsdina
piečio verkimas
nei švininis dangus.
Ir pušis
turi garsą, ir mirta —
vėl kitą, ir kadugys —
dar kitokį —
instrumentų gausa
po nesuskaitomais
pirštais.
Mes paskendę
miškinėje sieloj
ir gyvenimą — medžių
gyvename,
ir tavo apsvaigęs veidas
sulytas lietaus,
taryt lapas,
ir tavo plaukai —
kaip skaistūs žirnikai
kvepia,
o žemiškoji,
o, Ermione!

Klausyki, klausykis —
čikadų daina
palengva, iš lėto
lėtėja,
suminšta su skundu,
su kylančiu verksmu,
Bet viena giesmė
vis artėja,
sumišus, iš tolo,
iš tolimo,
šlapio paunksmio —
kurčiau, vis silpniau,
nutolsta, numiršta.
Vienas tik tonas
dar dreba, dar miršta,
dar virpa, dar miršta.
Nesigirdi nė jūros.
Tik ant lapų vis šlama,
vis byra
sidabrinis lietus,
šlamėjimas
tyla, tai auga —
pagal lapus,
kur tankiau, kur rečiau.
Klausyk —
ir oras nutyla.
Tik iš pelkynų,
kažkur, iš paunksmio,
vis nesiliauja
pelkynų dukrų —
varlių — šaukimas.
Ir lyja ant tavo blakstienų,
o, Ermione! — —

Lyja ant tavo blakstienų,
ant juodųjų — lyg verktun
Bet nebalsti, ak ne —
iš džiaugsmo —.
o lyg žaloka,
lyg medžio žievės
žaluma. —
Ir gyvybė mumyse —
taip šviežia,
ir širdis —
nunokęs persikas,
ir akys tarp blakstienų —
šaltinis žolėj,
ir dantys — eilė
migdolų, saldžių, rudeniop.
Ir einam, ir einam,
— draugėj ir skyrium —
(ir žali krūmokšniai
jungia kulkšnis,
ir suspaudžia kelius),
kas žino kur, kas žino!
Ir lyja ant mūsų veidų,
ant miškuotų — lyja,
lyja ant mūsų rankų,
ant nuogų —
ir ant mūsų lengvučių
drabužių,
ant gaivių minčių,
iš atgijusios sielos
iššokusių — lyja,
— ant gražiosios svajonės,
kuri vakar tave,
kuri šiandien — mane
laiko užbūrus,
o, Ermione!

Iš italų kalbos vertė J. Mekas



August Rodin

Mąstytojas

Rodinas

August Rodin gimė 1840 m. lapkričio 4 d. Paryžiuje. Jo tėvai — paprasčiausi prancūzų sostinės piliečiai. Apie jo vaikystę žinome labai maža. Nebent tik tiek, kad ligi 14 metų jis gyveno Beauvais pensione, kur jo dėdė buvo įsteigęs vad. laisvąją mokyklą. Šiltos ir rūpestingos tėvų rankos pasigedo jis ir vėliau, grįžęs vėl į Paryžių, kur pradėjo lankyti piešimo mokyklą. Visą jaunystę jį lydėjo skurdas, užtat jo gyvenimo turinį įprasmino darbas, į kurį iš pat ankstų dienų pasinešė su visa jaunatvės veržlumo kupina siela.

Jis tris kartus mėgino stoti į Ecole Nationale des Beaux-Arts, bet kiekvieną kartą vis nesėkmingai. Tad septyniolikos metų stojo padėjėju prie vieno dažytojo, dirbo liejykloje ir kalykloje, kai tik susirasdavo valandėlę laisvesnio laiko. Tuo metu jis ypač buvo susižavėjęs Carpeaux „Šokiu", sukėlusiu tuometinėje visuomenėje didelį susijaudinimą ir griežčiausią kritiką. 1864 m. įstojo į garsiąsias Sèvres dirbtuves ir daug ko išmoko iš Barye ir Carrier-Beleuse, kurio stilių jis pats pasisavino ir su kuriuo drauge 1871 m. iškeliavo į Belgiją. Ten vėliau susidėjo su Constantinu Meunier ir dirbo drauge su van Rasbourg'u. 1875 m. pažymėtini kaip jo pirmosios kelionės į Italiją metai — tada jis aplankė Romą ir Florenciją.

1877 m. Paryžiaus salone išstatė savo pirmuosius savarankiškus darbus — dar 1864 m. nulietą „Vyro su nulaužta nosimi" galvą ir jaunuolio statulą, pavadintą „Vario amžius" (Age d'airain), abu iš bronzos. To pirmojo jo sąlyčio su viešąja opinija rezultatas buvo tas, kad jį apkaltino, jog autorius savo „Vario amžiaus statulą" nuliejęs iš natūros. 1879 m. Rodino kūryboje pasirodė „pirmasis einąs žmogus" — tai buvo „Saint Jean Baptiste prêchant", Jonas Krikštytojas. Kai Rodinas grįžo iš Belgijos, prasidėjo nepaprastai intensyvus jo kūrybos laikotarpis, kur jis nežinojo jokio poilsio. Įsigilinęs į savo darbą, visai nekreipė dėmesio į tai, ką sako priešai ar jo nedraugai. Nuo 1880 m. ligi paties savo gyvenimo galo jis atsidėjęs dirbo prie „Porte de l'Enfer", „Pragaro vartų", milžiniško monumentalaus pobūdžio darbo, kuriame Dantės Divina Commedia tarytum atgimė iš naujo. Tarp daugybės grupinių darbų ir įvairiausių skulptūrų ypač raiškiai išsiskiria jo „Jieva", pagal pirmykštį planą turėjusi stovėti viršum „Pragaro vartų", ir „Mąstytojas", turėjęs sėdėti vidury tarp vartų, — „savyje paskendęs ir tylus, apsunkęs nuo vaizdų ir minčių", vėliau atsidūręs viršum Rodino antkapio Meudono sode. 1882 m. Rodinas pradėjo kalti visą eilę žymių žmonių portretinių biustų, drauge darydamas Claude Lorrains'ą ir Viktoro Hugo paminklą; 1885 m. pasirodė „Calais piliečių" grupė, viena iš geriausių visoje jo kūryboje. Jo „Balzaco statulą" (1895), prie kurios autorius atsidėjęs išdirbo ištisą metų eilę, tiesiog su viziniu įžvalgumu visą kūrėjo esmę iki menkiausių smulkmenų perkeldamas į šaltą akmenį užsakytojai atsisakė priimti, įrodinėdami, jog statula visai nesanti panaši į rašytoją...

1899—1900 m. Rodinas visai pasitraukė iš Paryžiaus, persikeldamas gyventi į sodžių, į žinomąją Villa des Brillants, išsitiesusią Meudono aukštumose. Ten jis, užsidaręs tylioje kaimo laukų vientulybėje, visiškai pasinėrė darbe ir savo išsvajotame vizijų pasaulyje, džiaugdamasis savo mieliausiais draugais: knygomis, paveikslais, statulomis — ir gamta. Tačiau nenutraukė ryšių ir su Paryžiumi — 1907 m. Birono hotelyje įsteigė savo atelier, nūnai virtusį jau „Rodino muziejumi", 1900 m., po daug ir kietų kovų, jam vis dėlto pavyko išgauti pasaulinėje parodoje Paryžiuje atskirą paviljoną. Ir čia tas visų uitas ir niekintas žmogus susyk išgarsėjo visame pasaulyje. Tačiau didysis kūrėjas garbei pasiliko tiek pat abuojas, kiek seniau buvo šmeižtams ir paniekai. Jis neišsižadėjo savo vienatvės, težinodamas tik darbą ir savo kūrybą ir ja viena tegyvendamas. Iš po jo kalto išėjusių šedevrų skaičius augo diena iš dienos, metai iš metų — be triukšmo, bet pamažu ir pastoviai, kaip kad kyla į viršų miškas arba gėlės.



August Rodin — Balzacas

Atsisveikino su šiuo pasauliu jis Meudone 1917 m. lapkričio 17 d., kai karo sriautas tebesiaubė tautas dar su visu smarkumu. Paskutinio poilsio atgulė savo pamėgtame sode, tarp gėlių ir medžių. Kapą pridengė paprasčiausia akmeninė lenta, viršum kurios iškilo „Mąstytojas", amžinai paskendęs amžinuosiuose svarstymuose.

A.

Europos Taikos Konferencijos

GED. GALVANAUSKAS

Europa dega, ir iš jos pelenų kursis, nauja sąranga. Tiksliau tarus, tai bus sena santvarka, tik kai kuriais naujais bruožais praturtinta. Europos formų pakitimas visose valstybėse yra neišvengiamas. Jis įvyks, ir mes pergyvensime tą visuotinį perversmą.

Klem. Metternich (1773—1859)

Visuotinės krizės metu, kai skausmingai brėkšta nauji laikai ir pervertinamos visos vertybės, o pasaulis jieško naujo kelio, iki šio meto nemokėdamas išbristi iš praeityje sukurtos suirutės, pravartu prisiminti tuos Kl. Metternicho žodžius. Kai kas prileidžia, kad staiga bus prieita prie pasaulinio rūmo, kuriame tarps santarvė. Prileiskime, kad pasaulio pabaisa — bolševizmas išnyks ir bus sukurta nauja pasaulinė galia, turinti sprendžiantį žodį. Ir toji pasaulinė santvarka priklausys nuo visuotino nusiteikimo ir valdančiųjų moralinio skaidrumo. Gaila, bet turime sutikti su Napoleonu I, kad „Stupidité, le secret des grands règnes" — kvailiojimas — paslaptis didžiųjų viešpatijų. Kvailiojime negalime jieškoti išminties ir padorumo. Tų veiksnių ypač pasigendame visur ir šiandien, o ypač tarp didžiųjų galybių atstovų, kurie skelbia visuotinius idealus, kalba atvirai, kad slėpus kaiką baisaus ir gresiančio.

Nuo Metternicho daug kas pakitėjo. Atskiros valstybės, tarčiau galybės, nustoja visuotinio svorio. Jų vieton kyla pasaulis — visuma vieton dalies. Jos gal pereinamu metu atlieka tam tikrą vaidmenį. Dabar rungtyniauja dvi kontinentinės galybės dėl pirmavimo, nes žino, kad žemynai yra likę tik pasenusiomis geografinėmis sąvokomis. Jos negali nūnai apsidrausti. Kaip britų jūrų laivynas gintų salas, kai oro laivynas išplėtė sparnus. Mokslas sukuria nepaprastas, visuotines naikinančias priemones. Ūkio ir socialinėje srityje mokslo išdavų pritaikymas nors numanomas, bet aiškiai nesuvokiamas.

Europa jau nustojo visuotinio politinio spinduliavimo. Aišku, ji nebus lemiančiu veiksniu tarptautinėje sąrangoje. Kaip civilizacija nusmelkia kultūrą, taip ūkiški milžinai pirmaus prieš suvargusią Europą. Tačiau galime būti tikri, kad vykstant nepaprastai dinamikai, tam tikra statika liks nepakeičiama. Žemės rutulio galimybės, tautų papročiai, nuotaikos, santykiavimo būdai, įgyją ir naujas formas, daug kur esmėje liks nepakitėję. Tad mums leidžia pasitikėti daugiau Europos įtaka, o ypač kultūrine įtaka.

Toks vaizdas susikuria, pagalvojus apie ateitį. Šių eilučių uždavinys neaptarti ateities raidą, bet stabtelti ties taikos meto bandymais, kai griaunamosios jėgos jau nusilpsta, tarčiau, pačios pasižabojusios.

Kiekviena gentkartė turi įprotį save laikyti dienos didvyriu, atliktus darbus dažnai pervertinti. Dienos blogybės išpučiamos. Gyvenamo tarpsnio bėdos perdedamos. Visa tai išplaukia iš neturėjimo istorinės perspektyvos, nesuvokimo dabarties vyksmo ir ateities raidos. Nedaugelis aprėpia tų jėgų „laužimąsi", kurį diskontuoja trumpalaikei dabarčiai. Kai istorikai tyli, laukdami faktų užregistravimo, o sociologai tenkinasi visuomeninio nutekėjusio vandens chemine analize, tariu, nenusidės ši plunksna stabtelėjusi ties mūrininkais, kurie praeityje kūrė pastatą ir mums, savo metu, paliko kampą gyventi. Geras jis ar blogas, palikime vertinti kita proga.

1. TARP MÜNSTERIO IR OSNABRÜCKO

Tose taikos konferencijose pirmą kartą susirinko pasaulio galybės. Marga buvo jų sudėtis, dar margesni tikslai, kurie ne atvirai, kaip ir dabar, bet kur tai užkulisyje tvėrė savus ideologinius ir materialius pasaulius. Daugelis tradicijų kryžiavosi, o naujenybės tuomet buvo labiau nemėgiamos, kaip nūnai.

Paruošiamoji sutartis sudaryta 1641 m. Hamburge. Tik dviem metams praslinkus, grovui Lennart Torstenson (1608—1651), žinomam švedų kariuomenės vadui trisdešimt metų kare, spiriant, ji ratifikuota. Münsterio konferencija sukviečiama 1645 m. balandžio mėn. Ji tęsėsi 16 mėnesių. Anuo metu galybės neturėjo tikslo tęsti, kaip šiandieną, bet tik aiškintis įvairius formos klausimus, „curialia", kurie barokinei diplomatijai sudarė esmę. Ceremoniški reikalai, šiandienykšte terminologija — diplomatinis protokolas, sudarė ne vien jėgų bandymą, bet išryškino galybių santykį: kas sės pirmoje ir tolimiausioje vietoje. Kai prancūzai norėjo įgyvendinti seną formulę: „rex Franciae et aliqui reges", tuo pačiu tarė: mes norime Europoje vyrauti ir reiškiame pageidavimų į imperatoriaus sostą. Prieš konferenciją miręs Armand Jean Richelieu (1585—1642), garsusis kardinolas ir valstybės vyras, sugebėjo dangstytis laisvėmis ir suverenumu, kad palaužus „casa d'Austria" vienybę ir kylančią galybę. Kai žinomais Crucé šaukė Europą vienybėn, kvietė sukurti Europos sąjungą prieš turkus su Sostine Venecijoje, kai Max. Suly (1650—1641), prancūzų karaliaus ministeris, siūlė sudaryti penkių galybių „Conseil général" — tarybą Habsburgams pažaboti, tuomet užteka nauja saulė Liudvikas XIV, kuris ryžos vadovauti Europai.

Trisdešimties metų karas vestas ne tiek kovos šūkiu prieš „tikybinę" bei „politinę" pagonystę". Tuo metu tikybinėje srityje pakantumas jau suranda sau vietą nors pradas „cuius regio, eius religio" nebuvo pamirštas. Bet politinio pakantumo anuomet labiau trūko, kaip dabar. Politiniais samprotavimais dalimi dengti tikybiniai ginčai. Katalikai nevisur sutarė, kartais, pvz. Bavarijos Maksimilianas, palaikė protestantus, besivaidijančius liuterionis ir kalvinistus.

Švedija pripuolamai sutarė su vokiečių kunigaikščiais. Prancūzija rikiavo tikinčius siekti politiniam tikslui. Richelieu tautiniais sumetimais kovojo prieš. Kai popiežius primetė kardinolui, kad remia švedus, jis randa atsaką. Pats popiežius nenuogąstavo susidėti su kalvinistiniu Pfalcu, kad atitinkamai paveikus kataliką Maksimilianą, besusidedantį su prancūzais. Tikėjimo klausimai buvo nelyginti iškaba, nes barokinis žmogus, besisielojąs tikėjimo reikalais, nemažiau buvo nusiteikęs domėtis žemiškųjų gėrybių patrauklumu. Ši pastaba neužmirština, norint suprasti tų pirmųjų europinių konferencijų užkulisinę mintį.

Žemių pasidalinimas buvo gana aštrus. Švedai tampėsi su Brandenburgu ištisus metus dėl Silezijos ir Pomeranijos. Kiekviena pusė stengėsi pagal seną paprotį vis daugiau užsiprašyti. Lennart nesutaręs pradeda žygiuoti. Švedų admirolo Karolio Gustavo Frangelio (1613—1676) sutartinė veikla su Henry de Turenne (1611—1675), prancūzų kariuomenės vadu, vertė imperatorių Ferdinandą (1637—1657) daryti nuolaidas ne vien švedams, bet ir prancūzams. Imperatorius nesvyruoja Elzasą priskirti prancūzams, nes toji sritis

jau anksčiau buvo atiduota ispanams. Vestfalijos sutartyje (1648) Jules Mazarin (1602—1661), kitam prancūzų kardinolui, valstybės vyrui, 1643 m. perėmusiam valdžią iš Richelieu, pavyko Elsazo srities įjungimą įgyvendinti. Žemių pasidalinimas, kaip žinome, kėlė nuolatinį ginčą, o ypač jėgos santykiui pakitėjus.

Prancūzija Münsterio konferencijoje imperatoriaus atžvilgiu laikėsi nedraugingai, nes Mazarinis manė, kad Prancūzijai neužtenka vien globos vokiškoms žemėms. Švedai, prancūzų bendrininkai, tuomet savo rankom ir turėjo apvaldyti dalį tos suirutės, kuri buvo ne teisingumo, bet jėgos santykio išdava.

Tačiau tas tautų bendravimas atnešė kaiką naujo. Imperatoriaus polėkius suvaržius, iškyla nauji tarptautiniai pradai. Jis pradžioje besipriešinęs įsileisti konferencijon nekilminguosius, vėliau turėjo padaryti nuolaidų. Europos tarptautinėn bendrumenėn įsijungia daugelis mažesnių pajėgų, kurių balansas sukuria naujų tarptautinių bendravimo būdų. Tuometinės valstybinės ir tarptautinės teisės buvo tarpusavyje suraizgytos. Bet konferencijų dalyviai nė nepajuto, kad derybomis kuria pradus naujam tarptautiniam bendravimui. Anuomet jie težinojo Hugo de Groot-Girotius (1588—1645), olandų teisės filosofo, tarptautinės, valstybinės teisės kūrėjo ir humanisto teorijas. Tas margumynas kūrė ką tai naujo, nesuvokiamo, tačiau prasmingo.

Derybas vedant ir lygiagrečiai kariaujant, kiekviena pusė stengėsi kai ką laimėti. Axel Oxenstierna (1583—1654), švedų kancleris, liko nepatenkintas prancūzų laimėjimais, kurie atsiekti bavarų parama. Tat juos nuvedė į karą su Maksimilianu ir į Ulmo taiką 1647. Kurį metą švedai siautė ir reikalavo, kad konferencija įvyktų jų mieste. Jie padarė nuolaidas, begrasant ispanų — olandų karui, kurio jie toli gražu nepageidavo. Tose sąlygose Prancūzija tampa didesniu priešu už amžinuosius jų nedraugus — ispanus, vadovaujamus Don Gasparo de Guzman Olivarez (1587—1645). Pastarasis, nepavykus kataloniečių, portugalų nuraminti, 1643 m. pasitraukė iš vadovavimo, o Ispanija perėjo iš ofenzyvos į defenzyvą.

Šios nuotrupos rodo Europos nepaprastą sužalojimą. Kokia bebūtų buvusi taika — ji užgesino ilgametį gaisrą. Vėliau teliko gelbėti, kas dar liko nesunaikinta. Kuriam metui Prancūzija išėjo laimėtoja, nors vėliau ir ją įvykiai nuvedė į karo siautulį.

2. UTRECHTO KONFERENCIJA

Protokolo reikalu šioje konferencijoje tesugaišta dešimt dienų. 1712 m. vasario ir kovo mėn. įvyko keli posėdžiai. Tolimesnius penkis mėnesius buvo tęsta tolimesnė diplomatinė veikla, kad išaiškinus užkulisyje derybų plotmę. 1713 m. Karolis VI, paskutinis vyriškos giminės Habsburgų dinastijoje, pasirašo sutartį prancūzų redakcijoje. Liudvikas XIV iškelia pirmavimo klausimą, bet Prancūzijos polėkiai visuotinai neįgyvendinti.

Anuo metu britų ir olandų užsienio politika jau buvo nemažai lemiama vidaus politinių veiksnių. Tik numatant gerą prekybinį ar politinį sandėrį, šaukiamas parlamentas sutarčiai priimti. Prancūzijos užsienio politikai viešoji nuomonė teturėjo nežymios įtakos, nes ji buvo vedama remiantis racionaliu naudingumu. Imperatorius dar siekė išlaikyti šiokią tokią centrinę valdžią, o Prūsijos kunigaikštis pradėjo ne vien savaimingai kariauti, bet ir taikos sutartis pasirašyti. Vienos politika buvo dviveidė.

Veik visa kitų kraštų politika, ar ji būtų automatinė, ar pareinanti nuo vidinių veiksnių, remiasi jau ne tikybiniais bet naudos motyvais. Politinio pakantumo šalininkų skaičius didėja. Tas nereiškia, kad tikėjimo motyvai nebūtų buvę politikai panaudoti. Tačiau visur prasikiša tikslingumas, racionalumas. Absoliutinių kraštų politika pasižymi ypač dideliu racionalumu, gal tik menkesniu prekybiškumu.

Vokiečių istoriko Leopold Ranke (1795—1886) žodžiais Vestfalijos sutartis sukūrė europinės respublikos sąvoką ir teoretinę Europos tautų bendruomenę. Utrechto konferencijoje jau užtinkama šiokia tokia europinė bendruomenė. Tuo metu iškyla Europos galybių lygsvaros ir tautų bendravimo pradas. Habsburgų ar Burbonų universališkumas yra palaidojamas. Tuo pat metu pradedama įgyvendinti progimtinė teisė, pirmiau valstybių, kaip piliečių tarpe. Laisvė ir lygiateisiškumas sudaro stambius veiksnius valstybių gyvenime. Valstybių sąjungų ir „trutina statuum" — valstybių lygsvara organizuojama, žiūrint atskirų valstybių intereso. Toji lygsvara ir „darna" tebuvo priedanga vesti valstybių egoistinei politikai. Suverenumas jungiamas su jėgos pradu. Po antiburboniškos koalicijos prieita prie „juste repartition des forces" — teisingo jėgų paskaidymo, kuris turi daug ką bendro su machiaveliškomis užmačiomis. Pirmykštis siekimas jėgos dabar dangstomas, balansuojamas. Tuo būdu interesai sukuria savą moralę. Atkiros valstybės siekė sutarimo dalant silpnesnius. Tokiomis dalybomis ypač pasižymėjo VXIII a. Jų žymiausiomis aukomis buvo Lietuva ir Lenkija.

Ispanijos įpėdinystės klausimas jau seniai kybojo ore, kol krito lyg Damoklo kardas. Europos rytuose vykę karai sudaro įspūdį, lyg nieko bendro neturėję su Ispanija. Rungtyniavimas dėl Pabaltijo būtų kuo kitu baigęsis, jei vakarinės galybės nebūtų susaistytos ispanų padangėje. Tačiau ir tuo metu vakariečiai nenurimo, neįsikišę Europos rytuose. Kai John Churchill Marlborough (1650—1722), britų kariuomenės vadas, Winstono prosenėlis, vyksta į Berlyną prūsų „sudrausti", Claude Louis Villars, prancūzų maršalas, kursto Karolį XII, pasižymėjusį karais Lietuvoje ir Lenkijoje užpulti Čekiją. Žinomas daugiamokslis Gottfried Wilhelm Leibniz (1646—1716) švedų užinteresojamas prilaikyti olandus, už tai prūsams pažada Daniją. Petras I (1682—1725) bando užmegsti ryšius su Viena, nors jų nuoširdumu nė viena pusė netikì. Tik britai tą „naujovę" įvertino, demonstravo laivynu, kad, Nystad sutartį sudarydamas, perdaug nereikalautų iš švedų.

Ispanijos įpėdinystės karą baigus, „taurusis riteris". Franz Eugen (1663—1736), austrų kariuomenės vadas, Austro-Vengrijos imperijos įkūrėjas, atvykęs į Londoną, sulaukia pažadų aukso kalnus. Tačiau ten jau turėta kiti planai, kad pažabojus priešą, kuris protarpiais karus laimi ir pralaimi. Ne ką vertingesni britų-prancūzų sandoriai.

Utrechto konferencija ypač įdomi ne vien tarptautiškumu, bet ir klastingu diplomatiniu žaidimu. Ir dabar nepridera išleisti jų iš akių ir juos nuvertinti. Tuo metu daug kas priedangoje brandinta, kai kas ten paskubinta, bet visa daryta politinio realumo plotmėje. Kabinetinės intrygos išvirto į politinį šnipinėjimą. Sprendžiamuoju metu turėjo svorį tik tai, kas neprieštaravo oficialiajai linkmei ar valstybių sutartinei. Kai kurio uždavinio siekiant neretai viskas buvo slapstoma, todėl įvykių raidoje nevisuomet buvo aišku, kur srovė neša. Paslaptys ypač buvo išlaikomos toje valstybėje, kurios galva vadovavo politikai. Visa tai teturėjo tik taktinės svarbos. Didžioji politika užkulisyje nebuvo kuriama ir ne jo apsprendžiama. Tat puikiai rodo to meto britų valstybininkų Rob. Harley ir Henry Bolinbroke pavyzdžiai, kurie palaikė ištremtą Stuartą. Nimvego derybų metu britų karalius ramino Liudviką, olandai buvo pavargę nuo karo, prancūzai rėmė Brandenburgą. Britai anuomet pasižymėjo nemažu klastingumu, vesdami derybas su Prancūzija, jai žadėdami Ispaniją ir kolonijas, tai vėl konferencijoje nuduodami naivius ir tardami nieko nežiną, kas intriguojama užkulisyje. Britai vaidino komediją iki galo. To-

kiame žaidime iš šalies buvo galima mažiausia susigaudyti. Britai gi siekė prekybinės naudos, kuria rėmė jų politiką.

Austrijoje leopoldiškoji politika prieš Prancūziją dar buvo palikusi gilų įspūdį. Kunig. Eugen ar imp. Juozas I liko Leopoldo I šešėlyje ir nebandė daryti griežtesnio sprendimo. Tik Wenzel Anton Kaukitz (1711—1794) po karo su turkais pradėjo vesti savaimingą politiką ir 1756 m. sudarė sąjungą su Prancūzija ir Rusija prieš Prūsiją. Austrijos tuometinėje politikoje buvo silpniausia pusė, kai ten buvo nežinoma, ko siekiama. Polėkiai, tikslai, norai politikoje daugiau sveria, kaip eilinė kalkuliacija: verta ar ne. Britai šioje srityje turi didelę patirtį suderinti, kas norima ir kas galima.

Empiriškos, realistinės politikos kūrėju yra Jean Baptiste Colbert Torcy (1665—1746), prancūzų užsienių reikalų ministeris, kuris sugretino polėkį ir jo įgyvendinimą. Ko šiandieną norima, tas turi būti vėliau įgyvendinama. Tikrovėje Liudvikas XIV buvo tik skatinamas kai ko reikalauti. Apie Ispaniją ir kolonijas jis vėliau liovėsi kalbėjęs. Olandija, Milanas ar Neapolis jį daugiau masino, nors tai sudarė apsčiai diplomatinio triūso. Bavarijos ir Belgijos klausimais jis neturėjo bergždžių svajonių. Prancūzams draugingo Witelsbacho Olandijoje jis negalėjo pakęsti, todėl jam numatė Neapolį. Šis ir eilė kitų faktų rodė, kad prancūzai menkai susigaudė politinių norų įgyvendinime. Ši nelemta tradicija nepamiršta iki šios dienos.

Net patys britai nenorėjo rimtai vertinti grafo Thomas Wentworth Strafford (1672—1739), valstybininko, kuris gal net ciniškai šaukė santarvininkus vienybėn, bet vėl nurodydamas, kad Ispanija neturi atsidurti Burbonų rankose, o Elsasą siūlė grąžinti vokiečiams. Jis nedviprasmiškai pasisakė dėl New Foundland, Gibraltaro, Port Mahon ir prekybinio monopolio ispaniškoje Amerikoje. Tat rodo, kad britai norėjo su prancūzais, prieš kuriuos intrigavo, sudaryti slaptą sutartį.

Britai daugiausia sugebėjo pasinaudoti Utrechto sutartimi, nes jie geriausia mokėjo suderinti prekybinės ir politinės galybės veiksnius ir galbūt jautė revoliucijos grėsmę, kuri nutrauktų krašte tuometinį politikos siūlą.

3. VIENOS KONGRESAS

Po Utrechto taikos sutarties, kuri saistė varžovus dėl Ispanijos sosto, nė viena iš šalių nesugebėjo pirmauti. XVIIIa. tas nepirmaujantis varžymasis sudarė europinės politikos branduolį. Prancūzija padėjo daug aukų, įrodė didelius polėkius, tačiau su Napoleono I kritusia žvaigžde pradėjo jos galia silpnėti.

Napoleonas Bonaparte gimęs 1769 m. Ajaccio (Korsikoje), karys, 1796 m. kariuomenės vadas Italijoje, Lombardijos nukariautojas, Campo Torino taikos sutarties su Austrija sudarytojas, 1798 m. atsiradęs Egipte, laimėjęs mūšį prie piramidžių ir pralaimėjęs ties Abukir mūšį jūrose, 1799 m. nuverčia direktoriją, pasiskelbia dešimtmečiui konsulu, 1802 m. konsulu iki gyvos galvos, o 1804 Prancūzijos imperiatorium. Tas mažo ūgio žmogus, mokėjęs pajungti prancūzus individualistus, sudaro 1801 m. Lunéville taikos sutartį su Austrija, 1802 m. su britais Amiens, 1805 m. laimi Austerlitzo mūšį, 1806 m. sudaro Reino valstybių sąjungą, 1807 m. sudaro Tilžės sutartį, 1809 m. atsiduria Vienoje, 1812 m. daro žygį į Rusiją, 1813 m. kovoja prieš Europos tautas ties Leipcigu, 1814 m. atsistatydina ir ištremiamas į Elbę, 1815 m. vėl Paryžiuje, o toliau seka nelaimingas Waterloo, ištrėmimas į šv. Elenos salą. Jis ten ir miršta 1821 m. 1840 m. prancūzai parveža jo palaikus į tautos herojų buveinę — Invalidus, kuriuose rudo marmuro keistos formos paminklas nustelbia kitų išrinktųjų ženklus. Tas didelis organizatorius, Code Napoléon kūrėjas, strategas, politikas, nors Josefinos ir Joseph Fouché suvedžiotas ir apgautas, šv. Elenos saloje taria: „Aš pasirinkau generolais, ministeriais savanaudžius, pinigų, garbės ar malonumų medžiotojus. Nedaugelis tebuvo garbingais, gabiais ir ištikimais, bet ir jų nesugebėjau įvertinti." Štai genijaus nesugriaunamas pirmasis paminklas — savęs pakaltinimas, kai pasaulis jį galutinai pasmerkė.

Šis vyras, turėjęs nuovoką siekti Europos sąjungos, naujosios pax romana, atsiduria Europos teisme, kad sulaukus iš anksto nuvokiamų sprendimų Vienos kongrese. Tas kongresas, kai laisvės idėjos veržiasi srovėmis, stengiasi išlaikyti encien régime. Jis yra reakcinis, nes siekia atstatyti, kas anksčiau buvo. Šis šokantis kongresas kažkodėl daugiau išgarsėjęs už ankstesnius, nors jame siekta išlaikyti, kas ankstesniuose sukurta.

Tačiau šio kongreso lygsvaros idėjomis Europos taika tvėrė iki Pirmojo pasaulinio karo, išskyrus Napoleono III susidūrimą su O. V. Bismarcku. Jau anksčiau žinoma pentarchija Europoje balansuoja, kad galutinai palaidojus Napoleono I universališkąją mintį. Kitas baubas, vertęs budėti monarchijas — bręstanti socialinė ir tautinė revoliucija. Tačiau monarchijų absoliutizmas kinta: liberalizmas įneša naujus bruožus. Valstybių suverenumas, anksčiau sietas „iš Dievo malonės" su valdovu nusileidžia ant žemės ir čia ieškoma tvirtybės sulčių. Tauta tampa veiksniu ir net lemiančiu. Liberalizmas ir tautiškumas išskiria valstybes, ypač kolonialinėse rungtynėse.

Vienos kongresas sieja XIX ir XX amžius, nelyginti Utrechto konferencija ankstesnius du amžius, nors skirtumo tarp jų būta.

Ancien régime tradicija tęsiama ypač diplomatinių santykių raidoje. Interesai saugoti, kompensacijos atliktos šauniame diplomatų pobūvyje. 1814/15 m. diplomatiniuose santykiuose jau monarchinė Prancūzija, nors anksčiau daug nervų pagadinusi Europos monarchams, nebuvo pažeminta ar įžeista, jei pamiršti kai kurias smulkmenas. Burbonų peranksti iškeltą vėliavą suraukšlėjo Napoleono I 100 dienų sukeltas vėjas. Bet Charles Maurice Talleyrand (1754—1838) Benevento kunigaikštis, Autun vyskupas, 1789 m. reformistinės partijos vadovas, 1804 Napoleono iždininkas, burboniškas ministeris pirmininkas, nebūtų galėjęs Europos valdovams įsipiršti, jei jie nebūtų išskėtę rankų, nors visai nesutardami. Austrų valstybininkai — grovas Johann Philipp Stadion ir kunig. Ludv. Joh. Karl norėjo labiau Prancūziją apkarpyti, kai kunigaikštis Klemens Metternich (1773—1859), austrų valstybės vyras, bijodamas sąmyšio, remiamas britų valstybininko Henry Stewart Cartlereagh (1764—1822) anuomet žinomo karo vado Arthur Wellesley Wellingtono (1769—1852) perblokštąją priešų paliko ramybėje. Gal šalčiausia laikėsi prūsai, prisimindami Tilžės sutartį. Jie neturėjo lemiančios įtakos. Tat jaučiama Teplitzo sutartyje 1813 m. rugsėjo mėn. ir kiek vėliau, prancūzams pažadėjus kairįjį Reino krantą. Prancūzijai prijungiamos kai kurios sritys.

Susikūrusi pentarchija po 7 m. karo siekė išlaikyti taiką Europoje. Vienos kongreso metu ir protarpsniais Talleyrand puikiai sugebėjo išnaudoti padėtį ir grojo pirmuoju smuiku. 1815 I. 7 keturių sąjunga virsta penkių, o trys esminės galybės: D. Britanija, Austrija ir Prancūzija sudaro slaptą sutartį ir sukuria bendrą politikos linkmę. Prūsų užmačios prijungti didesnes lenkiškas ir lietuviškas sritis nerado rusų pritarimo. Kl. Metternich taip pat pradžioje norėjo, kad Prūsai sutvirtėtų Rusijos sąskaiton. D. Britanija, kaip ir anksčiau, siekė Europoje lygsvaros vadovaudamsi tikrovės duomenimis, bet ne planu. Cast-

lereagh tiesiog nebandė prūsais susirišti, kad sudarius tarpinį veiksnį, išskiriantį rusus ir prancūzus. Minėtoji slaptoji sutartis buvo užtektina garantija apvaldyti rusus. Kunig. Karl August Hardenberg (1750—1822), prūsų kancleriui, valstybės reformatoriui, liko tik laviruoti. Jis su Metternicho parama bandęs sukurti tarpinį veiksnį Europoje, jėgų lygsvarai nusistovėjus, turėjo tos minties atsisakyti ir balansuoti.

Vienoje ancien régimes vis tik liko išgelbėtas. Tame kongrese, kuriame dalyvavo nemažiau 200 valstybių atstovų, nedaug kuo tesiskyrė nuo ankstesnių konferencijų. Jame įtilpo ne vien atstovai, užsienio ministeriai, bet ir suverenai, kurie rado progų vietoje daug ką išsiaiškinti. Įvairių iškilmių metu politinis darbas atliktas nemenkesniu spartumu, kaip už konferencijų stalų. Tarp D. Britanijos ir Prancūzijos buvo ginčytini klausimai jau iš anksto pašalinti. Britai apsčiai laimėjo iš to sandėrio: Maltą, Helgolandą, Tabago, Santa Lucią, Isle de France, olandų Kaplando kolonijas ir Ceyloną.

Žiemos metu Viena jau daug šoko, nors į kongresą Kl. Metternich Paryžių pakvietė gegužės 10. Sutarimas vyrauja visur. Kai kurie politikai buvo ypač paslaugūs ir veiklūs. Iš jų pirmiausia paminėtinas Paulovič Aleksandras I (1777—1825), bandęs reformuoti valstybę, „Šventosios sąjungos" autorius. Tuo metu jis pasirodė nepaprastai veiklus ir būtų žymiai toliau ėjęs, jei ne Metternich ir Talleyrand lankstumas, Castlereagh ir Hardenberg tikslingumas. Be šių keturių vyrų paminėtini šalutiniai veiksniai: Ispanija, Portugalija, Švedija ir vokiškasis komitetas: Bavarai, Württembergas ir Hannoveris, kuriame pribėgtinai prikišo nagus austrai ir prūsai. Gausybė įvairių narpliojimų būtų sudarę apsčiai vargo, jei ne Freiherr Wilhelm Humboldt (1767—1825), prūsų valstybininkas, ir Friedrich Gentz, kilmės prūsas, bet nuo 1802 m. pasidaręs veikliu Kl. Metternicho įrankiu.

Vienos kongresas džiaugėsi galįs užbaigti revoliucijų tarpsnį, kurias savu būdu kurstė Napoleonas. Todėl suprantamas atlaidumas Talleyardui, Napoleono tarnui, kuris laimingai išgelbėjo galvą, nelyginti Franco po Antrojo pašaulinio karo. Kongreso vienintelis uždavinys — ateityje apsisaugoti nuo panašaus baubo — naujos revoliucijos. Tuo tikslu teliko vienintelis kelias — absoliutizmas. Ar jis galės įtilpti į naują socialinę santvarką, mažai domėtasi. To meto tradicionališkiausia imperija — D. Britanija — jau ryškiai pradeda derintis liberalistiniam tarpsniui. Britai Vienoje reikalauja atstatyti nepriklausomą Lenkiją. Rusiškasis caras priešinas, dangtydamasis konstitucingumu, įgyvendindamas imperialistines užmačias. Castlereagh pavyko palenkti krašto viešąją nuomonę dalį vakarinės Lenkijos atiduoti Prūsijai. Kl. Metternich pritarė šiam žygiui, nes jis nuogąstavo dėl stipresnės tautinės Lenkijos, o dar labiau nebuvo palankus Rusijos sustiprėjimui. Tose Vienos kongreso kombinacijose nedalyvavo Turkija.

Atskirose valstybėse tarptautiniai santykiai parėjo nuo valdovo, kuris dar buvo aukščiau tautos suverenumo. 1815. VI. 8 d. aktuose nerandame viršesnės tarptautinės institucijos ar teisinių nuostatų, kurie sietų galybes.

Kai kurie klausimai buvo pavesti ambasadoriams, kurie aptarė diplomatinių atstovų kompetencijas. Šis formalinis aptarimas ambasadoriaus, pasiuntinio ar atstovo einančio pareigas, mažai ką papildė XVIII a. diplomatinę praktiką, kurioje forma dažnai neskirta nuo turinio.

Jei valstybėms, nesiribojančioms Reino upe, yra pripažinta teisė naudotis laivininkyste, negalima tvirtinti, kad būtų rimtesnis tarptautinės tarpusavio balanso išdava. Westfalijos sutarties metu suverenumas, buvęs pažangos nešėjas, dabar dažnai panaudojamas atžagareiviškiems tikslams.

Vokiečių valstybės, kaip Münsterio konferencijoje, tik šį bei tą išsikovojo. Maža tuomet tesidomėta tarptautiniu idėjiniu bendravimu, dar mažiau tautinėmis idėjomis. Netrūko kongrese gražių kalbų, puikių idėjų ir net priminimo L'abbé St. Pierre šaunaus projekto, bet tikrovėje visa tai atsimušė, kaip žirniai nuo sienos.

Europos vieningumas priminė kažką nelemto į Napoleono I bandymus. Gali būti jie ir geri, bet jau vien todėlo nepopuliarūs, kad turi kažką bendro su Napoleono vardu. Grovas Paoli-Chaony sumojo kažką labai konservatyvaus. Buvo ir daugiau negiliai užčiuopiančių. Karl. Christ. Krause, masoniškas filosofas, panteistas, kongrese užgiria Napoleono užsimojimą sujungti Europos valstybes ir nurodo, kad skirtingos valstybių santvarkos visai nekenkia sudaryti jų sąjungą. Jis siūlo pirmiausia sudaryti regionalinius telkinius. Tos visos vizijos palaidotos trijų galybių lygybės, bet skirtingų sumetimų, nors jos tilpo į vieną slaptą sutartį, vieną, rodos, bendrą krepšį.

4. VERSALIO SPINDESYS IR MENKYSTA

Nuo Vienos kongreso iki Versalio konferencijos pakitėjo ne tiek diplomatinės veiklos metodai, kaip sąlygos ir uždaviniai. Galima net daugiau pasakyti, nes paseno daugelio valstybių diplomatiniai metodai.

Sąjungos nuolat sudarytos siekiant veiksmo ar atoveiksmio. Svarbiausia politiniai derybininkai buvo senos mokyklos atstovai, kurie tik palaipsniui pakinta priaugančios buržuazijos šviesuomene. Kiekviena valstybė galybę laiko saistomu dalyku. Karą, kaip irracionalų veiksnį, pradeda vis daugiau racionalizuoti ir tariamai jo atvejį kontroliuoti. Pentarchija — penkių galybių viešpatavimas — toliau tęsiamas, nes vieton pailsusios Austrijos-Vengrijos iškyla geležinio kunig. Otto von Bismarck kurta geležinė, junkeriška ir organizuota Vokietijos imperija.

Lenktyniavimas dėl kolonijų vyksta vis sparčiau. Afriką besidalant sužadinamas imperialistinis apetitas, kurį išugdo net Italija ir Vokietija. Rusija, besijausdama užtektinai pajėgi ir bandydama vidinę įtampą nusaikėti išorėn, drįsta rungtis su Japonija, kuri buvo pažadinta amerikiečių laivyno XIX a. viduryje. Šis žygis JAV verčia išsprusti iš užsisklendimo — izoliacinės politikos.

XIX, o ypač XX a. idėjiniai ir medžiaginiai veiksniai savaip rieda ir brandina galybių imperializmą. Europos beauganti pramonė verčia susidomėti žaliavomis ir rinkomis. Gyventojų spartus prieauglis, anksčiau Europoje nežinomas, verčia rūpintis jų sutalpinimu. Tie klausimai tampa tautinės politikos varikliais. Tautiškumas, anksčiau buvęs idėja, dabar kaitina valstybininkų šaltus protus ir padus. Liberalizmas ugdo nacionalizmą, o pastarasis ne visuomet nustatytais ventiliais randa išėjimą.

Valstybiniame gyvenime vis dažniau pradeda įsigalėti tautos suverenumo atstovai. Jie, patekę vyriausybėn, nustelbia anksčiau buvusią kabinetų politiką. Demokratai daro toliau siekiančių išvadų — nori suvaržyti atskirų galybių pajėgas. Tat užsienio politiką įspraudė į teisines normas, teisynus ir tarptautinę teisę. Haagos konferencijos kvietimas XIX a. pabaigoje, tarptautinio teisingumo sukūrimas, rodo nuogąstavimą, ar begalima išsiversti nevaržomomis tarptautinėmis jėgomis, kurios gali greičiau pasaulinį karą sukurti, nors jo niekas nepageidauja. Pirmasis pasaulinis karas buvo pradėtas jo ne tautoms trokštant, bet kai kurių galybių politikai priėjus liepto galą.

Karą laimėjus, padaryta išvadą — atgyventą politiką palaidoti. Tačiau vienu mostu to negalėta padaryti. Įprastinis jėgos siekimas vėl užgniaužia tą po-

lėkį, verčia ieškoti tūlo kaltininko. Jis sudaro pagrindą įrodinėti — Europos S-gos kūrimas dar perankstyvas, nepribrendęs reikalas. Jis buvo iš tiesų perankstyvas, nes karo laimėtojai pasirodė toli gražu nepribrendę giliau žvelgti, nors jų tarpe ir buvo gerų mokinių, bandžiusių puikiai išlaikyti istorijos egzaminus.

Jei patiekčiau eskizinį vaizdą tos sutarties paruošties, kuri vadinama Versalio vardu, kaip tat dariau su kitomis konferencijomis, daugelis klausimų, kurie nūnai yra idealizuojami ar smerkiami, ir toliau liktų apsupti tamsių ūkanų.

Pradėkime keliomis įsidėmėtinomis datomis. 1918. X. 7, apie vidudienį, šveicarų chargé d'affaires įteikia Baltiesiems rūmams vokiečių notą, kuria prašo taikos. Prancūzijos ambasadorius Jean Jules Jusserane (1855—1932) 1918. XI. 29 įteikia JAV prancūzų pirminę programą deryboms pradėti. Pradinėse derybose sutapdinami taikos sutarties paruošimai ir jų redagavimas, kariniai ir politiniai klausimai. 1919. I. 18 penkių galybių užsienio reikalų ministeriai sudaro dešimties tarybą, kuriai vadovauja keturių kolegija, o praktiškai Thomas Woodrow Wilson (1856—1924), Georges Clemenseau (1841—1929), prancūziškas „tigras", radikal-socialistų vadas, Versalio sutarties kūrėjas, ir Dovydas Lloyd George (1863—1945), liberalų vadas. Kariniai pasitarimai gana ilgai užsitęsia, nes tik balandžio mėn. pradėti bendro pobūdžio pasitarimai.

1919. I. 25 pilnaties posėdyje sudaromos penkios komisijos: Tautų Sąjungos, karo kaltės, reparacijų, uostų, vidaus vandens, gelžkelių priežiūros ir tarptautinio darbo įstatimdavystės. Pakomisės pasisakė tik principiniais klausimais ir jų skaičius siekė 58. Lemiantį vaidmenį atliko dešimties taryba, kurioje kiekvieną galybę atstovavo du nariai. Joje daugiau reikšta pretenzijų, kaip dirbta. Nebuvimas centrinės, rikiuojančios komisijos, sudarė tą milžinišką kliuvinį rimtam ir sparčiam darbui. Lordas Arthur Cornock Nicolson (1849—1928), vienas daugiausia patyrusių britų diplomatų, Foreign Office ministerio pavaduotojas, turėjo pagrindo aštriai kritikuoti pražuvimą smulkmenose. Kiekvienos srities specialistas ruošė planą kuo daugiausia „išspausti", nežiūrint ar tai bus galima padaryti. Toks astronominis „kūrinys" buvo negyvas.

Keturios galybės, ilgai negalėjusios sutarti, tik 1919. V. 7 paskubomis paruošė sutarties pagrindus, neturėdamos laiko nuodugniai išstudijuoti. Paruoštas projektas buvo nusiųstas vokiečiams, duodant tris savaites laiko susipažinti. Vokiečiai aštriai puolė sutartį, bet 1919. VI. 16 santarvininkai atsako vokiečiams, nepriimdami dėmesin jų kritikos ir siūlymų. Kitos sutartys — Austrijai, Bulgarijai, Turkijai ir Vengrijai ruoštos dar ištisus metus, nors esminiai klausimai buvo apspręsti 1919 m. pavasarį.

Ko siekė galybės pokarinį pavasarį?

Prancūzų tigras — G. Clemenceau tvirtino, kad santarvininkai turi sutarti taikos kaip ir karo metu. Tokio sutarimo kaip tik pasigesta nuo pat pradžios. Pokariniame tarpsnyje jis siūlė radikaliai užgniaužti vokiečių polėkius kurstyti naują karą. 1814, 1870 ir 1914 metų atsiminimai, logiškai galvojant, vertė prancūzus kartą pažaboti savo šiaur. rytinį kaimyną. Todėl Wilsono 14 punktų visoms Europos galybėms buvo nepriimtini ir jie vėliau pakibo ore. Prancūzai, pakaltinę vokiečius 1914—18 metų karo kaltininkais, visomis priemonėmis ješko saugumo. Wilsono svyruojanti laikysena ir pagaliau nenoras vokiečius laikyti pilnais karo kaltininkais prancūzus daugiau erzino, kaip kitus santarvininkus.

Britai nepritarė prancūzų samprotavimui, panašiai, kaip ir dabartinėse konferencijose. Juos domino daugiau imperijos ir pasaulinės problemos. Kai vokiečių kolonijos buvo padalytos, britai nustojo noro toliau vokiečius spausti.

Lloyd George, kuris tuo metu dažniau keitė nuomonę kaip savo baltinius, protarpiais atsisakė lygsvaros politikos Europoje, paremdamas prancūzus gal daugiau taktikos, kaip esminiais sumetimais. Jį daugiau domino ne vokiečių, bet Viduržemio problemos. O George tai politikai nerado pritarimo krašto viešojoje nuomonėje. Lapkričio mėnesio įvykusiuose rinkimuose partijų vedama propagandinė akcija mažai ką sustiprino britų laikyseną.

JAV pradėjo taikos konferencijos darbą remdamosios teoretiniais samprotavimais. Jos, kaip nebūtų keista, neužtektinai buvo informuotos apie konferencijos eigą. W. Wilson vedė politiką, kuri rodė aiškų nepasitikėjimą europiečiams santarvininkams, ir jis vokiečių tarpe pradėjo ieškoti lyg ginkluotos atsparos prieš buvusius kovos draugus. Vokiečiams anuo metu W. Wilson buvo vienintelė skaidrioji žvaigždė niūriame danguje. Jų nelaimei W. Wilson ir „wilsoniškoji" politika, siekianti išspręsti pasaulinio masto klausimus, kaip tat ir tinka šauniam masonų ložės atstovui, neatstovavo Amerikos politikai ir viešajai nuomonei. Garsusis britų finansininkas John Maynard Keynes (1883—1946), britų delegacijos narys, reikalavęs tarptautinio valiutos stabilizavimo, anuomet buvo nuomonės, kad W. Wilsonas turėjo geriausią progą įgyvendinti savo filosofines mintis. Tiesa, jis atvyko į Europą lyg kalėdinis senelis, kuris pernelyg buvo išdidus, kad įspraustų nosį į Paryžiaus konferenciją. Tuo metu ir JAV reiškėsi nuotaikos, kurios nesiderino su Wilsono peršamomis. Senatorius Knox anuo metu kalba apie Monroe doktrinos pavojų, o sen. Lodge atstovauja nuomonę, esančią žymiai arčiau prancūzams, kaip Wilsonui: nubausti vokiečius kuo griežčiausiai. Net prezidento patarėjas pulk. Houle, po ilgų įrodinėjimų Wilsono klaidingos politikos ir taktikos, turėjo pusiau atgręžti nugarą.

1919. I. 10 pradedama svarstyti Tautų Sąjungos paktas. Jo projektą paruošė Jan Smuts, gimęs 1870 m., kovojęs burų kare prieš britus, Pietų Afrikos karo vadas ir ilgametis ministeris pirmininkas. Didelis britų draugas, kuris 1848. V. 28 d. pralaimėjo rinkimus. Po mėnesio, vasario 14 d. W. Wilsonas dideliu pasisekimu Pilnaties susirinkime pritaria paktui, kaip taikos sutarties daliai. Apie jį galima pasakyti, kad tai buvo liептas beyrančiai taikos sutarčiai gelbėti. Jos statute įrašytas 19§, garsusis revizijos, peržiūrėjimo — pakeitimo nuostatas, kuris buvo palaidotas, JAV pasitraukus iš veiklaus europinio gyvenimo.

1919. IV. 10 d., Tautų Sąjungos paktą priėmus, JAV dar garantuoja Prancūzijos saugumą. Bet tai buvo tik geros valios pareiškimas, kuris vėliau lieka teoretišku. Amerikoje vėl atgyja izoliacinė politika, įsišaknyja prieš šimtmetį iškilusi Monroe doktrina: Amerika — amerikiečiams. Kai W. Wilsonas sumojo didžiuosius amerikoniškus planus bent Europoje įgyvendinti, pasirodė, kad jo polėkiai europiečiams nepriimtini. Todėl jai lieka pasitraukti iš Europos, net Tautų Sąjungos ir, įsitraukus į savo kiautą, laukti, iki išmuš jos valanda.

L. George, G. Clemenceau ir Vittorio Emanuele Orlando, gimęs 1860 m., italų ministeris pirmininkas, Buenos Aires universiteto profesorius, 1946 m. Tautinių demokratų sąjungos vadas, 1918. XII. 2—3 numatė įkurti „reparation and indemnity" Komisiją. Paryžiaus konferencijoje sumojo tuoj apspręsti reparacijų klausimą. Tačiau ten nepavyko susitarti dėl galutinės sumos. Ten tik paaiškėjo, kad visuotinėms

reparacijoms dengti neužtenka vokiečių tautos turto. Tas klausimas atidėtas ilgesniam metui iki 1921 m. gegužės mėnesio. Esminė atidėjimo priežastis buvo minėtas nesutarimas. L. George tuomet teliko tą klausimą vilkinti, nenujaučiant, kad JAV nepasirašys taikos sutarties. Kiekvieni praleisti metai buvo vokiečių laimikis. Galop, kaip žinome, reparacijų klausimas buvo numarintas, dar Vokietijai pasiskolinus iš JAV ir tas sumas netiesiog panaudojus apsiginklavimo pradžiai.

Reparacijoms gauti pagrindu buvo § 231, kuris nustato, kad vokiečiai yra karo kaltininkai. Iš to sekė ne vien padarytų nuosolių atlyginimas, bet ir kai kurių žemių perleidimas. Prancūzai užsimojo prijungti Saaro sritį. Bet tat nepavyko, nes Wilsonas griežtai pasipriešino. Tarp W. Wilsono ir Clemenceau įvyko dramatiškas pasikalbėjimas, tačiau jis nieko gero nedavė. Lenkų polėkiai prisijungti vokiškų žemių taip pat nuėjo vėjais, nors L. George buvo nuomonės, kad Germania irredenta sukels ateinantį pasaulinį karą. Bet pagaliau ir jis padarė nuolaidas.

Roman Dmowski (1864—1939), lenkų demokratų partijos įkūrėjas, 1893 m., kovotojas prieš socialistus, 1919 m. Lenkijos atstovas Taikos konferencijoje, 1920 m. pasitraukė iš gynybos tarybos, būdamas ir J. Pilsudskio priešu, pasirašė Versalio sutartį. Jis 1918 m. spalio mėn. W. Wilsonui įteikia notą dėl Vakarų Prūsijos, Poznanės ir Vakarų Silezijos. Tačiau tuo klausimu nebuvo pasiekta visuotinio sutarimo, nors pakomisė buvo jų įtakoje. Lenkai po ilgesnių diskusijų bent dalį savo pretenzijų apgynė. Rytinės Vokietijos apkarpyme, galybėms pritarus, gana veikliai dalyvavo gen. Le. Rond, pulk. Kirsch ir amerikiečių geografas Browman.

Kai Rytų Europos klausimai buvo sprendžiami, bolševizmo galia dar nebuvo nusistovėjusi. Carinė Rusija žlugo, o jos vieton kilo dar nesuvokiama nauja galia. Ji kaip tik bandė įsilaužti į Vidurio Europą, kuri anuomet buvo savos rūšies „tuštuma". Bolševikai būtų ten nužygiavę, jei ne atgimusių tautų pasipriešinimas ir prancūzų tuometinė parama.

Italija laimėjo Fiumę, pietinį Tirolį — pasirėmusi su britais 1915 m. Londone sudaryta sutartimi. Betgi jos laimikis toli gražu nebuvo toks, kad patenkintų Italiją.

Amžių eigoje sutrūnijusi Austrijos-Vengrijos imperija subyrėjo į tautines valstybes. Austrija liko valstybe su perdidele galva — Viena, kurios organizmas negalėjo, tarčiau, be išorinės pagalbos išsilaikyti. Apkarpyta Vengrija, kurios arti trečdalio irridentos atsidūrė už sienos. Osmaniškos imperijos tik kampelis išliko Europoje ties Dardanelais. Turkų ir graikų gyventojų pasikeitimas sudarė pradžią naujam švaistymui tūlos nemėgiamos mažumos.

Lietuva negalėjo veikliai dalyvauti Taikos konferencijoje. Kai kurių kaimynų aktyvumas nustelbė pagrįstus Lietuvos reikalavimus. Klaipėdos sritis buvo „deponuota" Tautų Sąjungai. Tik labai sumaniai to meto Lietuvos politikai pavyko įjungti Klaipėdos sritį Lietuvos respublikon. Perdėtas tos srities gyventojų „demokratinis apdraudimas" sudarė ne vien nelaimę Lietuvai, bet ir to meto galybėms, vadovaujančioms Europos politikai.

Vilniaus sritis buvo paaukota ant jėgos aukuro. Toji auka sudarė precedentą, kuris klibino Tautų Sąjungos ir Versalio taikos pamatus.

Versalio sutartis buvo apsti priešginybėmis ne vien tik Lietuvos politinėje srityje. Mes užtinkame prieštarybių santvarkos, tautų apsisprendimo ir sričių, a la Vilniaus, aneksavime, kai kur teoretiško užgniaužimo nacionalizmo, tai vėl tame pat krašte jo ugdymo netiesioginėmis priemonėmis. Visi tie prieštaringumai galbūt paaiškintini nesuradimu tinkamo perėjimo nuo senų prie naujų politinių metodų.

Valstybių atstovai, dalyvavę Taikos konferencijoje, žymiai kuo skiriasi nuo jų Vienos kongrese. Pirmieji buvo demokratinių valstybių atstovai, norintieji skaitytis su tautos nuotaikomis, pastarieji — suvereno savistovios valios reprezentantai. Kas blogiausia, kad W. Wilsono filosofinis polinkis neatitiko amerikiečių nusiteikimui ir tikrovės plokštumai.

Po 1914—18 m. karo santarvininkai toli gražu nebuvo ramūs. Jie nuogąstavo ir, reikia pripažinti, turėdami rimtą pagrindą, kad nepasikartotų išgyventa tragedija. Bet be nuogąstavimo kiti klausimai liko atviri. Būdai apsisaugoti nuo antpuolio visiems nebuvo priimtini. Prancūzai ir britai tuoj po sutarties pasirašymo pradeda vairuoti skirtingą politiką. Dėkui britų komplikuotai politinei mašinai prancūzai liko izoliuoti, o vokiečiai kėlėsi palaipsniui iš priespaudos. Vėliau A. Briandui teliko žaisti su G. Stresemann, darant gerą išraišką blogame žaisme. Ne vien vokiečių, bet ir kituose klausimuose iškyla apsčiai prieštaravimų. Jie tebuvo sprendžiami laikinumo perspektyvoje. Taip tvarkytas ir politinis gyvenimas ne viename krašte, kurių tipiškiausia — Prancūzija.

Versalio sutartis būtų greitai subyrėjusi, jei ne nuolatinis nerimastis ir Europos valstybių didelis nusilpimas, todėl mažas užsispyrimas peržiūrėti sutartis. Tik vėliau tirštai apgyventi kraštai Vokietija ir Italija, pasirinkusios automatinį valdymo būdą, sutarė sutartį peržiūrėti, tiksliau tarus, jėga pasiimti kas tinkamo. Tat aiškiai vedė į Antrą pasaulinį karą, kuris sukūrė dar didesnes painiavas.

Heinrich Brüning, gimęs 1885, buvęs reichskancleriu 1930—32 m., palaidojęs reparacijų mokėjimą, subtilus bet kietas finansininkas, nuo 1933 m. buvęs JAV Harvardo universiteto profesorium, 1948. VI. 4 d. grįžęs Vokietijon, Lausanne sutartimi revizionizmą kiek sutramdė. Bet tat truko neilgai, nes nacionalsocializmas, sėdęs ant žirgo, sukūrė audrą.

Anuometinė klasikinė sąjungų, santarvių politika gerokai pažalota. Pasaulinė organizacija patapo penkių sąjunga, t. y. esmėje apėmė tik Europą. Europos sritinės sąjungos buvo diktuojamos galybių. Bet ir jos aiškiai nesuvokė, kur veda jų pasirinktas kelias. Tik vėliau joms paaiškėjo, kad bergždžiu lūkuriavimu privedė pasaulį prie bedugnės kranto. Kai norėjo ratą atgal pasukti — pasirodė pervėlu. Pasirinktu keliu reikėjo eiti, darant įvairias kombinacijas, iki galo. Tas galas tai buvo II pasaulinis karas, kuris privertė pasaulį išgerti karčią nuodų taurę. Ir po tos taurės padėtis nepagerėjo. Vieton anksčiau buvusio naivaus romantizmo ateina grėsmingas ciniškumas. Tas laikotarpis kai kuo primena aną pokarinį tarpsnį, bet dar daugiau nuo jo skiriasi. Ūmasis dramatiškas grėsmingumas įrodo, kad žmonija kuo mažiausiai nori mokytis iš praeities klaidų, nes jos visose srityse žymiai grubesnės už anksčiau buvusias. Tokioje perspektyvoje 1919 metų politinis romantizmas rodosi esąs nekaltu, žavingu ir masinančiu. Ir taip kinta istorinis mastas, nes saikingų bandymų niekuomet negalima lyginti su savažudišku mostu, bejieškančiu nesąmonėje prasmingumo. Deja, bet dabar nesąmonių yra žymiai apsčiau, kaip tuo metu. Jos dangstomos apspjaudytais išniekintais idealais, klastinga propaganda ir nuolatiniu nesutarimu. Dievo rykštė plaka kalbančius, kurie nori įrodyti, kad pasauliui valdyti reikalinga tiek maža išminties ir valdančiųjų, kurie daugelyje kraštų lyg žiurkės tampa bandymo objektu. Toje niūrioje perspektyvoje pradedama kurti pasaulinės politikos pagrindai. Technika sukūrė naują mitą — baimės siaubą, žymiai stipresnį už pragaro nuogastavimą, nes racionalus žmogus pavojingesnis už tą, kuris mėgdavo dar apie kai ką svajoti. Tas racionalumas staiga žmogų nusviedžia į misticizmą, pasaulio pabaigos mito klaną, lyg siekdamas įrodyti, kad žmogaus rankomis neugdoma toji puošni gėlė, kuri vadinasi humanizmu.

Popiežiaus Celestino VI laiškai žmonėms

GIOVANNI PAPINI

Kunigams!

Mano broliai, mano vaikeliai, į jus, Kristaus kunigai, pirmiau negu į kitus, kreipiu savo žodį. Širdį veriantį paskatinimo, pasipiktinimo, paraginimo, bet pirm viso meilės žodį. Jei kartais jis pasirodytų griežtas, pagalvokite, jis pirmiau manyje negu jumyse sukelia skausmo jausmą.

Nemanykite, kad jūsų gyvenimo aš nepažįstu, jūsų gyvenimo aukos, dramos, kalvarijos. Kaip žinote, aš taip pat savo jaunystėje buvau sielų ganytojas ir nepamiršau gundymų, nusivylimų, apsileidimų, kurie slegia ir mažina mūsų tarnybos didybės džiaugsmą. Mums labiau negu eiliniams krikščionims pasibaisėtinai tikras yra Jėzaus skundas: „Dvasia yra budri, bet kūnas silpnas".

Kiekvienas mūsų yra ant geležinio įkaitinto kryžiaus ištiestas minkštos masės kūnas. Kas gi nustebs, jeigu jis stengiasi atsitiesti, ieškodamas patogesnio guolio? Kunigas yra tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus, tarp žmogaus atitolstančio ir Dievo jį sekančio, tarp maištaujančio žmogaus ir visagalio Dievo, tarp atgalios pasitraukiančio žmogaus, susigūžusio savo bejėgiškume ir Dievo, kurs nepermaldaujamoje ir begalinėje Savo meilėje laukia iš jo visko.

Iš mūsų daugiau negu iš visų kitų, gimusių iš moters, buvo pareikalauta. Esame sukurti iš kūno ir kraujo, bet privalėtume būti panašūs angelams. Gyvename greta liūno ir jo pūvančių garų, o privalėtume išlikti visados švarūs. Esame įleidę šaknis į žemės pakalnes, o visa mūsų būtis privalėtų būti danguje.

Jūsų tarpe yra tokių, kuriems pavyksta išsaugoti gryną pašaukimo prasmę ir kurie moka gyventi, kaip mirgąs šviesus šešėlis begaliniame žaibais švytinčiame Dievo šešėlyje. Bet nedaug tokių, ir jie nėra saugūs tarp „tamsios nakties" sielos kančių, dvasinės sausros, kuri kartais net ir maldai nenusilenkia.

Bet yra, dėja, tokių, kurie gyvena tarp nusikalstamo tinginystės abejingumo ir nevisuomet siekiamo antrojo atgimimo prausyklos atsipeikėjimų. Žinau jūsų vienišų budėjimų liūdesius, ilgesiais neužpildomus; neramios minties žabangas, jausmų silpnybes; vidurdienio demono viliones, jaunystės užsidegimus, senatvės atlaidumus, kvieslius nuodėmės, kuri aptemdo svajones, patogaus gyvenimo blizgučius, nedateklių ir sunykimo vargus, ne visados apvaldytus dėl nepastebėto pasididžiavimo, pasipriešinimus, apgaulų suniekšėjimą, atsirandantį iš papratimo.

Žinau viską ir viską suprantu, bet ne viską moku atleisti. Jūsų atsakomybė, broliai, perdaug didelė ir aš esu atsakingas už jus prieš Dievą. Visiems atleisti būtų įžeidimas tiems, kurie jums buvo duoti pavyzdžiais. Tinginys piemuo dvasina badu avis, piemuo miegalius leidžia avims išsibėgioti, nedoras piemuo sužaloja avis, nepatikimas piemuo padaro iš avių beprotes. Ne vien tiktai už savo sielą privalote duoti Dievui ir man apyskaitą, bet už tūkstančius sielų. Jūsų tonzūra ne vien pelenais bus apiberta, bet ašaromis ir krauju, išlietu ne jūsų verksmo, ir krauju, kurį tačiau daugelis išliejo dėl jusų nerangumo ir apsileidimo.

Dėl jūsų esu neramus ir nusivylęs, dėl didelės jūsų dalies. Iki šiolei aš laikiau uždarytą savyje šitą nusiskundimą, kad jūsų nenuliūdinčiau ir nepatiekčiau medžiagos jūsų priešų nedorumui. Bet nebegaliu daugiau jo užlaikyti: meilės smurtas išplėšia jį iš mano suspaustos širdies. Labai dažnai teisinga dvasininkų gynyba prieš mūsų priešų nebilį murmėjimą tos gynybos nevertiems tapo pateisinimu. Tiesos pareiškimas į perdėtus kaltinimus yra tiksliausias atsakymas. Akmenys, kuriais užgausime savo krūtines, yra paimti iš tų rankos, kurie akmenimis svaidosi.

Atleiskite man, broliai, jei kai kuriais atvejais aš jums pasirodysiu žiaurus. Bet gailesis, kurį jaučiu apleistoms ir išalkusioms minioms, yra daug stipresnis už atlaidumą, kurį jums jaučiu. Jūs pasižadėjot tai, ko kiti nebuvo pasižadėję, jums buvo suteiktos malonės, teisės, išminties žodžiai, ko kiti nebuvo gavę. Daugiau reikalinga reikalauti iš tų, kurie daugiau pasižadėjo ir daugiau yra gavę.

Kristus jus praminė „žemės druska". Kodėl gi žemė po šiai dienai tebėra tokia bespalvė, tokia juokinga, bespalvė iki niekšiškumo, juokinga iki beprotiškumo? Jei dabarties žmonių nelaimes reikia laikyti priežastimi atitolimo nuo Krikščionybės, krikščionių nukrikščionėjimą, krikščionių neatsipeikėjimą, kas gi daugiau, jei ne jūs, privalės pasiimti didesnę kaltės naštą?

Ir negaliu bent nepaklausti jūsų: ar tikrai tikite į Dievą? Ar pažįstate gerai Kristų? Ar visame kame atlikote savo pareigą? Ar visuomet atsiminėt ir įvykdėt tai, ko iš jūsų Kristus nori, ką savo lūpomis ir dvasia jūs prisiekėte įšventinimo dieną? Tai klausimai, kurie užspringsta mano gerklėje ir krinta ant suvilgyto mano ašaromis popierio. Tai daugiau kukčiojimai ne kaip klausimai; bet Viešpats turėtų teisę juos nukreipti į mane, jeigu aš atsisakyčiau į jus nukreipti. Tai klausimai, kurie gali pasirodyti jums žiauriai užgaulingi, bet kurie yra, dėja, daugelio jūsų gyvenimo iššaukti.

Kokiu būdu, sakykite, tikite į Dievą, į gyvąjį, kurs davė jums gyvybę, kurs išliejo iš savo gyslų visą kraują, visą savo sąnarių prakaitą, visas savo akių ašaras, visą savo žodžių šviesą, kad visuose atnaujintų ir perkeistų gyvenimą?

Taip, jūs tikite į Dievą, tikite tikį į Dievą, kiekvieną dieną kalbate Dievo vardu. Bet apie kokį Dievą eina kalba? Gal tai tėra protinis pažinimas, abstraktinė są-

voka, šalta intelektualinė esmė praktiškais sumetimais priimta, įpročiu pasisavinta kalba, mokytojų tradicinė liekana, daugiau iš nuolankumo ir patogumo, kaip iš gyvo ir gilaus tikėjimo, iš liepsnojančio ir prikeliančio tikėjimo?

Jeigu jūsų tikėjimas kiekvieną dieną suliepsnotų, kada laikote rankoje tą patį dieviškosios Aukos kūną, nebūtute dažnai taip išsiblaškę, taip abejingi, taip užgesę, taip atitrūkę. Būkite ugnimi, ir visi prie jūsų ateis arčiau sušildyti savo širdį. Būkite užsidegėliai — ir visi su jumis giedos laisvės giesmę net ir krosnies liepsnose. Bet jūsų rankos nesvyla, neliepsnoja jūsų žodžiai, žaibų nesvaido jūsų akys, jūsų žvilgsniai pilki ir prigesę, dažnai kaip rūsiuose gyvenančių įnamių žvilgsniai, negyvi.

Pagalvokite tik vieną akimirką apie negirdėtą savo privilegiją. Visi krikščionys gali valgyti Kristaus kūną, tiktai jūs vieni kiekviena rytą geriate permatomai skaidrų ir karštą Jo kraują, kuris ir jus atpirko vienu tų lašelių. Kraujas, kaip sako Šventraštis, ką ir jūs privalėtut žinoti, yra siela; kraujas yra perkeistas į išganymo gėralą. Kodėl tad esate tokie ramūs, tokie nejudrūs, taip susimąstę, taip aplediję? Kodėl niekas jums nepakartoja žodžių, kurios žydai buvo pasakę pirmiesiems Kristaus mokiniams.*)

Argi jūs nežinote, kad tik beprotystė, tik kryžiaus beprotystė gali atvesti žmones prie išminties? Nejaugi nežinote, kad iki baltumo įkaitęs entuziazmas gali drungniems grąžinti karštį ir priversti paralitikus vaikščioti?

Labai daugelis jūsų, atrodo, lyg būtų paprasti Bažnyčios valdininkai — durininkai, sargai, raštininkai, sąskaitybininkai — o ne nemigos neramūs ir valdoviški apaštalai. Dar daugelis jūsų yra mieguisti, mechaniški sakramentų tiekėjai, o ne liudininkai, išpažinėjai, žėruoją pavyzdžiai tiesos, išėjusios iš Išlaisvintojo lūpų. Privalėtute būti aukštumų vėjuje gyvi medžiai oro paukščių užuovėjoms, turtingi lapais, žiedais, vaisiais ir šešėlių pavėsiais, o tesate dažniausia ne kas kita, kaip suaižėjusia žieve nuskusti stulpai, kartais gerokai apdažyti, kurie tačiau jau nebeleidžia gilyn į žmonijos dirvą šaknų, kurie nebebrandina nei brangiųjų vaisių nei žiedų puokščių: žemi, nebegyvi stulpai, tinką tik žaiginiams ar tvoroms užtverti, ar būti stulpais, ant kurių kabinami draudimai ir potvarkiai.

Daugelis jūsų daug ką turi: mokslą, nuolaidumą, pastovumą, gražius papročius, privalomą autoritetui pagarbą, gėrio troškimą. Bet trūksta jums reikšmingiausio ir našiausio dalyko: veiksmingo širdies kilnumo, nepalaužiamos meilės pasireiškimo. Kristus sakė jums būti kukliais, kaip balandžiai, ir apdairiais, kaip žalčiai, bet jūs esate, dėja, balandžiai, kurie mielai gaišta savo gūžtos šilumoje, žalčiai, kurie savo urvų uždususiame ore mielai snūduriuoja.

Nesate visados šalti, bet ir neganėtinai karšti pastyrusiems atšildyti. Jaučiate didžiausią didybės baimę, beprotišką beprotystės baimę. Jūsų galva yra išmoktų mintinai posakių archyvas, jūsų širdis kartais būna pusiau akmuo, pusiau pakula, jūsų ausys labiau yra linkusios žemės vilionėms negu dangaus balsams. Nieko nesakau apie jūsų meilę ilgam gyvenimui ar apie jūsų mirties baimę.

Ar atsimenate savo šventinimų apeigas? Tam tikrą momentą jūs tysot ant grindų visu savo stuomeniu, kaip savo kūnu šliaužioją, žalčiai, jums priminti, kad, kas nusižemina, bus išaukštintas. Kitą kartą giliam griovy antru syk būsite ištiesti, bet tysosite aukštielninki, kaip skenduoliai. Dabar tačiau, kol gyvi, nepajudinami, kaip mūriniai stulpai, privalote stovėti aukštai ant kojų, kaip ugnies stulpai, kad galėtute dykumų tamsybėse vesti tautas.

Nesakau ir nenoriu sakyti, kad neatliekate savo pareigų. Jūs laikote Mišias, aiškinat Evangeliją, krikštijat vaikus, laiminat jaunavedžius, guodžiate ligonius, palydite mirusius. Bet tikrojo Kristaus kunigo — alter Christus — aukščiausia pareiga yra aukščiau įprastinių ir privalomų pareigų. Tos pareigos yra paprastas taikos meto patarnavimas, bet tikras krikščionis žino, kad jis niekad neturi taikos laikų. Esame pašaukti amžinai kovai: nekovoti, mums tolygu mirti patiems sau. Kiekviena gentkartė gimsta vaiku ir barbaru; reikalinga ją mokyti nuo pradžios ir, pirma negu ji dings, nuvesti prie Kristaus.

Jūs esate šviesos pirmagimiai; jūsų uždavinys yra žėrėti, žėrėti kiekvieną dieną ir visiems žėrėti. Neužtenka jums būti gerais raštininkais ir tradicijų sekretoriais, būti gerbiamais ir pagarbos vertais tauruoliais. Kristaus krikščionybė, kaip poezija, menkystų nepripažįsta.

Skauda man ne dėl jūsų nedorumo, bet dėl jūsų menkystos. Šiandien jūsų gyvenimas yra daug švaresnis negu kitais amžiais. Jau nebebūtų galima apie jus rašyti, kaip padarė San Pier Damiani, Liber Gomorrhianus. Jau beveik išnyko jūsų tarpe savanaudžiai, konkubinai, sodomitai, papirkinėtojai, klaidžiatikiai. Savo ilgo gyvenimo kelyje, pamenu, buvau sutikęs jaunų kunigų, kuriuose troškimas tarnauti Kristui fryško meilės kupinu veidu, kaip gyvoji liepsna alebastriniame žibinte. Prisimenu, kad pažinau senų kunigų, kurie buvo įgiję didžiausią pagarbą ne tiek dėl savo senatvės kilnumo, kiek dėl meilės šviesos; jie, kaip nežinomo vargšo žvakė, mirgėdama sutirpsta prieš Švenčiausiąjį, išsekdavo Dievuje.

Bet taip pat esu matęs kunigų daugiau susižavėjusių bankais, medžioklėmis negu savo pareigomis, daugiau geros virtuvės negu gero vardo mėgėjų, daugiau užsidegusių politikuoti arba rūpintis savo ūkiu negu budėti dėl savo kaimenės išganymo, daugiau įgudusių niekus taukšti negu duoti pavyzdį. Daugelis, labiau negu į Kristaus kunigus, buvo labai panašūs į gerai pavalgiusius ūkininkus, į kaimo ponaičius, į įprastinius pasaulinių reikalų ieškotojus, į užsidariusius miestelėnus, atsitiktinai patekusius dvasinių reikalų sritin.

Bet jūsų tarpe yra ir daktarų, mokslininkų, mokslingiausių, arkimokyčiausių, kurie moka parašyti vyskupui sonetą, pirmai komunijai prakalbėlę, dvasinio lavinimosi vadovėlį, monografiją apie diecezijos svarbesnius įvykius, „mokslinį" veikalą, perkrautą „sveikais" dėsniais, prikimštą neįkandamos doktrinos. Kai kurie jūsų moka pasakyti pamokslus labiau išgražintus, kaip prezbiterijos sodas; omelijas tiek persunktas alyva, kad jos esti daugiau ne kaip alyvos spaudykloje, be galo darnias prakalbas, darnesnes už pačią harmoniją. Sakote kartais iš sakyklos prakalbas taip išmintingas, darniais posakiais išpintas, kad jūsų pačių ausys įsiklauso į savuosius žodžius nepaslepiamu, nors matomu pasigėrėjimu.

Bet retai jūsų žodžiai išsiveržia iš širdies, žaibo ištikti, atitiesti ir atskleisti širdims. Daugiau alyva atsiduoda, kaip saulės kvapu. Sieloms patraukti ir praskleisti šiandien reikalinga atvira meilė ir paprastumas labiau negu skambios iškalbos pagražinimui.

Yra jūsų tarpe puikių diplomatų, visų universitetų diplomais apdovanotų, visoms katedroms vertų profesorių net ornitologijos, conchigliologijos, filologijos, rab-

---

*) „Allii autem irridentes dicebant: Quia nusto pleni sunt isti". Act. Apost., 11, 13.

domantijos, o ne vien tiktai etikos ir dogmatikos. Žaviuosi jūsų žinojimu, bet atvirai sakau, kad šiandien pirma visko reikalinga sąžinių atgaivintojų, auklėtojų, pavyzdžių, daugiau reikalinga šventųjų, kaip mokslininkų.

Baisiausias šių laikų nedateklius yra šventųjų stoka. Ilgai jau kenčia pasaulis dėl negausaus šventųjų skaičiaus. Išgelbėti tai, ką dar galima išgelbėti, būtų reikalinga šventųjų kariuomenė. Laukiu jų iš jūsų, nes esate daugiau už kitus, iš savo pašaukimo pareigos, arti šventumo šaltinių ir krioklių.

Neužtenka būti, kaip kad esate, varganų sielų, kurios dar priklaupia prie klausyklų, skalbėjais. Didesnė dalis nešvariųjų nebeateina prie jūsų prausyklių nusiplauti, nebeateina pasisotinti duona, kurią galit ištiesti tik jūs vieni. Niekados nebuvote paklausti, kodėl tiek gyvų sielų, tiek kilniadvasių protų, tiek tikėti ir pasiaukoti pasiryžusių žmonių pas jus neateina ir neįžengia į jūsų bažnyčias? Jūs nebuvote niekados užklausti, kodėl minias, kurios jūsų klauso, sudaro daugiau moterys ir vaikai, negu žydintis jaunimas ir suaugę vyrai?

Daug yra šito atitolimo priežasčių ir ne visos slypi jumyse.

Bet galbūt nepagalvojat, kad jūsų šaltumas atitolina liepsnojančias dvasias, kad jūsų širdies lėkštumas atgraso kilnias sielas, kad jūsų paprasta menkysta kilnumo ištroškusias sielas nupurto, kad perdaug atsargi jūsų proto galvosena laisvas sielas atbaido.

Dažnai jūs duodate progą įsivyraut įtarimui, kad religija yra tiktai jūsų reikalas, kad krikščionybė yra jūsų monopolis, kad bažnyčia tik jums palikta nuosavybė. Neatsiras, aišku, Popiežiaus, neigiančio aukščiausį kunigystės kilnumą ir neperleidžiamas hierarchijos teises, bet privalėtute taip pat atsiminti kad Bažnyčia yra mistinis Kristaus kūnas, ir kad tam kūnui priklauso visi tikintieji, o ne ven tiktai tonzūruotieji. Visiems reikalinga antrukart atgimti Kristuje, kad būtų išganytais. Kaip žinote, Kristus nužengė visiems, už visus žmones pasiaukojo. Privalėtute daugiau pakviesti, ko šiuo metu nedarote, tokių pasaulionių, kurie galėtų bendradarbiauti jūsų darbe, suprantama, ne tame kas tik jums priklauso, bet atvertimo ir išganymo darbe. Ir didesniu rūpestingumu privalėtute ieškoti atitolusių, nusigrįžusių, maištaujančių, ištremtųjų, be tikėjimo, be Kristaus, be Dievo, nepalaužiamu jūsų meilės prasiveržimu duoti jiems pajusti mūsų tikėjimo grožį, didingumą, tikrumą. Atmenate mūsų Mokytojo žodžius: c o m p e l l e i n t r a r e. Nepakankamai alkstate sielų. Jūs tenkinatės jūsų neskaitlingos kaimenės laikymu nuošalyje, bet ganėtinai nesisielojat pražuvusiomis avimis, nesekate budriai išklydusių ir dingusių būrių, kurios kaip ir kitos avys yra jūsų, jums priklauso, kurios dieviška gyvenimo ir mirties teise priklauso mūsų Dievui. Nelaukite jų prie jūsų altorių, jieškokite tenai kur gyvena — net jeigu gyventų tvirtovėse ir vargingiausiuos, nešvariuose priemiesčiuose — ir išsiveskite iš ten, kaip apsikabinamas išvogtas sūnus; nuimkite gobtuvą nuo jų aptemusių akių, sušildykite pastyrusias jųjų širdis. Gal tarp šios dienos priešų atrasite pajėgiausius rytojaus padėjėjus.

Nekreipkite dėmesio tulą laiką į begalinį pamaldų praktikavimą, kurias mėgsta pusiau stabmediška liaudis ir kurias jūs perdėtu nuolaidumu leidžiate, net gi skatinate ir palaikote. Niekas daugiau už mane negarbina Panelės Motinos, Karalių Karaliaus karališkos tarnaitės, kuri yra virš visų moterų. Bet nedarykite taip, kad niekingiems nemokšoms galėtų atrodyti, nors tai ir būtų paprastame žmonių pamaldume, lyg katalikybė yra daugiau Madonos kaip Trejybės kultas. Retai primenate Tėvą, dar mažiau Šventąją Dvasią. Jeigu nebūtų buvę Pater ir Credo dangaus ir žemės Sutverėjo, Ramintojo, kurs ugnies liepsnomis pakrikštijo apaštalus, jie daug rečiau tebūtų jūsų minimi, kaip Marija ir Šventieji.

Paveikslai, relikvijos, molinės stovylos ir geriausio popierio gėlės yra matoma ir susidėvima medžiaga neprivalo vyrauti dvasios. Visų pirma persivilkite Kristumi; dažniau šaukitės Trečiojo Asmens, kuris apšviečia ir gaivina, paramos. Nepasikliaukite tiktai žodžiu, nesusižavėkite raštu, nesirūpinkite tiktai išorinėmis apeigų formomis. Būkite visiems nusižeminimo, neturto, gailestingumo pavyzdžiu, eikite į žmones, verkite su verkiančiais, savo duoną pasidalinkite su alkstančiais, prieikite prie klystančiųjų, džiaugsmingai priimkite užgaules, įžeidimus, piktžodžiavimus. Tokia sėkmingiausia bus jūsų apologėtika, veiksmingiausia malda, reikšmingiausia iškalba, aukštesnė už „šventąjį iškalbingumą", kaip aukštesnis yra šventojo stebuklas už magistro nuosekluma. Ir, jeigu šito pilno veiksmingo ir dvasinio apaštalavimo pasiekimui privalėsite atlikti viena novena mažiau, ar trijų dienų pamaldomis, ar kokia procesija, kokia švente, ar šventovės lankymu, nedidelis blogis: nuo šiol Dievo suteiktos man valdžios vardu jums atleidžiu ir išrišu.

Jūs žinote, ką reiškia jūsų vardas. Kunigai, tolregiai, ty., tie, kurie privalėtų žvelgti į tolius, stebėti aukštumų viršūnes, aukšybių ir begalybės link. Kodėl, priešingai, jūs pasitenkinat artimu mažmožiu, smulkiu stebėjimu, kaip vargani trumparegiai?

Atsiminkite, jei galite, savo viršžmogišką pranašumą, pašaukimą būti bendradarbiais, ambasadoriais, Dievo sąjungininkais tarp žmonių. Atminkite, kaip pareiškė apaštalas Paulius, kad jums teks teisti net ir angelus. Žmonių giminės išgelbėjimas yra jūsų rankose. Jei vienintelis vaistas tėra Krikščionybė, jūs esate ir privalote būti gydytojai ir didžiojo ligonio vadovai.

Kad nė vienas jūsų nepajustų galvos svaigimo, kopiant į šviesiausį visuotino Persikeitimo kalną. Nemanykite, kad esate tiktai katekizmo mokytojai ir sakramentų teikėjai. Esate daug daugiau, neišsakomai daugiau. Ar dar nežinote, kad esate žmonijos atpirkimo būtini papildiniai? Nenusigąskite negirdėtos paskirties, kurią jums suteikė Viešpats. Jūs reikalingi grąžinti laimę, kur dar sielos miršta anksčiau kaip kūnai. Atrodo, šiais laikais, visas pasaulis b l o g y j e s k ę s t a: jums pridera sukelti gelbėjimo revoliuciją.

Savo juodu rūbu nešiojate gedulą. Nebe Kristaus mirties gedulą, kurs iš kapo prisikėlė ir triumfuoja danguje, bet visų užmuštųjų gedulą, visų mirusiųjų be vilties, visų nelaimių, kurias sukėlė nepaklusimas Kristui.

Maldauju jus gyvojo Dievo vardu, mano broliai ir mano vaikeliai, kuriuos myliu daugiau negu pats save, maldaju jus pirmosios dienos F i a t vardu, kryžiaus V i e t o s vardu, Sekminių liepsnų vardu, mano senos skausmu sužalotos širdies vardu. Būkite valingi būti daugiau negu žmonės. Turėkite drąsos būti bepročiais tąja beprotyste, kuri Aukščiausiojo akyse yra išmintis. Nebijokite mirties, bet tiktai gyvenimo nenaudingumo ir sielos sumažėjimo. Šventosios Dvasios ugnies vardan nebūkite tiek šalti, būkite mažesni menkystos, ne tiek rūškani, mažiau suakmenėję. Savomis rankomis nusikryžiuokite ant šakoto žmonijos medžio, jei norite prisikelti ir kitus prikelti. Tik gelbėdami savo brolius, visus brolius, net ir tuos kurie nori jūsų mirties, galėsite išgelbėti pūvantį pasaulį, puolamą krikščionybę, suskaldytą Bažnyčią ir patys save.

Poetams!

Mano vaikeliai, Dievas liepia man prabilti taip pat ir į jus, tad paklustu Jo valiai. Bet ar pasaulyje dar yra poetų? Nepastebiu jų, iš niekur negirdžiu jų balso, kurio laukiu, ir galbūt milijonai sielų, lygiai kaip aš, veltui klauso. Kiekvieną iškilmingą žmonijos istorijos momentą, po to kai būdavo sunaikintos gyvybės ir išjudintos tautos, poetai susitelkdavo žuvusiems pagerbti, laimėjimo himmnus arba pasigailėjimo psalmes kurti. Šiandie tylu visur. Netgi kariai nesudėstė savo dainos, nei nugalėtieji nebuvo palydėti raudų giesmėmis. Neaprėpiamose, krauju pasruvusiose klampynėse girdėl begalinis kančių šauksmas, tačiau jokia giesmė jo nepalengvina, kad melodinga kalba sušvelnintų mūsų siaubą ir mūsų viltį.

Gal jau žmonės tiek atbuko ir nebeteko jausmų, kad nieko daugiau iš poetų nebeprašo? Bet jeigu atsirastų dainius, pirmykšte šventa žodžio prasme poetas, jis išdrįstų prabilti net ir suakmenėjusiai nevilčiai. Tai kaip tik Orfejui tinkamas uždavinys sutramdyti plėšriuosius žvėris.

Žmonės jau nebesišaukia poezijos malonės. Tuo tarpu šiandie labiau kaip niekuomet jie būtų reikalingi perkeisti, išvaduoti ir poezijos dėka padrąsinti. Nieko kito iš medžiaginių katastrofų negalima viltis, kaip atsigavimo ir atsikvėpimo dvasios pasaulyje. Poetų balsas visuomet buvo tautų balsas. Jei poetai tyli, tai reiškia kad tautos jau stovi mirties angoje, kad jos nebepajėgia net raudoti.

Kodėl tad jūs šiuo metu užsikniaubiate savo tyloje, šiais laikais, kuriems reikalingas toks klyksmas, kad net mirštančiuosius iš jų patalo prikeltų? Taip, aš matau jūsų tarpe žmonių, kurie savitarpy poetais vadinasi: tai eilėdariai su prigesinta šviesa, kure žodžių derinį renka atsitiktinai, vildamiesi (veik visuomet nesėkmingai) nukalti poezijos švelnumą. Kilnieji žodžių grožio auksakaliai, kurie žino visus žodynus, visas literatūras ir visas estetikas, bet nebežino arba niekados nežinojo, koks yra žmogiškas ir kartu dieviškas poezijos uždavinys. Tai tik įsimylėjusieji į savąją lyriką astrologai: iš viso zodiako stato horoskopus, bet tas, ką jie kantriame popieriuje sužymi, nėra poezija o tik poezijes daigeliai ir pjuvenos.

Tad senam Popiežiui tenka priminti jums, kur glūdi jūsų menas ir jūsų paskirtis. Nesakykite: tegalvoja Popiežius apie savo kunigus ir tepalieka mums patiems galvoti apie mūsų poemas. Nesakykite to, nes tai būtų pirma jūsų negu manęs įžeidimas. Kaip Kristaus Vietininkui man pavesta rūpintis visomis sielomis, tai gi ir jūsų, ir tų sielomis, kuriuos jūs privalėtute atitiesti ir paguosti. Kristaus religija žino ir neniekina poezijos. Senojo Įstatymo deimantais žvilgančios knygos yra poetinės knygos; Evangelija yra visa poema, kuri prasiskleidžia pastoralo kilniadvasingume, pasiekia aukščiausį tragedijos laipsnį ir susitelkia žaibų šviesos apoteozėje. Kristaus įsteigta Bažnyčia daug anksčiau turėjo giesmes negu teologines sistemas, ir jos katedros buvo ne vien tiktai akmens pastatai. Kiekvienas didysai poetas buvo krikščionis, net jeigu jis būtų gimęs prieš Kristų arba tolimas Kristui: Homeras yra krikščionis, kai jis karalių Priamą priverčia verkt prie kojų verkiančio Achilo; Eschilas yra krikščionis, kai jis gailisi Titano, prikaustyto prie uolos Kaukazo kalnuose; kūdikiškame ir broliškame Antigonos gailestyje Sofoklis yra krikščionis; Virgilijus yra krikščioniškasis pranašas, kai jis skelbia stebuklingo kūdikėlio užgimimą ir pasaulio atsinaujinimą.

Šventas Grigalius, šv. Ambraziejus, šv. Eufremijus, šv. Pranciškus net gi šv. Tomas giedojo eilėmis apie pirmąjį ir aukščiausį poetą.

Turi teisę, vadinas, kalbėti apie poeziją ir Kristaus Vietininkas. Jau daug laiko praėjo, o man vis tebegaila, kad Leonas X-sis nekantraudamas laukė Vido Kristiadės ir Paulius III-sis su baime laukė Michel-Angelo poemos užbaigimo Siksto koplyčioj. Tačiau aš sakau jums, kad Petro katedra, jei ji nori būti, kaip buvo ir privalo būti, triumfuojančios dvasios sostas, negali atsisakyti santarvės su poetais.

Bet, kadangi esu Kristaus Vietininkas, negaliu kitaip jums priminti apie poezijos kilnumą ir reikalingumą, kaip krikščionišku būdu. Bijau, kad jūs puikybės nuodėmės dėka esate garsūs liaudyje, bet nežinote gerai to, ką Dievas jums davė ir ko reikalauja. Jeigu visi žmonės savo kilme ir pradžia yra sutverti jo panašumu ir atvaizdu, kaip tik jumyse, po šventųjų, geriau atsiskleidžia Jo paveikslas ir panašumas į Jį ne vien tiktai Dievo Sutvėrėjo, bet ir Dievo Atpirkėjo.

Jusų darbas panašus kūrybai, nes jis privalo duoti beformiam chaosui jausmų, išgyvenimų ir minčių darnumo formą, privalo atskirti šviesą nuo tamsybių, t. y., žaibų šviesa išryškinti darnumo dvasią prieš nebylę medžiagą.

Jūsų darbas primena Įsikūnijimo paslaptį, nes ir jūs privalote atskleisti išorinėmis formomis ir fizinėmis įvairiomis žemės kalbomis dieviškosios dvasios atomus ir žiežirbas. Ir įkvėpimas, kad išgelbėtų, turi skiemenų kalėjime, kurie jį išreiškia, kentėti, nors ir sumažina jį.

Jūsų įgimta kalba yra vaizdoutė. Nenutrūkstamu panašumų tarp esybių ir jų formų atskleidimu jūs nenugalimai pasiekiate pirmykštį visatos vieningumą, geriau jums negu kitiems matomą, parodote visų tvarinių, paskirtų susitaikymui būsimame sugrįžime į Dievą, broliškumą.

Kiekvienas atsipalaidavimas nuo baimės ir kaltės, kuris jūsų dainoje išreiškiamas raminančios ir pavergiančios grožybės prakilnumu, yra žmogiškas grįžimas prie to Atpirkimo, kurį Žmogaus Sunus paskelbė savo Palaiminimuose. Jeigu to ir nežinote, jūs esate Kalno Pamokslo mokinių tarpe; žemiškojo žodžio srityje esate Atpirkimo sekėjai, dangaus Karalystės paruošėjai.

Tegu kitu budu ir kita prasme jumyse pasikartoja Sekminių stebuklas. Ir jūs turite savo išminties žodį, kurs yra sielų paslapčių pažinimas, kalbų ir jų neišsakomo grožio žinojimas. Laimingiausiais įkvėpimo momentais, kai nuolankumas susisieja su aukščiausiu kilnumu, jus esate malonės suvilgyti, įsiklausote, ką Dievas jums diktuoja, ir ką jūs, ekstazės kankiniai, norite išreikšti savo skiemenuotais posmais visu pajėgumu. Nežiūrint priemonių menkumo ir tos prarajos dėl žmogaus buklės menkystos dieviškojo įkvėpimo atžvilgiu, jūsų giesmėse pavyksta jums, dažnai to net nejuntant, sugauti kartais absoliutės tiesos apibraižą ir atgarsį.

Vadinas, poezija yra pašviečianti, apvalanti ir atperkanti. Savo ruožtu jūs esate stebukladariai, nes talkininkaujate stebuklui, medžiagą iškelti iki dvasios, skausmą džiaugsmu paversti, gamtos ir jos karaliaus skausmą prisikėlimo giesme atgaivinti. Taip suprasta poezija — visi kiti būdai jai suprasti yra jos neverti — yra vienas iš erdviausių ir plačiausių Krikščionybės ruimų. Norite ar ne, tačiau jūs esate Kristaus apaštalai in partibus infidelium, tarpininkai tarp žmogaus troškimų ir Dievo pažadų. Nebūtina, kad jūsų eilės skelbtų Kristaus, Jo šventųjų ir Jo Bažnyčios garbę: yra spalva, garsas ir

krikščioniškas būdas, kuriuo jūs pavaizduojate debesį, gėlę, kalną, kūdikio veidą, moters išvaizdą. Tas debesys, intymaus meno sąlyčio dėka, primena mums Dangaus Žengimo debesį, ta gėlė bus panaši į palyginimo leliją, tas kalnas turės Taboro kalno akinančios šviesos atspindį, tas kūdikis bus brolis tų mažutėlių, kurie savo rankutėmis palietė Jėzaus kelius, ta moteris, jei nekalta, bus panaši Mergelei, jei nusidėjėlė, Samaritietei. Poezija yra šešėlių sklaidytoja; ji padaro kad trokštama Dantės pragaro skausmo, kad būtų mylimas gyvenimas ir karčiausiose Iobo giesmėse. Visi pasaulio poetai prieš ir po Kristaus gimimo yra ne kas kita, net jei ir nesąmoningi ar abejingi, kaip Evangelijos išryškintojai. Didžioji poezija, panašiai kaip Kristus, yra kelias, tiesa ir gyvenimas.

Senovės poetai pirmoj eilėj kurdavo laimėjimo bei pergalės eiles, priešo pergalės ir moters. Poetai, gimę po Įsikūnijimo, priešingai, yra panašūs Jokūbui, tamsiąją naktį grumiantis su angelu, niekam netapę nei nugalėtojais nei nugalėtais. Bet, kai aušrinė raudonai nudažo dangų, poeto veide pastebimas kažin koks angeliškas švytėjimas.

Dabar jūs suprantate, kodėl kreipiuosi taip pat į poeziją, sugrąžinti pasauliui džiaugsmą, pasauliui besiraitančiam ir apglobtam kietos bausmės šešėlyje. Jūs galite priminti ištroškusiems, kurie pamiršo gyvybės vandenis, begalinius vargšų turtus, pasiaukojimo grožį, kenčiančių suraminimą, skausmuos skęstančių broliškumą, visuotinosios meilės reikalingumą, atlaidumo galią. Naujoj šviesoj privalėtute pavaizduoti Dievo karalystės išganingąją viziją, tos dangaus karalystės, kuria yra ateitis ir kuri galėtų tuojau pasirodyti, jeigu žmonės pastebėtų, kad ją savyje nešioja, kaip kad mano ir jūsų Mokytojas ją yra paskelbęs. Jūs galėsite atlikti didelį uždavinį dieviškumo grąžinime žmogiškumui, šitame veiksmingame Evangelijos atskleidime, be kurio nėra išeities nei būdo išsinarplioti iš beprotiškų pinklių, į kurias pateko pasaulis.

Tad nebebūkite jūsų apšarmojusių svajų šilti rašeivos, astmiški neapsvaiginančių likierių atmiešėjai, smegeninių prošvaisčių sėkliai, nuobodulio gražintojai. Atsipeikėkite būti tuo, kuo Dievas nori kad būtute: išvaduotojai iš kasdieniškos rietenos, tyliųjų širdžių patikėtininiai, aiškiųjų paslapčių aiškintojai, pranašai, kurie palaiko žmogų, siekiantį savo tikrosios tėvynės. Perilgai užtruko tyla. Jūsų nebuvimas yra labai didelės svarbos ženklas, nes tai aukščiausių vertybių prieblanda. Kaip Vietininkas dieviškiausio poetų, laikau sau pareiga ir jums priminti jūsų pareigą, kad būtut nebylių balsas. Ir jus šiandie kviečiu, nes Dievas savo gailestingumo vardu jus kviečia, nes šaukiasi jūsų žmogus savo nevilties tyla.

CELESTINAS VI Popiežius

Dievo tarnų tarnas.

(Iš italų kalbos vertė Dr. **Petras Mačiulis**)

*

* *

MEDARDAS BAVARSKAS

Einu atgal. O ką darysiu,
Jei tavo būstinė ne man?
Einu atgal. Jei pakely parkrisiu,
Einam, o Viešpatie, ainam — —

Man skauda kojos ir širdis krūtinėj,
Kaip pasmerkto, skaudi ir nerami.
Neduok, kad ši kelionė būtų paskutinė,
Neduok, jei Tu matai mane, jei Tu girdi.

O taip, girdi mane, nors mano balsas
Praskamba kurčiai gąsdindams mane.
Žinau, matai mane. O tokie baisūs
Paveikslai tavo vaikščioja žeme — —

Einu atgal. O ką darysiu,
Jei Tavo būstinė ne man?
Jau šimtą kart kritau ir dar parkrisiu...
Aiman, o Viešpatie, aiman — — —

VERTINIMAI

DR. K. GRINIAUS „ATSIMINIMAI IR MINTYS"

Dr. K. Grinius: **Atsiminimai ir Mintys.** I. Patria, 1947-400 lietuviškos knygos sukakties metais. 304 p. Tiražas 5 000 egz. Spaudos darbai: Südd. Verlagsanstalt und Druckerei Ludwigsburge.

Lietuvių tautinio atgimimo epocha yra reikšmingiausias naujosios Lietuvos istorijos laikotarpis. Juo remiame dabartinę mūsų tautinę egzistenciją. Iš jo semiamės jėgų savo ateičiai. Ir jeigu reikėtų nurodyti apskritai į svarbiausius du momentus lietuvių tautos istorijoj, pvz., kada jie buvo sukūrę savo I-ją valstybę, sakytume, tai būtų pirmiausia dviejų amžių kovos su ordinu; bet jeigu kalba eitų apie laikus po 1795 m., tai šalia II-sios valstybės sukūrimo fakto, tautinis atgimimas, su slaptąja spauda bei herojiškąja knygnešių gadyne, visada išliks ateities kartoms svarbiausiu lietuvių tautos egzistavimo bei išsilaikymo veiksniu.

Nors apie tautinį atgimimą ir spaudos draudimą prirašyta daug atskirų straipsnių, viena kita knyga, nors jau yra pasirodę atskirais klausimais ir vertų dėmesio studijėlių, nors yra nemaža žurnaluose ir laikraščiuose išmėtytų įvairių veikėjų atsiminimų, bet vis dar iki šiol neturime išsamaus ir vientiso veikalo tos taip svarbios epochos istorijai. Toks darbas būtų labai platus. Jis turėtų apimti atsiminimus, gausią lietuvių ir kaimynų spaudą, archyvinę medžiagą. Bet kol tokia išsami monografija bus parašyta, reikės tenkintis tuo, kas prieinama, ir pirmoj eilėje dabar teks graibstyti išblaškytas keletos tyrinėtojų studijėles ir įvairias atsiminimų nuotrupas.

Labai stambų įnašą čia sudarys Dr. K. GRINIAUS „Atsiminimai ir mintys", kurių, siekiančių iki 1926 m., rodos, numatyta išleisti dar trys tomeliai. Savo „Atsiminimus" Dr. K. G. buvo rūpestingai (nuo 1925) surašęs Lietuvoje (iki 1941). Prie jų buvo apie 400 varpininkų biografijoms medžiaga, medžiaga Lietuvos ligoninių istorijai etc. Bet visa tai liko Lietuvoje rūpestingai užkasta. Tai, ką dabar gerb. aut. paduoda, beveik viskas yra rašoma iš atminties. I-ji dalis apima Dr. K. G. trumpą biogarfiją, atsiminimus iki 1894 m. pradžios. Paskui pamečiui kalbama apie septynerių metų laiką (1894—1900).

Iš karto skaitytojas nustemba, kad autorius „neturėdamas savo rankose nei kokių šaltinių, kurie padėtų nors įvykių laiką nustatyti" (21), yra davęs savo turiniu tikrai gausius „A.—M." O juose sudėta tiek daug ir įvairios medžiagos, suminėta nepaprastai daug pavardžių! Tad iš viso nebūtų įmanoma nė apytikriai patiekti turinio santrauką. Nors „A.—M." yra apriboti Dr. K. G. gyvenimo chronologija, tačiau čia minima daug dalykų ir prieš gerb. aut. gimimą (1866), nevengiant ir senosios istorijos. O ryšium su veikėjų pavardėmis ir faktais dažnai mėgstama pereiti ir prie įvykių po 1900. Rašo autorius apie viską, kas jį supo, iš dalies praleisdamas tik savo jaunystės laikus, jau aprašytus 1926 „Varpe". Tad čia, galima sakyti, nėra pilnai atvaizduotas tas laikotarpis kurį, pvz., prof. M. Biržiška nepaprastai rūpestingai sau surašė („Anuo metu"). 1926 „Varpe" reikės ieškoti kai kurių Dr. K. G. gyvenimo faktų iki jo 27 metų amž. pabaigos (pradžios mokslas, gimnazija, universitetas).

Recenzentas, berods, negalėtų liesti „A.—M." iš esmės. Reikia juos imti, skaityti ir suprasti taip, kaip jie yra surašyti. Pagaliau, kalbėti dėl pačių dalykų iš esmės, reikia būti tos epochos tyrinėtoju-specialistu. O kalbėti būtų tikslu ypač tada, kai rašoma kuriuo nors klausimu tyrinėjimas. Tad, kalbėdami čia apie „A.—M." kaip apie memuarus, patieksime tik jų trumpą charakteristiką ir kai kurias metodologines pastabas.

Toje gausioje memuarų medžiagoje skaitytojas „A.—M." ras eilę naujai iškeliamų dalykų. Pvz., Dr. K. G. anksčiau žodžiu ir dabar „A.—M." užakcentavo didžiulį Petro KRIAUČIŪNO vaidmenį lietuvių tautiniam atgimimui. Išdėstydamas jo skelbiamus dėsnius 14-je punktų (38—40) ir lygindamas juos su Basanavičiaus ir „Aušros" ideologija, Dr. K. G. randa panašumo (44). Ryškindamas toliau P. Kriaučiūno reikšmę, kurią prie progos ne vieną kartą taip pat stipriai pabrėžė vienas iš Kriaučiūno mokinių vysk. P. Būčys, Dr. K. G. paduoda P. Kriaučiūno 80-ties mokinių sąrašą (46—55). Ten yra ir trumputės ju biografijėlės. Tame sąraše randi didelę daugumą draudžiamosios epochos veikėjų. Ir visi tie, su kuriais Dr. K. G. daugiau savo „A.—M." nebesusitinka, čia taip pat trumpai aprašyti. Toliau rūpestingai paduoti Maskvos Lietuvių Studentų Draugijos narių sąrašai (1886—93), atsiradusios apie 1870. Pats Dr. K. G. į Maskvos un-tą įstojo 1887. „A.—M." paduoda dar sąrašą 23 P. Kriaučiūno mokinių, kurie nukentėjo nuo rusų politinėj kovoje, ir toliau Dr. K. G., turėdamas nuostabiai gyvą atmintį faktams ir ypač pavardėms išlaikyti, nevengia paduoti sąrašėlių įvairių suvažiavimų dalyvių, „Varpo", „Ūkininko" redaktorių (259, 281), „Sietyno" byloje nubaustųjų (115) ir tt.

Taip pat rūpestingai užfiksuoja memuaristas ir smulkius, net visai nereikšmingus dalykėlius iš aplinkos gyvenimo. Nepamiršta kartais net plačiai sustoti ties miestelių (Mariampolės, Naumiesčio, Pilviškių) gydytojais, valdininkais, įvairiais pažįstamais ūkininkais, lenkų inteligentais bei dvarininkais (jų tarpe apie 1894 m. nėra palankių lietuvių judėjimui!, 119), žydais ir tt. Bet pirmame plane gerb. aut. išdėsto visuomeninį sektorių, su kuriuo jis pats buvo labiausiai sutapęs. Tai buvo ne kas kitą, kaip politinė-visuomeninė varpininkų veikla. Gaila, kad tie reikšmingi mums dalykai kartais yra perdaug praskiesti įvairiose, mažai reikšmės turinčiose smulkmenose.

1893 varpininkų suvažiavime Dr. K. G. (tada jis pats buvo Kaspijos jūroje laivo gydytoju) buvo išrinktas varpininkų komiteto nariu. Autorius sako, kad tai „nulėmė bent žymią mano gyvenimo dalį". Iš tiesų, jis 12-ka metų išbuvo centro komitete, septynerius metus redagavo „Ūkininką", protarpiais suredaguodamas kokį „Varpo" numerį. Nuo 1894 vasario mėn. apsigyvenęs Mariampolėje, jis įsitraukė aktyviai į varpininkų judėjimą. Todėl iš to varpininkų veikimo Dr. K. G. turi daug faktų ir faktelių papasakoti, gali suminėti įvairių įvykių-įvykėlių (147 sqq.). Patys reikšmingiausi šituo atžvilgiu psl. yra 170—192, kur išdėstomi varpininkų planai, jų ideologija, kovos būdai.

Varpininkų veikloje, su kuria čia nuolat rišama tiesiogiai ar netiesiogiai sutapusios pavardės, svarbų dalyką sudarė rusų ž a n d a r ų pavojus. Tam klausimui „A.—M." autorius, ypač nuo pasirodymo Mariampolėje naujo žandarų viršininko Vonsiackio, skiria daug dėmesio. Jis keliais atvejais grįžta prie „Sietyno" bylos (1897—99), nurodo slapto darbo vargus (A. Zūbaičio istorija), kalba apie įvairius kitus pavojus ir tt. Autorius ir užbaigia I-jį tomą Dr. J. Bagdono kova su Vilkaviškio apskr. viršininku („kepurės byla"). Nors ne kartą pastatytas pavojun ir krėstas, Dr. K. G. nebuvo 1897—1902 Vonsiackio siautėjimo metu išvežtas, kai tuo pat laiku daugelis autoriaus bendradarbių įkliuvo. Apie tai jis papasakoja daug faktų. Po Kudirkos mirties (1899) „K. Grinius pasidarė visas komitetas" (114). Varpininkų susirinkimą sušaukti buvo pavojinga, jis liko vienas. Jis daro sau tokią išvadą: „. . . žandarai ir prokurorų padėjėjas dėl artimesių santykių su mano svainiais turėdavo tam tikrą respektą ir man" (284). Ypač Dr. K. G. svainis Ričardas Pavalkis pabičiuliaudavo, pakortuodavo, įsigerdavo su žandarų viršininku Krilovu („Alkoholis, mat, suartina kartais labai skirtingus žmones", 284). Žinoma, reikėdavo visokių atsargumo priemonių imtis ir Dr. K. G. Bet žandarų sekimas dar nebuvo visai tobulas. Tad veikimui atsirasdavo ir sąlygų. Štai, pvz., Dr. K. G. pirmoji žmona (Joana) ėmėsi iniciatyvos suorganizuoti Pilviškiuose varpininkų reikalams net slaptą l o t e r i j ą. Pelno buvo gauta 130 M. Bet Dr. K. G. buvo Dr. St. Matulaičio „bjauriai" apkaltintas būk pasisavinęs varpininkų pinigus. Ir Dr. Bagdonas dar ilgai nebuvęs atlaidus (289—300).

Memuarai visada tegali perduoti tai, kas per autoriaus s ą m o n ę yra perėję, ką jis pats yra matęs, patyręs, girdėjęs. Todėl kiekvieni memuarai vienos ir tos pačios epochos bus gana skirtingi. Vienaip, pvz., bus pergyvenęs vokiečių okupaciją Lietuvoje koks nors Slavikų liaudies mokytojas ir visai kitaip koks nors žymesnis pogrindinės spaudos darbuotojas ir veikėjas Kaune-Vilniuj. Tas pats dėsnis, be abejo, galioja ir aniems laikams. Būdamas Suvalkijos (Mariampolės, Naumiesčio, Pilviškių) gydytojas, užsivertęs ten nemaža praktika, užsiėmęs su vietos, pasienio ir Tilžės slaptos spaudos veikėjais, Dr. K. G. nedaug teturėjo laiko sueiti į sąlytį su Aukštaičių ir Žemaičių visuomenininkais, nors jis, tiesa, dalyvaudavo kiekviename varpininkų suvažiavime. Žinoma, čia viso dėmesio centre yra Suvalkijos varpininkai. Tad šie „A.—M." yra daugiau smulki ano meto Suvalkijos gyvenimo kronika, kurioje tik probėkšmiais paliečiamos kitos visuomeninės grupės, mažiau ryškinami jų tarpusaviai santykiai. Bet kas jau pateko į gerb. aut. sąmonę, su kuo jis susidūrė, ar tai bus lietuvis, lenkas ar žydas, apie jį Dr. K. G. viską pasakoja, ir kas mums įdomu ir ko kartais nereikėtų. Bet autorius turbūt mano, viską reikia pasakyti, nes viską giliai ir gyvai prisimena.

Nors įvadiname „Palydėjime" (fotogr. ranka rašyto psl.) sakoma, kad labiausiai liečiami V. Kudirkos veiklos metai, kad todėl „ir mintys krypsta į V. Kudirkos pusę", tačiau iš tikrųjų gal ne vienas pasiges, kad čia kiek nuošalyje palieka V. Kudirka ir jo veikla. Gal tai įvyko todėl, kad „Kudirka susirinkimuose būdavo nežymus, tylus" . . . (151). Jį, tiesa, gerb. aut. ne vieną kartą lankė (155 p. aprašytasis vizitas išeina blankus). Dr. K. G., tiesa, daug medžiagos buvo suteikęs Kudirkos monografijos autoriui J. Butėnui ir pats apie jį „Varpe" rašęs. Bet, atrodo, kad Kudirkos veikimo sektorių galėjo dar plačiau liesti, sakysim, kad ir sąskaiton su detalėmis aprašomų Mariampolės gydytojų su jų anekdotais (68—86), sąskaiton istorijų apie žydo prarytą rublį ar apie jų papročius („paskudnik"), sąskaiton silkės prie gimdymo, ar „pymp Pinger" istorijos ir tt.

Išryškinant Petro Kriaučiūno vaidmenį, dar labiau šone palieka Dr. Basanavičius. Tai atsitiko gal ir todėl, kad Basanavičius, visą tą laiką gyveno užsienyje. Dr. K. G., be kitko, samprotauja, kad Kriaučiūnas Basanavičiaus dėsnius praplėtęs ir sukonkretinęs iki nepriklausomybės. Tuo tarpu Dr. J. Bas. tik 1905 ėmęs galvoti apie Lietuvos politinę autonomiją (45).

Mūsų memuaristas pirmiausiai labai rūpestingai aprašo visus tuos, su kuriais jis kalbėjo, susidūrė, matė. Jis stengiasi tiksliai išsireikšti. Ko jis aiškiai nebežino, gerai nebeprisimena, ar abejoja, visa tai jis pastebi. Tiesa, prof. Vcl. Biržiška, padarė daug pataisų, patikslinimų. Spėju, kad dauguma jų yra išnašose ar tekste nurodyta. Atsiminimų autorius ir mokslininkas-tyrinėtojas dažnai stovi ne vienoje plotmėje. Tyrinėtojas pažįsta ir įvairius k i t u s to paties laiko šaltinius. Atsiminimų autorius gi yra pririštas prie savo pergyvenimų, savos sąmonės. Tyrinėtojas kartais žymiai plačiau ir tiksliau suriša ir įeina į įvykius, imdamas juos ne vien per palyginti siauroką vienos galvos matytą langą, sakysim, Suvalkijoj. Štai suprantama, kodėl prof. Vcl. Biržiška daug tiksliau ir žymiai plačiau galėjo ir gali kalbėti apie „Aušrą" ir aušrininkus, negu savo atsiminimais gyvendamas, pvz., aušrininkas M. Jankus. Tyrinėtojui prieinami ano meto laiškai (net paties M. Jankaus tada rašyti) ir kita medžiaga duoda gerokai kitokį vaizdą negu M. Jankaus pasakojimai. Šituo atveju posakis „jei aš pats dirbau, mačiau, kalbėjau, dalyvavau — tai aš geriau ir žinau", tikrai dažnai negalioja.

Ar Dr. K. G. „A.—M." šitą principą galima dažnai pritaikyti, sunku nustatyti. Šituo atžvilgiu gerb. aut. yra kiek kitoks, nes jis labai tvirtai prisimena. Jis aiškina, jis ne kartą įdomiai p o l e m i z u o j a su prof. Vcl. Biržiškos pastabomis, nors nevengia jomis papildyti savo memuarų, pvz., apie knygnešį-korespondenta M. Baltūsį, korespond. K. Stiklių (288) ir tt.

Kai perskaitai „A.—M.", kaleidoskopiškai pro akis praeina visa galerija didesnių ar mažesnių veikėjų. Čia taip pat randi visokių giminysčių, eilę mažai žinomų ar negirdėtų, savų ir svetimų žmonių. Šalia pačių svarbiausių veikėjų (jų čia neminėsiu), labiau išryškinami, pvz., Adomaitis (Šernas), Dr. J. Bagdonas, Jonas Kriaučiūnas, Dr. Jz. Kaukas, Jz. Lozoraitis, Mt. Lozoraitis, J. Mačys, Vl. Mačys, Vincas Palukaitis, Antanas Vilkutaitis ir tt. Gyvi prieš akis stoja medikas-istorikas Dr. Stasys Matulaitis ir Kapsukas-V. Mickevičius, abu seni ir žymūs varpininkai. Čia randi alkoholio auką — adv. St. Civinskį, geraširdį, bet silpnavalį mokytoją — varpininkų rėmėją Vincą Staniškį, atlikusį didelį patriotinį darbą vargšą Antaną Baltrušaitį (236 sqq.) ir tt. Čia sutinki perkrikštus-stačiatikius à la sažinės griaužiamą A. Botyrių, M. Lapinską, parsidavėlį Murašką ir tt. Čia skaitai apie reabilituojamą Dr. L. Vaineikį, įdomų Mažosios Lietuvos veikėją Dr. Bruažį ir tt. ir tt.

Atsisakę minties nors inventoriškai suminėti „A.-M." liečiamus klausimus, vis tik trumpai sustosim prie poros. Kokie buvo varpininkų santykiai su socialistais? Koks paties memuaristo santykis?

Kai pasirodė ryškus varpininkų „respublikoniškas ir demokratiškas nusistatymas" (1894), santykiai su socializmu pasidarė labai svarbi tema. Dr. K. G. „Trumpame . . . gyvenimo bėgyje" pasakyta: „Jisai siekė to, kad žemė pereitų į tikrųjų žemdirbių rankas, kad būtų ne vien asmeninė žmonių laisvė, bet ir ekonominė. Tuo galima aiškinti Varpininkų-demokratų linkimą į socializmą. Toj varpininkų veikloj K. Grinius neatsilikdavo nuo kitų" (15). Bet iš tikrųjų Dr. K. G. greitai apsisprendė. Nors socialistams jis padėdavo, nors vertė lietuvių kalbon socialdemokratų „L.S.D.P." programą, nors persiųsdavo ir padėdavo platinti jų literatūrą (142), plakatus (263—265), bet pats socialistu netapo. „. . . G. Spenseris mane išgelbėjo nuo pilno pasidavimo Markso-Engelso mokslui . . ." (141). Kitoje vietoje skaitome (178), kad „Varpininkų komitetas krypo į socializmo pusę, tai krypčiai linko žymi mūsų moksleivijos dalis . . ." Tad „jaunoji mūsų inteligentija kairėjo". Ir 1894 „varpininkų suvažiavime Mintaujoj Maskvos studentų atstovas Jon. Račiūnas piršo varpininkų spaudą daugiau kreipti į socializmo pusę" (178). Pats V. Kudirka iš principo, kaip sako A. Rimka, remdamasis Kudirkos raštais, nebuvęs „priešingas socializmui ar socialistiškam darbininkų judėjimui" („Varpas" 1924, 60 p.), bet jo realizmas ir praktiškas protas neleido jam užsiimti „svajonėmis", kada aplink buvo tiek daug svarbesnio praktiško darbo. „. . . Jeigu mes būtume užsiėmę išsyk varyti „darbininkų klausimą", tai ne tik ką nieko nebūtume padarę dėl lietuvystės reikalų, bet būtume jai visai užstoję kelią" (t. p. 60).

Bet nevisi varpininkai taip galvojo. Anoji gadynė davė įžymiųjų varpininkų ne vieną veikėją ne tik L.S.D.P., bet ir komunistų partijai. Pirmoj eilėj čia minėtini „Varpo" ir „Ūkininko" redaktorius St. Matulaitis ir Kapsukas-Mickevičius („Varpo" redaktorius).

Dr. K. G. papasakoja, kaip varpininkai būdavo kviečiami į L.S.D.P. konferencijas. Tas „simbiozas tęsėsi iki 1899 metų" (143). 1895 L.S.D.P. suvažiavime Vilniuje, be kitko, dalyvavo ir Dr.K.G., Dr. St. Matulaitis ir Dr. J. Bagdonas. „Mums varpininkams buvo svarbu, kad į programą įtrauktas paragrafas apie Lietuvos politnę nepriklausomybę" (207).

Savo suvažiavimuose varpininkai pastatydavo vienu iš savo uždavinių „studijuoti socializmo mokslą", „platinti socialistinio turinio rašinius" (185). Kaip geriau susipažinę su Tilžės spaustuvėmis ir turį savo žmonių, varpininkai aktyviai bendradarbiavo su L.S.D.P. Partijai padėti — Tilžėje jų spausdinius spausdinti, juos į lietuvių kalbą versti ir gabenti į Vilnių. L.S.D. Partija apsiima, kiek galėdama daugiau savo raštų leisti lietuvių kalba, o atsišaukimus dviem kalbom spausdinti ir neduoti darbininkams lenkėti (m.p.). Varpininkai tikėjosi tokia kombinacija sustabdyti fabrikų darbininkų lenkėjimą ir miestuose sustiprinti lietuviškąjį elementą . . . Kitaip tariant, mes tuo žygiu ėmėmės su lietuvių kalba brautis į Vilnių. Varpininkų tikslas buvo ne socialistinis, bet tautinis-patriotinis, mes darėme pirmą lietuvių invaziją į Vilnių (142—3).

Kaip matome, varpininkų bendradarbiavimas daugeliu atvejų buvo patriotinis. Bet iš kitos pusės gal tie faktai iš dalies paaiškins, kodėl po kelerių metų bendro veikimo kunigai atsimetė nuo „Varpo". O apie L.S.D.P. galima pasakyti, kad ji, nežiūrint katastrofos, patirtos iš žandarų pusės, „greitai išaugo į galingą revoliucinę organizaciją", kurioje jau viešpatavo lietuvių kalba (144).

Įdomus klausimas yra Lietuvos nepriklausomybės idėjos genezė. L.S.D.P. žmonės yra šitą klausimą šitaip pastatę, jog jie pirmieji yra tai iškėlę ir įsirašę į savo programą 1896. V. 1. Tuo klausimu jų buvo daug rašyta ir kalbėta. Iš Dr. K. G. memuarų kitaip išeina. Jau Kriaučiūnas galvojęs apie nepriklausomybę demokratinėje monarchijoje (65). Bet varpininkai „labiausiai gėrėdavęsi demokratinių respublikų valdymo santvarka" (65). Jų respublikoniškai demokratiško nusistatymo dėsnių esą ir 1922 metų Konstitucijoj (15, 191), kaip ir žemės reformos įstatyme. O pats Dr. K. G. 1896 „Varpo" Nr. 1, kurį jis suredagavo, rašė vedamajame: „. . . reikia tvirtai tikėtis, jog ateis laikas, kad Lietuviai patys valdysime; dėl to turime rengtis jau prie to dabar, kreipdami daugiau dėmesio į esamas savivaldybes, kad pramoktume patys valdytis". (172, plg. 219). Tad „ . . . apie siekiamą politinę Lietuvos nepriklausomybę buvo pirmą kartą varpininkų laikraščiuose paskelbtas" aiškus redakcijos pasisakymas (219). Dėl L.S.D.P. programos punkto apie Lietuvos nepriklausomybę yra prieštaravimų (172—3). 1905 partija bekalbėjo jau apie autonomiją (Z. I. Dr. K. G. spėja, kad idėja nepriklausomos Lietuvos respublikos, federaciniais ryšiais susijungusios su Latvija, Ukraina, Lenkija, „galėjo būti L.S.D.P. paimta iš anksčiau už L.S.D.P. susiorganizavusios Lenkų socialistinės partijos programos, kur buvo reikalaujama nepriklausomos Lenkijos" (208). Kitoje vietoje autorius sako, kad jau 1895 vasarą A. Domaševičius „gal norėdamas mums, varpininkams smagumą padaryti, o galbūt, pasižiūrėjęs P.P.S. programos, buvo įtraukęs į programą ir Lietuvos nepriklausomybės dėsnį" (220). Įdomu, ką tais klausimais turėtų pasakyti mūsų socialdemokratai?

Verta dar paminėti Dr. K. Griniaus santykiųs su kunigais. Paduosime čia tik ištraukas. Apie kunigus, palyginti, proporcingai autorius nedaug teturi pasakyti. Savo veikloje anuo metu jam neteko arčiau susidurti su šviesiais kunigais. Autorius kaltina kunigus: „ . . . lietuvių bedievėjimo eigoj labiausiai kalti patys katalikai kunigai, ypač lenkininkai, kurie pasivėlavo įsijungti į tautinę lietuvių kovą ir tuo atstūmė nuo savęs ir nuo Katalikų Bažnyčios (sic!) lietuvius (patriotus moksleivius)" (33). Toliau Dr. K. G. daro išvadą: „Kunigijos lenkiškume ir tradiciniame bendravime su lenkiškąja dvarininkija ir glūdi svarbi lietuvių moksleivių subedievėjimo priežastis" (33). O iš kitos pusės, Maskvos studentai lietuviai dar nebuvę pradėję savo „bedievybės" platinti, kai žmonių tarpe jau atsirasdavę „bedievių" (34). Bet Dr. K.G. tenurodo tik du pavyzdžiu!

Lenkų kalba viešpatavusi klebonijose „iki Nepriklausomos Lietuvos, kai išmirė senesnieji kunigai". Pripažįsta, tiesa, autorius, kad Seinų seminarijoj pradžioj buvusi gana stipri varpininkų kuopelė, kurios pinigais buvo išleistas „Lietuvos Ūkininko Kalendorius" (1893). „Kad ne seiniškių parama, „Varpas" su „Ūkininku" gal būtų ir neišsilaikę nuo pražūties" (129). Bet kunigų tarpe „tikrų lietuvių patriotų net ligi 1905 m. buvo nedaug" (131), o prie „Sietyno" (1894—99) kunigija neprisidėjo. Tarp 35 nubaustųjų nebuvę nė vieno kunigo. Bet čia yra išspausdinta prof. Vcl. Biržiškos pastaba, nurodanti eilę kunigų pavardžių ir faktų, sakančių, kad kunigų vaidmuo Kauno ir Vilniaus krašte tada nebuvęs toks menkas. Kitoje vietoje (175) Dr. K. G. sako: „Kunigija, vienintelė tuomet katalikiškoji inteligentija, rusų valdžios bijojo, dar labiau bijojo atvirai su ja kovoti. Dėl to mūsų kunigija varė veidmainišką pataikavimo politiką. Bet 1905 m. visuotiniame gyventojų prieš carą sambruzdyje labai retai kunigai aktyviai tepasirodydavo" (175—6). Bet čia vėl autorius turėjo parašyti išnašą, kad kun. Pakalniškio „Apžvalga" „duodavo pipirų" caro valdžiai. O „Tėvynės Sargą" memuaristas visai užmiršo. Surašydamas aštuoniuose punktuose varpininkų kovos priemones prieš carizmą, jis pamini, kad „Varpe" ir „Ūkininke" buvo nemaža prirašyta apie pasipriešinimą platinti knygas rusų raidėmis. kad tuo reikalu, ypač kovoje už spaudos grąžinimą, „T. Sargo" kiek-

viename Nr. buvo specialus skyrius, niekur nepaminėta.

Nuo 1889 kunigai varpininkus paremdavo, bet 1894—5 varpininkai ir kunigai išsiskyrė. Todėl „Kova prieš vadinamąjį katalikų klerikalizmą buvo užėmusi nemažą vietą. Apie tai verta pasiskaityti Dr. Jz. Bagdono atsiminimų dvi brošiūras . . ." (177). O varpininkų suvažiavimuose buvo tariamasi dėl santykių su kunigais: „. . elgtis su jais tolerantingai ir nekenkti, jei jų darbai nesipriešina varpininkų siekimams, nekliudyt tikybų ir nekovot su jomis, bet blogus kunigų darbus kelt aikštėn" (183).

Pats Dr. Grinius yra paminėjęs eilę susipratusių kunigų (131); net Mariampolės marijonai „prisidėdavo prie platinimo Rusijos valdžios draudžiamų lietuvių spausdinių . ." (117). Bet apskritai santykiai su kunigais išeina gana neryškūs. Keliais atvejais Dr. K. G. primena, kad Lietuvos kunigai laikėsi Šv. Povilo šūkio „potestati obediendum est". O apie „Šviesą", rodos, prieštaraujant faktams, pasakyta, kad „Šviesos" vienas iš pagrindinių punktų buvęs „nesipriešinti pasaulinei vyresnybei" (187). Šiek tiek įdomesnis yra tik pasikalbėjimas 1896 su kunigu Demikiu (227—8), kur Demikis į priekaištus, kad kunigai maža rūpinasi lietuvybės reikalais, paminėjo eilę pavardžių ir pridėjo „Dieve duok, kad pasauliniai inteligentai tiek padarytų" (227).

Bet šalia varpininkų veiklos, L.S.D.P. ir kunigų klausimo yra dar daug kitų dėmesio vertų dalykų. Ne vieną kartą Dr. K. G. rašo jo mėgstama akcentuoti tema, būtent, reikalu susirūpinti prieaugliumi (90, 128 etc.) Net kunigams nurodoma, kad jie „kovotų su priešgamtiniu apsisaugojimu nuo apsivaisinimo ir tuo sulaikytų gyventojų prieauglio mažėjimą" (35). Pačioje „A.-M." pradžioje (26) Dr. K. G. įdomiai samprotauja, kokiu būdu Hilferdingui atėjo galvon mintis patarti valdžiai spausdinti lietuvių knygas rusų raidėmis. Galbūt jis pats pasiūlė įvesti Veiverių seminarijoje ir Mariampolės gimnazijoje lietuvių kalbos pamokas.

Įdomu apie „Aušros" žlugimą. V. Pietaris aiškinęs, kad ji neišsilaikė dėl to, kad buvusi vedama „autokratiškai". Dr. K. G. pastato klausimą, kodėl anuo metu turtingieji patriotai (Dr. J. Basan., inž. P. Vileišis, gal ir Dr. V. Pietaris) „nebuvo sumobilizavę savo kapitalų, kad „Aušrą" nuo varžytinių išgelbėtų" (45).

„A.-M." yra ir tikrai abejotinų dalykų: Joną Žilinskį Putinas laikąs „ne mažesniu už Maironį" (55); Žemaitis Hriškevičius prieš šimtą metų išradęs lėktuvą (jau su gariniu motoru!) propeleriu, sparnais (273); 1905 Pilviškiuose vaikėzai taip suplėšę valsčiaus raštinės popierius, kad „Per 10 kilometrų aplink miestą per kelias dienas, kaip sniegu nusnigta, baltavo raštinės dokumentų skiauteliai" (275) ir tt.

Pereinant prie atsiminimų metodologinės pusės reikia pasakyti, kad juose nėra s i s t e m o s. Daug kas labai išmėtyta. Jau knygos pradžia medžiagos išblaškymu skaitytoją nemaloniai nuteika. Labai daugeliu atvejų prie tų pačių klausimų grįžtama po du, tris ir daugiau kartų. Prisiminimas veja prisiminimą, vienas faktas kabina kitą, ir taip vėl iš to gausaus atminties šaltinio kyla vėl iš naujo faktai ir vėl jie kartojasi . . . Jeigu atsiminimuose būtų buvę laikomasi griežtesnio p l a n o, būtų jie ne pabira krūva, tiesa, vertingos, bet žalios medžiagos. Įsivaizduokime didelį svirną, kuriame gausaus derliaus grūdai, bet visi krūvom supilti ir sumaišyti. O tarp jų dar ir pelų pasitaiko! Išsirink, sakysim, iš tos krūvos sveikas vasarinius kviečius . . .

Atrodo, kad padalinimas metais čia net nebuvo reikalingas, nes vis tiek autorius metų varžtų niekur nesilaiko. Ar nebuvo galima prieiti prie kokios nors dalykinės sistemos? Kai kur bandyta tai daryti, bet, deja, pilnai nepravesta. Šiaip ar taip, jeigu kas ir paskubomis ieškos sau specialios medžiagos straipsniui ar paskaitai, turės daug skaityti, daug vartyti, kol išmėtytą medžiagą susirankios ir susigaudys. Ieškosi, sakysime, medžiagos apie „Varpo" ir L.S. D.P. santykius, tai turėsi perskaityti vos ne visą knygą ir tt. Šituo atžvilgiu jau daug lengviau galima orientuotis, pvz., M. Yčo ar Dr. V. Bartuškos memuaruose.

Be abejo, reikalą galima pataisyti, jei apdairus leidėjas, kuris šitam tomeliui davė tokį gerą popierių ir apskritai „A.-M." gana skoningai išleido, prie paskutiniojo tomo sudarys sąlygas išspausdinti ne tik vardų rodyklę, bet ir platų dalykinį registerį. Leidėjas (Patria) savo atliko be priekaištų, bet bendrovės „Mintys" korektoriai galėjo būti rūpestingesni. Viena kita korektūros klaida neišvengiama ir jų čia nėra perdaug, bet pasitaiko angalviuose, pavardėse. Ar kiekvienas skaitytojas supras, pvz., kad 130 p. Vomirackis reiškia Vonsiackį. Pasitaiko, greičiausiai dėl korektūros kaltės ir nesuprantamų, bet svarbių sakinių (pvz., 130 p. 9 eil.); kas nemoka itališkai, gal būt ir nesupras „Lankau iš Zokristijos!" (turi būti „Laukan . . .", 227) ir tt.

Nesunku greit pastebėti, kad Dr. Griniaus „A.-M." yra ir nereikalingų dalykų, tarp kurių vertingos pastabos kartais net blanksta. Yra nemaža pastabų, kurios gali būti naudingos tik vietinei, siaurai lokalinei istorijai. Bet yra ir tokių dalykų, kurių iš viso nereikėjo dėti. Čia turiu galvoje kai kuriuos anekdotus. Kas pažįsta garbųjį varpininką, gerai žino, kiek jis daug prisimena. Jo galva tikras aruodas įvairiausių praeities žinių. Bet ar viskas rašytina! Yra ten pora tikrai nedėtinų anekdotų- istorijėlių. Ar tuo pakelta „A.-M." vertė? Jeigu autorius iškentėjo nepakartojęs „tos biaurios antižydiškos dainos" (197), tai galėjo nutylėti ir daugiau. Dabar kiekvienas pusinteligentis žino tiek daug įvairių anekdotų, kad galima nustebti ir šypsotis nebent dėl to, kad jie papasakoti šviesaus varpininko tokioje rimtoje knygoje. Ir keliose vietose vargu kas skaitydamas nekraipys galvos.

Baigiant, reikia pasakyti, kad Dr. K. G. yra perdėm faktų žmogus, tikras pozityvistas. Užtat čia daug daugiau praeities atsiminimų, negu savų samprotavimų ir minčių. Kartais labai norėtųsi, kad autorius papasakotų plačiau savo mintis apie laikus, kurie stovi jam 55-rių metų perspektyvoj, bet jis to nedaro, o rūpestingai rašo apie kokią Mariampolės ligoninę ir jos vedėją daktarą lenką Dr. Uscinskį (tiesa, tą tautinio atgimimo aplinką irgi naudinga pažintij), ar kokius pašalinius dalykus apie Maskvos med. prof. Zacharjiną (78) ir tt. Girdėtos istorijos, pokalbiai, žinomi giminystės ryšiai, inventoriški faktai — štai tikroji „A.-M." medžiaga.

Pozityvistui faktai yra išeinamasis taškas. O tie faktai jam tada turi reikšmės ir vertės, jeigu jie duoda p o z i t y v i o s naudos. Pvz., „ne vien bažnytinis dalykas" pasninkai, ir jie naudingi, nes „paliečia ir higieną bei šalies ekonomiką", „Pasninko valgiuose pasilieka daugiau vitaminų" (32). Kitos pasninkų reikšmės autorius nepamini. „Išpažintis turi gyvenimišką pateisinimą. Nuodėmklausis, sukėlęs atgailą sutaiko nusikaltėlį su sąžine, sugrąžina ramų gyvenimą" (286) ir tt. Dr. K. G. nori visų tų dalykų kelti pozityvią prasmę. Kad, pvz., išpažintis — atgaila katalikų religijoj turi daug gilesnę prasmę, šiuo atveju nieko nesakoma. Svarbu, kad ji „sugrąžina ramų gyvenimą".

Kad Katalikų Bažnyčia („k. bažnyčia") „nesidarytų pašinu lietuvių tautos kūne, kuriuo ji buvo per kelis šimtus metų" (35) Dr. K. G. paduoda septynis reikalavimus, kuriuos lietuvių tauta dabar gali iš Katalikų Bažnyčios reikalauti, „kad ji stengtųsi išlyginti istorines tautai padarytas skriaudas". Deja, tiems reikalavimas išdėstyti čia nebeturime vietos įdomu tik, kad gyvu žodžiu garbusis varpininkas prieš pora metų tremtyje tais klausimais yra buvęs švel-

nesnis. Kai kurių dalykų nebeužtikau rašytuose „A—M".

Suvedant viską krūvon, reikia pasakyti, kad kiekvienas mūsų praeities mylėtojas skaitys Dr. K. Griniaus „Atsiminimus ir Mintis" su dėkingumu. Juk autorius sunkiose tremties sąlygose sugebėjo tai vėl surašyti ir palikti ateičiai. Tad ypač tremtyje turime juos atsidėję skaityti.

Schw. Gmünd,
1948 m. birželio 3.

Zenonas IVINSKIS

TREMTIES POETAS PRIEŠAIS PASAULĮ

Bernardas Brazdžionis, ŠIAURĖS PAŠVAISTĖ, 1947 m. 76 psl. Išleido L. Vismantas. Viršelis P. Osmolskio.

Pirmasis tremtyje B. Brazdžionio poezijos „Svetimų Kalnų" rinkinys kritikos buvo sutiktas su rezervais, nors bendrai teigiamai įvertintas. Buvo konstatuota, kad tremties sunkus gyvenimas B. Brazdžionio poezijoj yra padaręs įtakos ne tik tematikos, bet ir nuotaikos atžvilgiu. Tai ypač lietė patriotinius eilėraščius, kuriuose ankstybesnę, galbūt vyraujančią herojinę nuotaiką pakeitė eleginė. Tas naujas posūkis, netekus po kojų savo gimtosios žemės, buvo visai suprantamas ir pateisinamas. Tai buvo tik konstatavimas, bet ne priekaištas, nes juk galima sukurti gerų eilėraščių tiek herojinėj, tiek eleginėj nuotaikoj. Ir daugumai poetų elegija yra labiau prie širdies negu odė. Kadangi B. Brazdžionis buvo eilėje tų retesniųjų poetų, kurie ir herojinėje nuotaikoje gali parašyti neblogų eilėraščių, o okupacijų metais jis buvo pasireiškęs, kaip herojinis šauklys, beveik kaip lietuvių tautinis pranašas, tai kritikų pastaba apie mūsų poeto pasukimą į elegiją B. Brazdžioniui nėra patikusi.

Be kito ko šitaip mums leidžia spręsti antrasis tremty išleistas B. Brazdžionio lyrikos „Šiaurės Pašvaistės" rinkinys. Jame autorius rodo valingų pastangų grįžti į herojinį žanrą. Tiesa, patriotinė elegija čia taip pat nėra išnykusi, tačiau žymi dalis tos rūšies eilėraščių baigiami su tikėjimu į tremtiško lietuvių gyvenimo laimingą pabaigą, į grįžimą Lietuvon ir į tėvynės prisikėlimą. Antai B. Brazdžionis „Pavasario svajonę" baigia šitokiomis viltingomis eilutėmis:

Kaip sodybų gimtų žiburėliai užgęsę,
Iš kapų kels tėvų amžių glūdinčią dvasią
Bet širdy jie neges ir gyvi bus ir švies,
Ir iš viso pasaulio mus tėviškėn ves
(37 psl.)

Panašiai B. Brazdžionis baigia ir „Pavasario žinią", rašydamas:

Jie tėvų žemės švies atminimais,
Ir lelijom ir tulpėm žydės,
Ir širdis ves tave nenurimus
Lig pirmosios tėvynės žvaigždės (39 psl.)

Įpynimu vilties į patriotines tremtinio elegijas B. Brazdžionis yra tapęs panašus į Maironį. Kaip anas tautos atgimimo dainius rusų priespaudoj žadino lietuvių viltį ir kvietė nenusiminti dėl liūdnos dabarties, taip dabar B. Brazdžionis kelia viltį nusiminusiuose ir tėvynės pasiilgusiuose tremtiniuose.

Tačiau kai greta viltingų elegijų stovi ryžtingo tono protestuojantieji ar pranašaujantieji eilėraščiai, visas „Šiaurės Pašvaistės" rinkinys atrodo kiek kitokio pobūdžio negu „Svetimi Kalnai". Ten patriotiniai tremties motyvai atrodė asmeniškesni, realesni, „Šiaurės Pašvaistėj" jie skamba oficialiau, ryžtingiau. Čia poetas tremtinio nusivylimus, tėvynės ilgesį ir sugrįžimo viltį pasako lyg visos tremtinių masės vardu, neretai kalbėdamas daugiskaita „mes", „mūsų" (Mes buvom pasilgę lietuviškų pievų).

„Svetimi Kalnai" buvo iš viso antroji ar trečioji lietuvio tremtinio poezijos knyga. Benamio gyvenimas ir jausmai tada buvo naujesni negu dabar, praslinkus trejiems metams po to, kai mes tapome tarptautinių institucijų globojami. Tai yra viena priežasčių dėl ko B. Brazdžionio poezija nebeatrodo taip šilta mūsų širdžiai, kaip tada. „Šiaurės Pašvaistę" beskaitydamas kartais klausi, ar pats poetas tremtinio nedalią ir jo tėvynės ilgesį taip nuoširdžiai atjautė, kaip prieš trejetą-ketvertą metų. Antra naujumo stokos priežastis bus ta, kad tremtinio jausmų skalė nėra plati ir įvairi. Tai verčia poetą pasikartoti. Todėl nenuostabu, kad kartojami „Svetimuose Kalnuose" sutikti motyvai, kartojamos net tos pačios poetinės priemonės, tik kiek kitaip perstatytos. Antai, pavyzdžiui, žvaigždės alegorija:

„Tėvyne, tu vedi mus žemėj svetimųjų,
Tartum išmičių negestanti žvaigždė"
(30 psl.);

„Ir širdis ves tave nenurimus
Lig pirmosios tėvynės žvaigždės"
(39 psl.);

„Ar ne jūs, tėvynės upės, plaukiat
Spindesy auksinio rytmečio žvaigždės?"
(46 psl.);

„Vienas švies žvaigždėmis sugrįžimo baladėj" (53 psl.);

„Atsišauk, tavo šauksmas tešauks mus
Sveikint laisvės žvaigždės!" (57 psl.).

Panašiai į žvaigždės alegoriją būtų galima nurodyti ir kitų besikartojančių vaizdų ir simbolių. Taip atsitinka beveik su visais Lietuvos peizažo elementais — sodybomis, kloniais, upėmis, gojais, berželiais, įvairiomis gėlėmis, įvairiais žydėjimais. Pavyzdžiui:

„Į tenai, kur puošis žemė tulpėm ir lelijom (17 psl.);

„Ir lelijom ir tulpėm žydės" (39 psl.).

Apskritai poetas lietuviško peizažo elementus, kaip simbolinius vaizdus, vartoja ir kombinuoja mokamai, tiesiog meistriškai idealizuodamas, tačiau jie neduoda laukiamo emocinio efekto. Taip greičiausia yra todėl, kad autoriui poetines priemones diktuoja ne tiek tiesioginė intuicija, bet daugiau įgudimas, įsigyta technika, pasakytume tiesiog, meistriškas savo amato mokėjimas.

Kad tie Lietuvos peizažo elementai „Šiaurės Pašvaistės" patriotiniuose eilėraščiuose kartais suskamba trafaretiškai, kaltas ne tik jų autorius, bet ir visa eilė B. Brazdžionio sekėjų ir įvairių patriotinės poezijos rašeivų. Per trejetą tremties metų jie tiek nudilino vis tuos pačius lietuviško peizažo simbolius, kad ir žymaus poeto rankose jie nebetenka savo galios ir kartais atrodo, kaip netikras pinigas. Bet nepateisinamas visai ir pats B. Brazdžionis. Kartą suradęs populiarias temas ir simbolius-vaizdus, jis pradeda jais perlengvai naudotis, gal perdaug pasitikėdamas savo talentu ir įpratimais. To pasėkoje eilėraščiai stokoja gyvybės, šilumos ir šviežumo, o kartais išeina visai silpni, kaip „Tremtinys", kurio pradžia šitokia:

Kai išklydom, iškeliavom
Iš tėvynės Lietuvos,
Niekas kelio mums nerodė,
Krito bombos ant galvos (42 psl.).

Šitai teisybei ir šitokia proza pasakyti visai nereikia būti poetu ir dar tokio talento, kaip B. Brazdžionis. Iš jo kaip tik galime reikalauti, kad jis pats save ir savo skaitytojus aukščiau vertintų.

Greta ilgesingų elegijų silpnoki atrodo ir tie herojinio užsimojimo eilėraščiai, kuriais poetas drąsina savo tautiečius arba protestuoja, kaip: „Lietuvos vardas", „Veto", „Mūsų tūkstančiai", „Ištrėmėmo Žvaigždė". Čia neapsieinama ir be prozos ir be retorikos. Tiesa, herojinė poezija nelengva — ji sunkesnė už elegiją, — tačiau nėra negalima. Ji lengviau sukuriama ir didesnį atgarsį randa skaitytojuose, kai poeto skelbiamas herojizmas yra maždaug gyvenimo įkvėptas ir maždaug atitinka tikrovės herojines apraiškas. Tik čia pat reikia pridurti, kad gyvenime viešasis herojizmas nėra vienintelis, tačiau tik šis pastarasis labiau pastebimas ir dažniausiai būna apdainuojamas.

Kai pažvelgiame į mūsų tremties gyvenimą, to viešo patriotinio herojizmo nebematyti. Mūsų protestas dėl pavergtos tėvynės ir kova dėl jos laisvės yra paraližuoti įvairių dažnai ne nuo mūsų pareinančių veiksnių. Mūsų pačių kovos ir protesto nuotaika taip pat atrodo nusilpusi, net pereina į apatiją. Tai iš dalies liudija

ir repatriacija žinomo visuomenės veikėjo V. Oškinio, kuris, užuot protestavęs, laisvu noru pasirinko vergiją. Herojinės nuotaikos smukimą atskleidžia ir emigracinė karštligė, ir peštynės bei įtarinėjimai dėl skudurų, ir su pamėgimu skleidimas apkalbų ir gandų apie viešas pareigas einančius žmones. Taigi viešoji tremties gyvenimo pusė negali įkvėpti poetui herojinės nuotaikos, o herojinė poezija pasilieka be tinkamo atgarsio visuomenėj. Tai mes ir jaučiame skaitydami „Šiaurės Pašvaistės" karžyginio tono eilėraščius. Atrodo, kad autorius juos parašė daugiau iš patriotinės pareigos ir reikalo palaikyti tremtinių nuotaiką. Todėl suprantama, kad šitokiose sąlygose sukurta patriotiškai herojinė lyrika išeina į retoriką.

Konstatuodami B. Brazdžionio gražių pastangų nesutapimą su pilku tremtinių gyvenimu, nenorime pasakyti, kad herojizmo jame visai nebūtų. Jo yra, tik jis nėra viešas ir tiesiogiai patriotiškas. Pavyzdžiui, kada tremtinė motina augina, auklėja ir moko gausius savo vaikus, kada jaunas studentas, pusbadžiu gyvendamas, tęsia universitetines studijas, kada menininkas ar mokslininkas, net neturėdamas sau kambarėlio, nemeta kūrybos darbo- tai yra herojiška. Tačiau šito moralinio herojizmo apraiškos, kurios tik netiesiogiai tėra patriotiškos, nėra vaizdžiai įspūdingos ir sunkiai tegali būti apčiuopiamas ir išreiškiamos idėje arba panašios nuotaikos eilėrašty. Šitokio neefektingo, bet vis dėlto realaus herojizmo apraiškų B. Brazdžionio rinkiny nematome. Ir tai nėra jam priekaištas tikrąja prasme, nes, norėdamas apdainuoti nurodytą moralinį herojizmą, poetas būtų turėjęs greičiausiai atsisakyti nuo savo įprastinio žanro. Tada gal būtų tekę pereiti į epą ir gal net prozą. Bet B. Brazdžionis lig šiol nereiškė noro keisti savo kūrybos rūšį ir vis pasilieka prisirišęs prie lyrikos, nors čia galimybės pamažu išsisemia. Kas liečia patriotines tremties nuotaikas, jos atrodo išsemtos, nes, kaip aukščiau nurodėme, poetas jau kartojasi. Tiesa, jis tebestovi aukščiau kitų, rašančių tomis pačiomis temomis, tačiau tai toli gražu neturėtų B. Brazdžionio paskątinti ir toliau eiti tuo pačiu keliu, nes kiti patriotika besiverčią poetai meniniu atžvilgiu tikrai neaukštai tepakyla.

Kai kas, perskaitęs „Šiaurės Pašvaistę", patylomis šnibžda, kad jau B. Brazdžionis baigtas, kad, nuėjęs beveik į patriotikos profesionalus, jis jau priėjęs liepto galą. Kiek tai liečia tremtinę-patriotinę poeziją, gal čia yra ir nemaža tiesos, tačiau to negalima pasakyti apie B. Brazdžionį, kai jis ima bendrai žmogiškas temas, net kai jos susijusios su aktualijomis. Pavyzdžiui, nėra bejonės, kad jo „Laisvės obeliskas" yra parašytas įtakoje Vakarų demokratijų įvairiausių derybų ir nuolaidų komunistinei Rusijai, norint sukurti taiką ir jai aukojant net demokratijos principus, kaip tai atsitiko 1945 m. pabaigoj Maskvos konferencijoj, kada buvo paaukotos Balkanų valstybės. Nepaisant to, „Laisvės obeliskas" yra vienas stipriųjų „Šiaurės Pašvaistės" eilėraščių, kuris verčia susitelkti ir susimąstyti dėl taikos prasmės ir žmonių pastangų bei aukų. Tas „Laisvės obeliskas", kuris yra poeto tremtinio sukruvintos širdies satyra pasaulio galiūnams, kuriantiems taiką ant principų griuvėsių, yra vienas tų plataus ir gilaus žvilgsnio eilėraščių, kurių B. Brazdžionis buvo gausiai davęs „Ženkluose ir Stebukluose" ir „Kunigaikščių Mieste". Nusisekęs ne tik „Laisvės obeliskas", bet ir kiti žmogaus darbų ir dabarties pasaulio tragiką liečią eilėraščiai, kaip „Prieš ryto aušrą", „Trimitas", „Ilga naktis" ir dar vienas kitas silpnesnis už šiuos. Pavyzdžiui, dabarties žmonijos tragiką paprastai bet įspūdingai B. Brazdžionis šitaip išreiškia „Ilgoj Nakty":

Ilga naktis planetą mūsų supa;
Poliarinė — šalta, akmens — sunki.
Ir nuo dangaus, kaip paskutinės viltys, — žvaigždės trupa,
Ir tu tik jųjų šaltus spindulius renki.

Tyla. Ir aimanos. Tyla. Keiksmai. Tyla. Ir raudos.
Griuvėsiai. Kryžiai. Pelenai. Kapai.
Ateik, ateik, audra, kaip pragaras sugriaudus, —
Tik tu viena mūs gyvastim ir amžina mirtim tapai (20 psl.).

Prie geresniųjų „Šiaurės Pašvaistės' eilėraščių priskirtini ir gamtinės lyrikos kūrinėliai, kaip „Mano žemės širdis" ir „Sniegas".

Iš to, kas aukščiau pasakyta apie silpnuosius ir stipriuosius rinkinio eilėraščius, tampa aišku, kur labiau savo poetinį talentą turėtų kreipti ne tik B. Brazdžionis, bet ir kiti mūsų poetai bei rašytojai — neužsidaryti siaurame tremtiškame ar lietuviškame kiaute, bet vaizduoti ir išreikšti visa tai, kas yra žmogiška. Juk žmogiškos būties problematika ir tragika visai neišskiria tautinių aspektų. Bendrai žmogiškieji dalykai gali tik padėti giliau nušviesti ir mūsų lietuvišką gyvenimą. Tik sutapę su plačiai suprasta žmogiška problematika lietuviškieji aspektai gali būti kitų tautų suprasti ir išlikti žymiai ilgiau, negu prabėgančios aktualijos. Ir tegu nemano B. Brazdžionis ir kiti poetai bei rašytojai, kad jie nusikals savo patriotinei pareigai, imdami platesnes temas, kurios gali būti suprantamos visų tautų žmonėms. Priešingai, tautiniam reikalui jie tik pasitarnaus, jei tie jų kūriniai bus meniškai stiprūs, nes lietuvio kūriny pasaulėjauta visada pasiliks lietuviška. Tik turėdami gerų kūrinių gilesnės ir platesnės prasmės temomis ir problemomis, mes galėsime patys kultūriškai kilti ir pasaulį su savo kultūra, ypač su literatūra plačiau sudominti. Taigi šiandien kiekvieno tikro poeto ir rašytojo patriotinė pareiga sukurti gerų stiprių kūrinių, kuriais galėtume gėrėtis ne tik mes, bet ir kitataučiai. Ir ta proga reikia džiaugtis, kad B. Brazdžionis paskutiniaisiais savo eilėraščiais, išspausdintais „Aidų" Nr. 9, vėl pasirodo grįžęs į platųjį kelią. Tik ar su lyrika, kuri labai sunkiai teišverčiama į svetimas kalbas, jis prasimuš į tarptautinį forumą? Atrodo, kad į ten lengviau galėtų išeiti prozos rašytojai. Todėl mes ir tebelaukiame tokio patrioto, kuris su geru prozos kūriniu mūsų literatūrą išvestų į platųjį pasaulį.

J. Miliušis

VYT. ALANTO „DRAMOS VEIKALAI"

Vytautas Alantas, DRAMOS VAIKALAI „Akštadvaris" ir „Buchalterijos klaida". Išleido „Mūsų Kelias" 1947 metais. Viršelis P. Osmolskio.

Knyga, deja, nieko naujo į mūsų literatūrą neatneša. Dramos veikalų badó lietuviškoj raštijoj nesumažina. Prisiminus, kad dramos žanras ypatingai reikalauja kūrybinio brandumo ir kad jame mažiausiai leistini rašytojiški eksperimentai bei savo talento jieškojimai — šios knygos pasirodymu negalima perdaug džiaugtis.

Vytauto Alanto knygoje randame du veikalus: „Aukštdavarį" — 3 veiksmų dramą ir „Buchalterijos klaidą" — 3 veiksmų komediją.

I. Dramos veikalo branduolys paprastai yra sprendžiamoji problema. „Aukštdavaryje" ji yra gana sunkiai sugaunama. Galbūt ją galima būtų pavadinti sveikojo, vispusiškai gyvenimą teigiančiojo prado susidūrimu su liguista dvasiniuose kompleksuose susipainiojusia pasaulėjauta. Pirmąjį atstovauja senoji Žymantienė Morta ir jos sūnus, daktaras, jaunoji agronomė; antrąjį Irena Žymantienė ir romantiškoji legendos

Sigizmunda. Šalia teigiamųjų abiejų polių atstovų grupuojas neigiamieji charakteriai, kurių vienintelis tikslas — visomis priemonėmis siekti materialinės naudos. Tai Irenos Žymantienės brolis Jackūnas, iš dalies jo tėvas ir ūkvedis Žymantas.

Medžiaga, kaip matome, veikalui pasirinkta visai nebloga ir duodanti daug galimybių dramatinei akcijai. Veikėjai organiškai suaugę su atstovaujama pasaulėžiūra ir, svarbiausia, yra išvengta jų suschematizavimo. Jie nekalba oratoriškai iš savo tribūnų, kas yra svarbiausioji naujosios Škėmos dramos „Živilės" yda, bet neprarasdami savo žmogiškos gyvybės ir šilumos kovoja su likimo jiems skirtomis situacijomis.

Tačiau visa nelaimė glūdi pasirinktosios medžiagos apipavidalinime. Galima būtų pasakyti, kad V. Alantas privertė savo veikėjus būti žymiai plokštesniais, nei jie patys norėjo būti. Štai, pavyzdžiui, autorius sukuria dirbtiną, neišpasakytai sentimentalią dramos atomazgą, kurioje Irena Žymantienė, apsivilkusi jungtuvių rūbais, nusiskandina, o agronomė Julė patetiškai pastato prie jos ir Sigismundos pertreto gėles, turinčias simbolizuoti jų nerealų, svajingą ir trapų gyvenimą.

Tokiu keliu neišsprendžiamos gyvenimo ir mirties problemos. Herojus ir tuo pačiu žiūrovas yra išraunami iš gyvenamos realybės ir priverčiami pergyventi kažką neįtikinamo, šiuo atveju, sentimentalaus ir beprasmiško. — Ir ne tik dramos atomazgoje, bet ir atskirose scenose yra jaučiama jėgos stoka norimas problemas iškelti skaidrias ir aštrias, įsirėžiančias į žiūrovo sąmonę visu savo gyvenimišku rimtumu ir reikalavimu apsispręsti. Atrodo, kad ir V. Alantas, kaip ir daugelis mūsų rašytojų tremtyje, negali išsivaduoti iš mūsų literatūrą dusinančio plokštumo slogučio.

Aišku, negalima atrasti knygoje sakinio arba taško, kuriame būtų išreikšta ši kūrinio yda; ji glūdi daug giliau, pačioje rašytojo kūrybinėje intuicijoje ir talento apimtyje. Tačiau šios ydos apsunkintas menininkas tampa bejėgis prieš savo pasirinktą medžiagą; jo žvilgsnis negali perskrosti paviršutinės gyvenimo plutos ir negali pasiekti tikros, nuolatos kasdienybę atnaujinančios gyvenimo gelmės. Tokiu būdu, jis mums neįstengia nieko naujo atskleisti, jo knygoje mes randame palaidą ir nepajėgią kasdienybę, kuri, nesurišta su gyvenimo gelme, lieka visados tuščia ir be pagrindo.

II. Komedijai mes statome kitus reikalavimus nei dramai. Joje paprastai kaip tik yra parodoma kasdienybė ir jos pajungti žmonės. Parodydama jų interesų siaurumą, komedija mums atskleidžia gilią tiesą: kad žmonės, užsidarę siauram savo pasistatytų tikslų ir savo aplinkos rate, dažnai yra labai juokingi; mes nejučiomis dairomės gyvenime ir randame daugelį komiškų pavyzdžių, kurių anksčiau nepastebėjome. Tuo būdu komedija atlieka savo meninę misiją — atidengti, gilinti ir plėsti žmogaus gyvenimą.

„Buchalterijos klaida" — rašyta dar Nepriklausomoje Lietuvoje. Jos tema — mūsų valdininkijos smulkaus buržuazinio idealo atidengimas. Jonas Bruzga ir jo sekretorius Grigonis yra tipingi daugeliui ano meto valdininkų. Tiesa, jie specialiai sukarikatūrinti, tačiau komedijoje negalime to laikyti yda. Abiejų vyrų buchalteriniai suplanuotas gyvenimas atsimuša ir susikryžiuoja su kitų veikėjų (Bruzgos dukters, Studento Rimyškio) troškimais. Jų planus suardo paprastas, bet neapskaičiuojamas gyvenimo faktas: dviejų jaunų žmonių meilė. Komedijoje veiksmas gana gyvas, apstu humoro; gero režisieriaus rankose veikalas tikrai galėtų praturtinti Nepr. Lietuvos teatro lengvojo žanro repertuarą.

Dabar ši komedija yra nebeaktuali. Galime klausti: kaip tai? argi geras veikalas gali būti toks trumpalaikis? Ir štai čia pasikartoja ta pati nelaimė kaip ir „Aukštadvario" dramoje. „Buchalterijos klaida" yra nebeaktuali, nes buvo parašyta perdaug plokščiame lygyje. Personažai yra perdaug apspręsti bėgamojo laikotarpio; humoras dažnai išgaunamas pigiais sceniniais efektais (Grigonio pasipiršimas Aldonai). Nejaučiame ir „Buchalterijos klaidoj" stiprios kuriančiojo jėgos, kuri duotų ir vaizduojamiem personažams ir visai komedijai nepraeinantį individualumo bruožą. Visa yra mums atidengiama kaip trafaretinis paveikslas, dažnai pasikartojąs ano meto visų žanrų literatūroje ir gyvenime.

DM.J.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

LITHUANIAN ART IN EXILE. Managing Editor Paulius Augius in collaboration with Viktoras Petravičius, Adolfas Valeška and Liudas Vilimas. Wrapper by Telesforas Valius. Published by T. J. Vizgirda under the auspices of the Kommittee of the Lithuanian Art Exhibition in the USA under Military Government License. Tranladed by Dr. W. Rickmer Rickmers. Text and Illustrations printed by Muenchner Graphische Kunstanstalten, Muenchen. All Rights reserved and Copyright, by T. J. Vizgirda. Number of Copies 5.000. One hundred Copies are numbered. Germany, 1948.

KETVIRTIEJI ŽVILGSNIAI, neperiodinis leidinys, 1948. vasaris, Nr. 4. Redaktorius Jonas Mekas. 66 psl., kaina 8 RM.

DP BALTIC CAMP AT SEEDORF. Prepared by S. Narkeliūnaitė, artist J. Steponavičius, published by UNRRA Team 295 B.A.O.R. Tai skoningai paruoštas vaizdų albumas, apimąs visas buvusios Seedorfo stovyklos gyvenimo sritis. 184 psl.

LITHUANIAN BULLETIN, published by the Lithuanian American Council, 233 Broadway, New York 7, N.Y. March — April 1948. Nos. 3—4.

VARPELIS. Mėnesinis religinis ir patriotinis Šv. Pranciškaus dvasioje laikraštis. Leidžia Lietuvos Pranciškonai Amerikoje. Gegužės mėn. Nr. 5. Adresas: Kennebunk Port, Maine. U.S.A.

J. Švaistas. SIELA LAGAMINE. Novelės. Išleido „Atžalynas". 1948 m., 144 psl., kaina 7 markės.

PATIKSLINIMAS

„AIDŲ" 14-tame numeryje prie Dr. M. Alseikaitės — Gimbutienės straipsnio „Liaudies meno šaknys" pridėtina dar

ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI

Pav. 2. Iš P. Grimm, Die Salzmünder-Kultur in Mitteldeutschland, Jahresschrift... 1938.

Pav. 3, 4 ir 5. Iš Jarosevičiaus - Basanavičiaus „Kryžiai", 1912.

Pav. 6. Iš Rūkštelės, Lietuvių tautodailė, 1926.

Pav. 7. a) iš A. Bötticher, Die Bau- u. Kunstdenkmäler Prov. Ostpreußen, 1898, b) iš Maciejausko t. p., c) ir d) iš Frölich, Dachgiebelverzierungen in Preuß.-Litauen, Ztschr. f. Altert. Insterburg, 1893.

Pav. 8. Iš Maciejausko, Lietuvių statybos ir puošymos pavyzdžių albumo, 1923.

Pav. 9. Iš F. Adama van Scheltema, Die Kunst unserer Vorzeit, 1938.

Pav. 10. Iš A. Tamošaičio margučių rinkinio.

Pav. 11. a) Stokholmo Muz. b) Kauno VDK Muz., paskelbta Puzino — Senovė IV, 1938, c) Kauno VDK Muziejus.

GINČAS DĖL LIBERALIZMO

Mano straipsnis „Liberalizmo kelias į bolševizmą" (Aidų 13 nr.) ne vieną sujaudino ir net papiktino. Nevienas, buvęs liberalu visą gyvenimą ir net lankęs bažnyčią, pasijuto įžeistas išgirdęs, kad jo eitas kelias — yra kelias į bolševizmą. Nevienas taip pat pačią straipsnyje keliamą idėją pavadino „klaikia klaida" ir „pigia demagogija" (plg. „Mintis" 1948 m. geg. 14 d.). Visa tai rodo, kad liberalizmo santykis su bolševizmu yra jaudinantis dalykas, kuris prašosi ne tik keliamas, bet ir nagrinėjamas. Palikdamas ateičiai istorines šio klausimo papildas, kurias kiti gal dar geriau padarys, negu aš, šiuo tarpu norėčiau sustoti tik ties keleta pastabų, kylančių ryšium su atsiradusiais priekaištais ir nesusipratimais.

1. Straipsnio priežastis

Kai kas klausia, kodėl minėtas straipsnis buvo parašytas kaip tik šiuo metu, kada visos jėgos yra telkiamos kovai prieš bolševizmą? Ar tai neskaldo šių, taip labai dabar reikalingų jėgų? Ar tai nėra meškos patarnavimas, nes, sakoma, straipsnio „išvadomis galės džiaugtis tik Stalinas" („Mintis", ibd.).

Visai teisingai yra pastebėta, kad straipsnis yra atsiradęs „tik ne dėl V. Ramono „Kryžių" („Mintis" ibd.). Aišku, ne! V. Ramono veikalas buvo tiktai proga, tiktai akstinas priminti mūsų visuomenei paties Kristaus paskelbtą, tačiau daugelio jau spėtą pamiršti tiesą, kad velnio negalima išvaryti belzebubu.

Į kovą su bolševizmu šiandien jungiasi visi — ir liberalai su socialistais. Vienur jie kovoja su komunizmu aršiau, kitur nuolaidžiau. Tačiau beveik visur ateina ir kovoja. Ir niekas jų nuo šitos kovos nestumia. Niekas jos nesisavina, nes bolševizmas yra ne tik ideologija, bet ir kardas, nešamas per pasaulį seno rusiškojo imperializmo. Todėl su juo galima kovoti įvairiais motyvais: idėjiniu ir religiniu, politiniu ir tautiniu, socialiniu ir ekonominiu. Ir šiandien niekas neklausia, kokia intencija veda kurį karį. Kiekviena jėga yra branginama ir todėl priimama. Šiuo tad atžvilgiu ir liberalo bei socialisto smūgis gali būti reikšmingas.

Tačiau kai visose šitosi grumtynėse iškyla klausimas: kas sudarys idėjinę bolševizmui užtvarą; kas išnaikins dvasinį bolševizmą; kas duos žmogui naują antibolševikinę kultūros linkmę, kovojančios jėgos pasirodo esančios nevienodos vertės. Tiesa, jos beveik visos mėgina būti tąja idėjine užtvara, tąja nauja dvasia ir nauja kultūra, kuri yra būtina tikrai bolševizmo pergalei. Šiuo atžvilgiu neatsilieka nė liberalai su socialistais. Ir jie nori būti bolševizmui užtvara. Tik kuo jie šitą užtvarą sudarys? Ar savo pinigais, patrankomis ir savo kūnais? Taip! Ar savo idėjomis, savo dvasine nuotaika ir savo kultūra? Ne!

Ir čia yra giliausia priežastis, kodėl minėtas straipsnis buvo parašytas. Nebepakenčiama buvo nuolatos girdėti, kad liberalinis ir socialistinis pasaulis nugalės bolševizmą. Todėl ir buvo norėta parodyti, kad be fizinės, techninės ir ekonominės jėgos šitas liberalinis ir socialistinis pasaulis neturi nieko, ką galėtų prieš bolševizmą pastatyti, nes bolševizmas kaip tik ir yra iš šito pasaulio kilęs. Bet kadangi bolševizmas yra ir idėja, ne tik kardas, todėl vienu tik kardu jo nugalėti negalima. Jo užtvara turi būti ne tik Marshalio planas, ne tik Reinas ar Atlantas, bet ir ideologija, kuri įstengtų bolševizmą sunaikinti žmogaus dvasioje, nes šita užteršta dvasia yra pirmaeilis bolševizmo šaltinis. Ar liberalizmas bei socializmas yra tokia ideologija? Jokia prasme! Priešingai, liberalinė ir socialistinė ideologija yra bolševizmo gimtinė, jo lopšys, jo auklė ir žindyvė. Tai ji, kaip toji legendarinė Romos vilkė, jį išpenėjo savo pienu. Savo pozityvizmu ir materializmu, savo indiferentizmu ir ateizmu ji sunaikino žmoguje dvasios primatą. Bolševizmas gerai suprato liberalizmo pradėtą kurti gyvenimo tipą ir jį užbaigė-visiškai tobulai. Todėl kai šiandien tasai pats liberalizmas su socializmu — tie bolševizmo tiesioginiai gimdytojai — atžygiuoja, grojant marseljetę, nešini Rousseau, Comte ir Markso paveikslais, atžygiuoja kovoti su Leninu ir Stalinu, — tylėti nebegalima, jeigu nenorime prarasti bet kokio vertybių pajautimo. Visi šitie liberalizmo bei socializmo nešami paveikslai ir ant transparentų išrašyti šūkiai yra tos pačios kilmės ir tos pačios dvasios, kaip ir bolševikų. Ar tad jie gali būti tikrąja ir radikaliąja užtvara? Ar gali belzebubas išvaryti velnią?

Tačiau ar tai reiškia, kad liberalai su socialistais nebegali iš viso kovoti su bolševizmu? Klausimas neatsakomas viena kuria prasme. Savo idėjomis iš tikro ne. Bet jie gali ateiti į šitą kovą kaip atsivertėliai. Jie gali ateiti apsivilkę nebe parado, bet atgailos drabužiu. Jie pasibaisėdami gali praregėti, kur nuvedė žmoniją jų ideologija. Todėl gali jos išsižadėti. Tuomet jie iš tikro bus tikrieji kariai, gal net geresni, negu kai kurie senieji krikščionys, kurie dėl savo nerangumo kartais pelno užtarnautos bausmės. Tačiau tokiu atveju liberalai ir socialistai nebebus nei liberalai nei socialistai. O kol jie tvirtai savos ideologijos tebesilaiko; dar daugiau, kol jie šitą ideologiją stato priešais bolševizmą kaip užtvarą, tol jų kova yra tik paviršutiniška, tik techninė. Tai interėso, bet ne tiesos kova. Šiuo atžvilgiu liberalizmas su socializmu nėra partneris Krikščionybei, kuri vienintelė yra ideologinė bolševizmo užtvara. Bolševizmas, kaip šiandien jau visiems aišku, yra pirmoje eilėje ne tiek politinė, socialinė ir ekonominė sistema, kiek materialistinė religija. N. Berdiajevas jau prieš penkiolika metų atkreipė į tai pasaulio dėmesį. Todėl jį nugalėti gali ne kokia nors pažangos religija (liberalizmas), ne kokia nors rasės ar tautos religija (nacionalizmas), ne kokia nors ekonomikos religija (socializmas), bet RELIGIJA — be jokio priedo ir be jokio apribojimo. Aštrų klausimą: Roma ar Maskva — keliame ne tik mes. Jį kelia ir prancūzai, kur katalikai „eina iš daikto su socialistais ir radikalais" („Mintis" ibd.). Jean Grandmaison, atpasakodamas R. Arono straipsnį apie antikomunizmo prieštaravimus, pastebi: „Krikščionybė ar komunizmas. Bažnyčia ar revoliucija. Štai R. Arono nerašyta išvada, prie kurios prisijungia garsioji Proudhono dilema. Ją verta pabrėžti katalikams, kurie vieninteliai turi sėkmingo vaisto prieš šią rykštę (komunizmą)" (La France catholique, 1948 m. bal. 30 d.). Liberalai su socialistais gali pasidaryti šio vaisto dalininkais, tačiau jie turi čia pasielgti taip, kaip pasielgė Ninivos gyventojai.

2. Išdavikai ar įvykdytojai

Kai kas vėl nori pateisinti liberalizmą tuo, esą ir katalikai davę duoklės bolševizmui. Iš tikro, savo nerangumu pastebėti kapitalizmo nekrikščionišką pobūdį, savo egoizmu nematyti žmoguje artimo ir brolio, galop kai kuriais žmonėmis, nuėjusiais tiesioginėn bolševizmo tarnybon, kata-

likai yra prisidėję prie komunizmo įsigalėjimo bent praktinėje srityje. Tai faktas, kurio negalima neigti. Juo remdamasis kai kas tad ir norėtų liberalizmo bei socializmo įnašą pastatyti toje pačioje plotmėje ir demagogija apkaltinti tuos, kurie liberalizmą laiko bolševizmo gimtine. Kaip dėl Stalino buvimo kunigų seminarijoje, kaip dėl Pakarklio ir Neries buvimo ateitininkų korporacijose negalima teigti, „kad kunigų seminarijos arba katalikiškosios organizicijos yra tikrosios bolševikų peryklos" (Mintis" ibd.), taip lygiai esanti „pigi demagogija" iš filosofijos profesoriaus lūpų girdėti, kad kas yra nuoseklus, tas yra arba krikščionis arba bolševikas. Ir vis dėlto šitas sugretinimas yra *raišas*. Tiesa, iš viršaus jis yra panašus. Tačiau savo gelmėse jis anaiptol nėra *vienaprasmis*.

Kuo katalikai yra prisidėję prie bolševizmo? Tuo, kad jie nuo Krikščionybės nutolo, jos principų nevykdė, Bažnyčios mokslo neklausė[1]; kad jie pasiliko katalikai tiktai vardu, bet ne širdimi; kad jie savo religiją net formaliai paneigė. *Katalikų duoklė bolševizmui iš esmės yra atremta į Krikščionybės išdavimą.* Katalikų žmonės, nuėję tarnauti bolševikams, yra *atkritėliai* ir nuo krikščioniškosios idealogijos ir nuo krikščioniškosios praktikos. *Išdavikų* vardas jiems tinka visokeriopa prasme. Ir tokia išdavikų eilė eina per visą Krikščionybės istoriją. Pirmas išdavimo aktas įvyko Getsemani sode Judo pabučiavimu. Vienas iš dvylikos jau buvo išdavikas! Mes apverkiame juos, šituos atskalūnus, mes meldžiamės už juos, nes jie dažnai nė patys nežino, ką daro. Tačiau kiekvienu atveju jie yra nudžiūvusios ir nulūžusios Krikščionybės kamieno šakos.

Ar šitaip galima būtų kalbėti ir apie liberalizmo bei socializmo įnašą į bolševizmą? *Anaiptol!* Liberalizmas parėmė bolševizmą ne tuo, kad jo šalininkai būtų jo nesilaikę ir jį paneigę, bet tuo, kad jis *pagrindiniais savo ideologijos principais*, savo nuotaika ir savo kultūra bolševizmą pradėjo savo įsčiuje, atidarė jam kelią į žmogaus vidų ir nutiesė jam pasaulėžiūrinius pagrindus. *Be liberalizmo ir socializmo bolševizmas yra negalimas ir nesuprantamas.* Mums reikia išstudijuoti Comte, kad suprastume Marksą; ir mums reikia išstudijuoti Marksą, kad suprastume Leniną. Todėl liberalai bei socialistai, nuėję bolševizmo tarnybon, anaiptol nėra liberalizmo ar socializmo ar socializmo išdavikai. *Jie yra įvykdytojai savo pirminės ideologijos.* Bolševizmas nesukūrė *jokios* naujos idėjos, kurios nebūtų buvę liberalizme ar socializme. Jis tik šitas idėjas nuosekliai bei logiškai pritaikė valstybės ir visuomenės gyvenime. Liberalizmas ir socializmas (ypač pirmasis!) yra daugiau teorija. Bolševizmas yra daugiau veiksmas. Tačiau argi vadinsime išdaviku tą, kuris nuo teorijos pereina prie veiksmo? Liberalai ir socialistai, nuėję bolševikams tarnauti, savų įsitikinimų anaiptol nepaneigė ir jų neišsižadėjo, kaip kad katalikai. Jie tik paneigė liberalų nerangumą, nenuoseklumą, teoretiškumą; jie tik paneigė socialistų kompromisinę dvasią, norą laukti ir žiūrėti. Jie tik išdavė amžiną žmogaus norą dairytis atgal, pridėjus ranką prie arklo. Jie buvo nuoseklūs ir logiški. Jie suvokė liberalistinę bei socialistinę *idėją* ligi pat jos gelmių; jie suprato jos reikalavimus ir todėl nuėjo jai tarnauti ne sužalotu jos pavidalu, kaip yra liberalizme, bet grynu, kokį jį, deja, sukūrė bolševizmas. O tie, kurie pasilieka šalia bolševizmo, pradeda su juo *šiandien* kovoti. Pabrėžiu *šiandien*, nes liberalų ir socialistų ankstesnės simpatijos mums yra gerai žinomos. Tačiau šita jų šiandieninė kova yra, kaip buvo sakyta ne idėjos, bet intereso kova. Todėl kur tik interesas liaujasi, ten liaujasi ir ši kova. Klaida tad yra interesą maišyti su ideologija, ir interesą paneigusius žmones laikyti ideologijos išdavikais. Ką gi jie čia išdavė?

Taigi: Adomauskis, Pakarklis, Gira iš vienos pusės ir Paleckis, Gedvila, Šimkus iš kitos — jie nestovi vienoje ir toje pačioje plotmėje, kaip kai kas norėtų mus įtikinti. Pirmieji yra išdavikai, antrieji įvykdytojai; pirmieji atkritėliai, antrieji išvystytojai; pirmieji davė šuolį į šalį, antrieji žengė tuo pačiu keliau toliau. Judas ir Saulius — abu buvo Kristaus priešai. Tačiau katras iš jų yra išdavikas? Saulius Kristaus neišdavė. Persekiodamas Jo mokinius, jis tik vykdė savo įsitikinimus ligi galo. Tai *jis* suklupo prieš savo dieviškąjį Priešą, ne Judas. Tai *jis* tapo didžiausiu Krikščionybės apaštalu, ne tasai jaunikaitis, kuriam gaila buvo išsižadėti savo turtų ir kuriam pasitraukus Kristus pasakė amžinos reikšmės posakį apie adatos skylutę ir kupranugarį. Iš tikro, *prometėjai greičiau randa kelią į jų persekiojamą Viešpatį, negu buržujai*[2]. Todėl Rusijos atsivertimas yra žymiai didesnė galimybė, negu liberalinio ir socialistinio pasaulio. Nuosekli ir logiška dvasia yra nuosekli visur: ir kovoje ir maldoje, nes malda taip pat yra veiksmas.

3. Anglosaksų mįslė

Kai kas, dairydamasis po anglosaksų kraštus, nustebęs patiria, kad tenai bolševizmas yra įleidęs šaknis žymiai mažiau, negu kitur. Tuo tarpu liberalizmas ir socializmas klestėte klesti. Iš to norima padaryti išvadą, esą liberalizmas bei socializmas tiesioginio ryšio su bolševizmu negalįs turėti. Jeigu bolševizmas, sakoma, nekilo ten, kur „liberalinėmis idėjomis apsiėmusi beveik visa tauta" (Mintis ibd.), o Rusijoje, kur „popų įtakos" paneigti negalima, vadinasi, ne liberalizmas esąs kaltas dėl bolševizmo kilmės. Tačiau kiek pats pastebėtas faktas yra *tikras*, tiek iš jo daroma išvada yra *klaidinga*; klaidinga dėl to, kad anglosaksiškų kraštų stebėtojai išleidžia iš akių tenykščio liberalizmo ir socializmo *pobūdį*.

Ir liberalizmas ir socializmas anglosaksų kraštuose neturi ir niekados nėra turėjęs tokio aštraus pasaulėžiūrinio bruožo, kurį jis turėjo ir tebeturi Europos kontinente, pirmoje eilėje romaniškuose kraštuose, ypač Prancūzijoje. Šiuo atžvilgiu tebūna man leista pacituoti kitų, šį klausimą geriau pažįstančių žmonių nuomonę. Gotthilf Schenkel (socialistas) savo knygoje „Kirche, Sozialismus, Demokratie" (Stuttgart 1948), kalbėdamas, kad „iš marksistinės ūkio morfologijos" buvo padaryta „materialistinė istorijos filosofija", pasiryžusi medžiaginėmis funkcijomis išaiškinti ir anapus ūkio esančias gyvenimo sritis, pastebi: „Anglų ir amerikonų darbininkų sąjūdis šio kraštutinio perdėjimo išvengė. Apskritai šios tautos yra blaivesnės ir nemano, kad kiekvienas pažinimas turi būti išvystytas ligi galutinių teorinių savo išvadų" (41 p.). Ir kitoje vietoje: „Anglų darbininkija sąmoningai eina evoliucijos keliu. Žinodama, kaip komplikuotas ir kaip jautrus yra ūkinis pramonės šalies aparatas, ji vengia bet kokio nereikalingo sutrikdymo ekonominiame visumos gyvenime. Tačiau savo keliu ji eina atkakliai ir tiksliai. Ji apsiriboja ūkiniais ir politiniais klausimais. Jai neateina nė į galvą atstovauti bendrosioms istorijos filosofijos teorijoms arba pasaulėžiūrinėms tezėms, kurios priklauso religijos sričiai. O apsiribojime kaip tik ir pasirodo meistriškumas. Tuo būdu ji atlieka begalinį praktinį darbą. Jos programa ir jos praktika paiso ne tik darbininkų interesų, bet ir viduriniojo luomo. Tuo būdu anglų darbo partija randa

[1] Plg. kai kurių katalikų elegesį su pop. Leono XIII „Rerum novarum" ir su pop. Pijaus XI „Quadragesimo anno", kurios kai kurie katalikai neleido perskaityti savo patronalinėse bažnyčiose. Tuo nusiskundžia pats pop. Pijus XI paskesnėjė savo enciklikoje „De communismo atheo".

[2] Apie tai esu rašęs „Buržuazijos žlugime", Kaunas 1940.

plačią dirvą ir stiprų atgarsį" (56 p.). Kaip tik dėl šito nepasaulėžiūrinio savo bruožo anglų darbo partijoje dalyvauja i r k a t a l i k a i. Tas pat yra ir su liberalinėmis anglų partijomis. Ir jos neatstovauja pozityvizmui, kaip darbo partija ten neatstovauja materializmui. Todėl liberalinėse anglų partijose katalikai taip pat dalyvauja. Anglų ir socializmas ir liberalizmas yra t i k t a i ekonominės sistemos, t i k t a i ekonominiai pasiūlymai, paskui kuriuos neina pasaulėžiūros pakeitimas, kaip tai vyko ir tebevyksta nevienoje Europos kontinento valstybėje.

Todėl kai šiandien nevienas mūsiškių anglų liberalizmą ar socializmą stato pavyzdžiu, jis turi nepamiršti padaryti iš to reikalingas išvadas: n u b r a u k t i p a s a u l ė ž i ū r i n į p o b ū d į l i b e r a l i z m u i i r s o c i a l i z m u i. Kol tai nėra padaryta, tol mūsiškis liberalizmas ir socializmas nėra tas pat, kas ir angliškasis. Europos kontinento socialistai mėgina eiti šiuo apsivalymo keliu. Prieš pora metų girdėjome Dr. Högnerio, Dr. Schmid'o, Dr. Schumacherio (vokiečių socialistų vadų) pareiškimus. Olandijos socializme vyksta ta pati reakcija. „Mes stovime pradžioje" — rašo Geert Ruygers savo knygoje. „Socializmas vakar ir šiandien". — Mes nenorime sutaikinti Krikščionybės su marksizmu, nes marksizmas, kaip pasaulėžiūra, jau atgyveno savo dienas. Tačiau pergalėjus marksizmą, pasidaro galimas socializmas, pastatytas ant krikščioniškųjų pamatų" (cit: Dokumente, 1947 m. 1 nr.). Todėl kai kontinento socializmas ir liberalizmas apsivalys nuo materialistinių ir pozityvistinių priemaišų; kai jis virs t i k t a i ekonominėmis sistemomis; kai katalikai galės dalyvauti liberalinėse ir socialistinėse partijose, neišduodami savo įsitikinimų, tuomet anie „naujieji liberalai ir socialistai" nebebus atsakingi už bolševizmo įsigalėjimą ir tuomet jie galės teisingai pykti, jeigu ši kaltė jiems bus prikaišiojama. Tačiau kai šiandien mūsų liberalai net gimnazijos moksleivius nori auklėti pozityvistinėje dvasioje; kai mūsų socialistai aiškiai prisipažįsta prie marksistinės istoriosofijos su materialistiniu savo pagrindu, — jiems ligi angliškojo liberalizmo ir socializmo yra dar l a b a i toli, ir anglų pavyzdys kaip tik eina p r i e š juos. Lietuviškasis liberalizmas yra atėjęs per Rusiją iš Prancūzijos. O ten jis yra p o z i t y v i s t i n i s. Lietuviškasis socializmas yra slaviškasis padaras. O ten jis buvo ir pasiliko m a t e r i a l i s t i n i s. Tuo tarpu argi ne pozityvizmas ir materializmas yra dvasinė bolševizmo gimtinė? Bolševizmas gimė ne iš kurios nors šalies, ne iš kurios nors grupės, bet iš liberalizmo ir socializmo i d e o l o g i j o s. Ir kol šitoji ideologija yra gyva, tol ir d v a s i n i s bolševizmo šaltinis yra gyvas.

4. Netikri liberalai

Pasipiktinimas mano straipsniu padidėjo dar ir dėl to, kad nevienas žmogus, visą gyvenimą ėjęs sakramentų, pripažinęs Krikščionybės tiesas ir vis dėlto laikęs save liberalu, pasijuto dabar įjungtas į bolševikų arba bent į jų pagalbininkų eiles. Pasipiktinimas ir net užsigavimas yra visiškai suprantamas. Tačiau tebūna man leista šitiems žmonėms pastatyti vieną klausimą: a r j ū s i š t i k r o e s a t e l i b e r a l a i? Savo straipsnyje atskyriau trejetą liberalizmo rūšių: 1. l i b e r a l i z m a s k a i p l a i s v ė s g y n i m a s, kurio šalininkais yra pirmoj eilėj katalikai; 2. e k o n o m i n i s l i b e r a l i z m a s, kurio šalininkais yra visi kapitalizmo gynėjai, tarp jų ir katalikų, nors ir nenuosekliai; 3. p o z i t y v i s t i n i s l i b e r a l i z m a s, kuris yra filosofija ir pasaulėžiūra, kilusi iš Rousseau ir Comte, ir kuris jau seniai yra Katalikų Bažnyčios atmestas ir pasmerktas. Kuriai tad liberalų rūšiai jūs priklausote? Nuo šio atsakymo priklausys ir jūsų pasipiktinimo teisingumas. Jeigu pirmajai, jūs piktinatės b e r e i k a l o, nes straipsnis a b s o l i u č i a i taikomas ne jums. — Jeigu antrajai, jūs piktinatės perdaug, nes ekonominis liberalizmas tik netiesioginiu būdu yra prisidėjęs prie komunizmo išaugimo. Kapitalizmas skatina bolševizmą kaip reakciją prieš savo iškrypimus. Be abejo, eiti sakramentų ir būti kapitalistu yra keistas dalykas. Nesuderinamas su Krikščionybe savo teorijoje, kapitalizmas, kaip p r a k t i n i s veikimas, gali susiderinti atskiro žmogaus dvasioje, tegul ir keistu būdu. Todėl ekonominio liberalizmo atstovų tarpe randame ir katalikų. — Jeigu jūs priklausote trečiajai rūšiai, jūs galite piktintis ar nesipiktinti, tačiau pozityvistinės pasaulėžiūros t i e s i o g i n i o ryšio su materializmu, iš kurio išauga bolševizmas, paneigti negalėsite. Priklausydami šiai trečiajai rūšiai, jūs esate t i k r i e j i l i b e r a l a i ir jums visu svoriu mano straipsnis buvo taikomas. Visi kiti, save vadiną liberalais, yra n e t i k r i liberalai. Jiems mano straipsnis tinka tik tiek, kiek jie šiai trečiajai rūšiai priklauso, ją gina ir ją skleidžia. Liberalizmo terminas yra daugiaprasmis. Tai savo straipsnyje aiškiai pabrėžiau. Reikia tad jį imti t i e s i o g i n e jo prasme. Kitaip susipainiosime ir savo idėjose ir savo pergyvenimuose.

Tikras tad liberalas yra tas, kuris yra p o z i t y v i s t i n ė s pasaulėžiūros savo filosofijoje; kuris yra l a i c i s t a s kultūros santykiuose su Bažnyčia; kuris yra s u b j e k t y v i s t a s religijos atžvilgiu. Tačiau liberalu negalima nei vadinti nei vadintis, jeigu kas nors turi kitokias pažiūras į politinę ar socialinę valstybės santvarką, negu joms atstovauja kuri nors politinė katalikų partija. Krikščionybė neduoda k o n k r e č i ų politinės ir net socialinės srities santvarkos b ū d ų. Jeigu tad kuri nors katalikų partija pasisako už tą ar kitą būdą, tai dar anaiptol nereiškia, kad ji pasisako Krikščinoybės vardu ir kad kitaip pasisakiusieji jau būtų nekatalikai. J o k i a k a t a l i k ų p a r t i j a, n e t j e i g u j i y r a i r v i e n i n t e l ė, n e t u r i t e i s ė s k a l b ė t i B a ž n y č i o s v a r d u i r n e p r i t a r i a n č i u s j o s p o l i t i n e i a r s o c i a l i n e i p r o g r a m a i l a i k y t i p a s a u l ė ž i ū r i n i a i s l i b e r a l a i s a r s o c i a l i s t a i s. Tuo tarpu mūsų visuomenėje ši klaida buvo ir kaikeno tebėra daroma. Galimas daiktas, kad j i yra kalta, jei pas mus kai kurie k a t a l i k a i — ne tik vardu, bet ir širdmi — įsikalbėjo esą liberalai ir įsižeidė, paskaitę mano straipsnį. Tačiau tikrovėje jie l i b e r a l a i s (tikrąja prasme!) nėra. Tuo tarpu tiktai t i k r u o s i u s liberalus, l i b e r a l ų s d v a s i a i r d a r b a i s, n e v a r d u, lietė anasai straipsnis. Užtat kas nėra liberalas savo pasaulėžiūra, tegul nesivadina nė šiuo vardu, nes jis pastarajame Europos kultūros šimtmetyje jau yra įgijęs s p e c i f i n ę savo prasmę.

*

Štai tos kelios pastabos, kurias radau reikalo padarytį ryšium su iškilusiais priekaištais ir atsiradusiais nesusipratimais. Iškelta tezė yra tikra tiek filosofiškai, tiek istoriškai. Būčiau laimingas, jeigu kam pavyktų, įrodyti, kad liberalizmas ir socializmas nuvedė pasaulį ne į bolševizmą, bet į — Krikščionybę, nes trečiojo kelio žmonijos istorijoje nėra. Y r a t i k t a r p i n i ų s t o č i ų.

Ant. Maceina

ATSIŲSTA PAMINĖTI

D r. i n g. J u r g i s G i m b u t a s. DAS DACH DES LITAUISCHEN BAUERNHAUSES AUS DEM 19. JAHRHUNDERT. Ein Beitrag zur Geschichte des Holzbaues. Stuttgart, 1948. 104 psl. teksto ir brėžinių ir 24 puslapiai fotografijų.

AKADEMINIS GYVENIMAS

KOLEGOS, SUSIMĄSTYKIM

Dažniausiai jau pirmasis vaizdas, kuris mus sutinka, kai mes išeiname į svetimojo miesto gatves, yra griuvėsiai. Jeigu nėra tai pirmasis įspūdis, kurį pagauna mūsų žvilgsnis, tai kur nors netoli, kur mus nuveda pirmieji ieškantys žingsniai, mes juos surandame: dideles, kažkokios beprasmiškos jėgos išmuštas duobes ir subyrėjusius, dažnai didelių pastatų luitus. Toli nereikia ieškoti įrodymų, kad mūsų laikotarpis yra sunkus, neviltį nešąs ir grasinąs savo bejėgiškumu. Čia pat, kasdieniškiausio gyvenimo smulkmenoje mes pajuntame, kad istorijon yra atėjusi sunki diena, diena, kuri žmogui atskleidžia sudužusius daugelį jo tikėtų stabų ir kartu sugniužusius jo pačio namus, diena, kuri tačiau kartu klausia: ko žmogus norėjo taip viską griaudamas ir ko jis dabar nori ir kur jis dabar eis?

Lietuviškoji studentija — tiksliau, jaunoji lietuviu šviesuomenės karta stovi prieš šių dienų griuvėsius ir kartu su kitais žmonėmis yra įpareigota klausimo, kurį dabartinis Europos sugriuvimas kelia. Dar daugiau — atsakymas, kurį mes į šitą klausimą duosime, lems mūsų gyvenimą, nes mes esame jaunoji karta.

Vieną kartą lietuviškoji studentija yra atidavusi didelę duoklę gyvenimui. Ji yra savo tautą mylėjusi labiau už savo asmeninį likimą ir jos atgimime mačiusi savo darbo tikslą? Tai buvo nepamirštami „Aušros" idealizmo laikai. Tačiau mūsų kartos laikotarpis yra sunkesnis nei aušrininkų. Sunkesnis, nes prieš mūsų akis yra gyvas Nepriklausomos Lietuvos tragiškas likimas, nes mes matome savo akimis, kaip nuostabiai greitai sudužo tų pačių, savo idealizmu mus stebinančių aušrininkų pastangos, nes mes matome dar daugiau — visi žmogaus dvasinį gyvenimą giną žodžiai mūsų dienose yra tapę tušti ir bejėgiai. Mes gyvename pasaulinės krizės laikotarpį ir patys esame jos grasinami. Europa nebeturi tikslo, nebeturi idealų; mūsų karta yra grasinama pavojaus jų irgi netekti.

Tremtis mums leido pažinti Vakarų Europą. Savo akimis mes matome tautas, kuriose bet iki šioliai formavosi Europos veidas ir mes turime progos patys gerai pažinti Vakarų Europos žmogaus kelią ir dabartinį, vieną tamsiausių jo posūkių. Mes galime palyginti savo jėgas su Vakarų Europos žmogaus ir savo tautos dvasią iškelti kaip ginklą prieš dabartinę krizę.

Apie ją kalbėdama norėčiau prisiminti senąjį mitą apie Prometėjų. Šių dienų sudužimas yra išdidaus, savo laisvę begaliniai pamilusio žmogaus žingsnio pasėka. Prieš keturis šimtus metų su Koperniko ir Galilėjaus drąsa žmogaus rankos išsitiesė, geisdamos galingu mostu išplėšti sau iš dangaus ugnį. Apšvieta yra tas gaivalingas ir išdidus Europos laikotarpis, kuriame ištryško prometėjiška žmogaus prigimtis. Tačiau ieškodami dabartinės krizės priežasties, jos šaknis atrandame kaip tik šiame vienam išdidžiausių ir gaivalingiausių laikotarpių.

Apšvietoje įvyksta didysis žmogaus sąmonės lūžis. Žmogus palieka scholastinį būties supratimą, krikščioniškasis apreiškimas nebėra vienintelis jo kelrodys, jis ima pats savo proto galia aiškintis pasaulį ir visumą. Tačiau čia ir iškyla didžiausias pavojus žmogui — tai, ką jis savo jėgomis nori apvaldyti (gamtą ir aplinką) — riboja ir jį patį — žmogų. Vakarų Europus žmogus pasirenka patį tiksliausiąjį ginklą — savąjį protą. Irracionalioji žmogaus prigimtis paliekama šešėlyje. Descartą mes galime laikyti šito posūkio išraiška? Nenuostabu, kad paskutinieji šimtmečiai tampa empyrinio pažinimo pažangos šimtmečiais, per šį laikotarpį formuojasi žmogaus, kuris tiki tik savo patirtimi, sąmonė. Eksperimentas tampa vieninteliu tiesos tikrumo argumentu, pasaulis — priežastingumo dėsnio apspręsta mašina. Lygiagrečiai išsiveržiantys sąjūdžiai, skelbiantys absoliučią žmogaus laisvę, liudija begalinį žmogaus norą išsilaikyti savo prometėjiškam kely, kai tuo tarpu pasirinktasis racionalusis kelias vis labiau pajungia žmogų jo aplinkai ir daro jį jo pačio atidengiamų dėsnių vergu ir kas svarbiausia įskelia jo dvasioje pražūtingą plyšį, skiriantį žmogų nuo pačio savęs. Žmogus negali kurti, netikėdamas savo gyvenimo prasme. Tuo tarpu empyrinė tikrovė žmogui neatsako į jo gyvenimo prasmės klausimą. Patirtis jį atveda iki mirties ir čia jį palieka; žmogaus dvasia nori mirtį pralaužti, ji nori amžinybės. Paskutiniųjų šimtmečių technikinė pažanga perskelia žmogaus dvasią; ji jam duoda duomenis, atskiriančius jį nuo pirminių jam teikiančių jėgas gyventi savokų — nemirtingumo, prasmės ir vertės. Empyrinė tikrovė nori patį žmogų padaryti savo produktu; žmogus tokioje vietoje netenka savo kūrybinės galios, jam lieka tik prisitaikymo arba absoliučios rezignacijos galimybė. Savo mokslinę pažangą Vakarų Europa apmokėjo savo dvasios kaina.

Jos žmogus dabar yra nepajėgus atsakyti savo gyvenimo prasmės klausimą. Nežinąs savo gyvenimo prasmės žmogus yra silpnas; jis neturi vertės sąvokos ir neturi tikėjimo, kuris giliausioj savo esmėj yra jėga. Vakarų Europos žmogus sugniūžta prieš savo dvasios reikalavimą: atsakyti, kokia yra jo gyvenimo prasmė. Jo dvasinę būseną be galo taikliai išreiškia Andre Gide žodžiai „Paludes" knygoje:

„Kaip dažnai, kaip be galo dažnai, aš bandžiau išsivaduoti iš to baisaus alpulio, — man atrodė, kad staiga yra sujudėjusios kambario lubos ir prislėgusios man krūtinę. — Kai pabudau, aš buvau pašokęs, rankas pakėlęs, lyg stengdamasis kažkokius nematomus luitus nuo savęs nustumti. Tai buvo judesys, lyg aš norėčiau nuo savęs nupurtyti kažką, kieno sunkus alsavimas mane slopina, — lyg norėčiau sulaikyti sienas, kurios graso mane suspausti arba kurios linguoja virš mano galvos. Tai buvo toks judesys, kuriuo mes numetame nuo savęs persunkius drabužius. Ak, kaip dažnai, trokšdamas nors trupučio tyro oro, aš puldavau prie langų, norėdamas juos atplėšti, ir turėdavau staiga nusivylęs sustoti, nes kai jie buvo atviri... kai jie buvo atviri, už jų matėsi kiemai arba kitos aklinos salės — ak, vargani kiemai, be oro ir be saulės! — ir tada, kai aš tai pamačiau, sušukau iš paskutinių jėgų: „Viešpatie, Viešpatie kaip baisiai mes esame uždaryti!

Ir mano balsas sugrįžo, atsimušęs į skliautus."

•

Vieną beviltišką valandą aš esu atvertusi Balio Sruogos laiškus, rašytus koncentracijos stovykloje ir mane supurtė mintis, kaip šis didelis mūsų tautos žmogus mokėjo įsitverti pačių giliausių mūsų gyvybės šaknų, kada, atrodė, jau visa buvo pražuvę:

„Aš esu įkaitas — rašo jis — už mūsų tautą, ir šita auka palengvina man gyvenimą. Kokia didelė garbė kentėti už savo tautą! Ir kaip tik čia (Stutthofe) aš išmokau branginti mūsų tūnkstantmetės kultūros didybę, mūsų tautos kultūros laimėjimus. Vargšė, nelaiminga mūsų tauta gali didžiuotis savo tūkstančio metų kultūra. Ji yra sukūrusi visai kitas garbės, išminties, kvailybės, teisės sąvokas. Tradicinės lietuvių estetinės ir etinės sąvokos man yra tapusios visko mastu. Aš didžiuojuos, kentėdamas už tokią didelę vidinę kultū-

rą... Mums yra dabar svarbiausia: išlaikyti mūsų žmogišką vertę, išlaikyti mūsų tradicinę etinę ir estetinę kultūrą... Likimo kvailystes mes pergyvensime."

— — Iš tikro mes nesame Vakarų Europos tauta. Nenoriu tuo pasakyti, kad mes priklausome Rytams. Tačiau istorinis likimas yra taip lėmęs, kad lietuvių tauta buvo išjungta iš didžiojo ir rizikingo apšvietos laikotarpio. Lietuvio sąmonė nėra nuvargus ir vienpusiška ir lietuviškoje dvasioje yra išlikusi sveika vitalinė jėga teigti gyvenimą.

Lietuvos dvasia, atidavusi savo šviesuomenę lenkams, įsisiurbė į savo žemę ir gyveno atkakliuose jos ūkininkuose. Nepriklausomo gyvenimo metai buvo atiduoti elementariausiam valstybės atkūrimo darbui. Dvasinis Lietuvos gyvenimas dar nebuvo prasiskleidęs; jis reiškėsi stipriausiose mūsų asmenybėse, galbūt labiausiai mūsų mene, tačiau lietuviškasis žodis dar nebuvo taip ištartas, kad Europa būtų jį galėjusi išgirsti.

Šių dienų šviesuomenė tremty yra įpareigota didžiulio uždavinio. Ir ypačiai jaunoji karta, nes ji yra toji tautos dalis iš kurios galima daugiausia reikalauti. Mes esame nusviesti į vidurį dabartinės nevilties ir chaoso ir mes turime jame ne tik išsaugoti savo dvasinę ir fizinę gyvybę, bet ir jam prieš pastatyti savąjį n e ! Laukimas yra, ypačiai dvasinėje, kovoje tuščias žodis. O kova tremtyje turėtų būti pati intensyviausioji, nes Lietuvoje ji yra be galo sunki.

Mūsų jaunuomenė turi dvigubą uždavinį: išsaugoti lietuviškąją dvasią savyje ir iš jos paimti kūrybinės jėgas dabartinei krizei nugalėti. Jeigu aušrininkams tėvynė buvo darbo dirva, kurią jie norėjo prikelti iš vergovės pelkyno ir pavadinti sava, mums tėvynė yra kūrybinis šaltinis. Žemės mes neturime, visos tautos taip pat. Tačiau mes turime t a u t o s d v a s i ą s a v y j e. Ir mes žinome, kad šita dvasia nori gyventi. Ji nėra depresijos suplėšyta, kaip Vakarų Europos, ji turi daug jėgos ir būtinybės įsikūnyti savo vaikų kūryboje. Ji yra nesudarkyta vienpusiškos proto pažangos, joje yra išlikusi sveika žemdirbio išmintis.

Žemė yra mumyse dar magiškas žodis, kurį išgirdęs lietuvis prisipildo šventos tikėjimo jėgos. Tai ji stebina svetimšalius mūsų mene, žemė, kuri paliesta ir pamilta žmogaus, sušvinta tūkstančiais atošvaitų ir įgauna jėgos atskleisti žmogui jo gyvenimo prasmę. Mūsų sąmonėje žemė nėra dar nustojusi savo gyvybės, mes jaučiame ją sveika savo intuicijos galia ir mes pajėgiame suprasti žemės kalbą, visados teigiančią gyvenimą. Ji yra kaip veidrodis, kuriame atsispindi tai, ko žmogus visa savo būtybe reikalauja: Dievas ir žmogiškojo vargo prasmė.

Šitą lietuviškąją žemės meilę mes turime išlaikyti savyje. Mes žinome, kad tai nėra lengva. Europos nihilizmas ir sunki tremtinio dalia mums pakerta jėgas. Dažnai mumyse jau kyla abejonė, kurią mes bijome garsiai pasakyti: ar iš viso Lietuva yra mūsų gyvybinis reikalas? Ar nevertėtų įsilieti į kokią nors tautą, nes žmogumi galima būti visur ir visada? Ši abejonė yra pavojingiausias ne tik Lietuvos, bet ir mūsų pačių priešas. Atsisakyti Lietuvos — mums ir asmeniškai — yra tas pats, kas palikti savo namus ir eiti ten, kur nėra jokios pastogės. Taip, kaip paradoksaliai tai visiems realistams beskambėtų, tačiau dvasine prasme yra taip. Lietuviškoji dvasia m u m s yra vienintelis ginklas prieš Europos krizę. Mūsų kelias yra ją įkūnyti savo kūryboje.

*

Teoretinės mintys visuomet rišasi su praktikos gyvenimu. Tik čia prisideda klausimas, kaip ir kiek jos yra vykdomos gyvenime.

Mūsų kartos uždavinys, čia tremtyje, yra išlaikyti gyvą ir augančią Lietuvą. Žmogus gali išlaikyti tautą net ir tada, kada jo gimtoji žemė yra išplėšta iš po jo kojų. Tačiau šitas žmogus turi būti sujungtas su savo tauta n e tik jam likimo skirtu kraujo ryšiu, bet kartu jis turi būti ir laisvai ją pamilęs ir pasiryžęs kurti savo gyvenimo būdą, ištryškusį iš jo tautos dvasinės gelmės. Mes, trokšdami savo tautinio ir valstybinio gyvenimo laisvės, pirmoje eilėje turime sukurti laisvą žmogų. Šitai laisvei iškovoti mes ir čia tremtyje turime sąlygas.

Tikrai laisvas žmogus, net ir pačioje didžiausioje fizinėje priespaudoje yra tas, kuris žino, kodėl jis gyvena, kuris pats yra pasirinkęs savo dvasinio gyvenimo būdą, savo dvasinį „aš". Suvokimas didžiųjų gyvenimo linijų, savo dvasinių pagrindų yra pirmoji laisvo žmogaus sąlyga. Šiuo keliu eidami, mes savaime kursime ir lietuviškąjį dvasinį gyvenimą t. y. kultūrą. Nes pagaliau visas kultūrinis gyvenimas — mokslo, meno ir filosofijos kūryba yra tik atspindys nueito žmogaus kelio, bejieškant ir bekuriant save. — —

Vienintelė mūsų tautinio gyvenimo forma tremtyje yra visuomeninis gyvenimas. Visuomeninis — pačia plačiausiai prasme — tai yra tinklas, kuriame srūva mūsų tautos gyvybė. Jis dabar, galime pasakyti, yra pakabintas ore, tačiau mūsų džiaugsmui jis yra tvirtai supintas virš trijų Vokietijos zonų ir siekiąs lietuviškąją visuomenę kitose šalyse. Jame yra mūsų darbo dirva. Tik, deja, čia turime konstatuoti, kad lietuviškosios studentijos darbas — bent iki šioliai — yra buvęs labai paviršutiniškas. Geriausias ir skaudžiausias tam pavyzdys yra mūsų akademiškos organizacijos. Ką į jas yra įnešusi dabartinė jaunuomenės karta ir ar mes jų bent vieną galėtume pavadinti tikrai jauna ir kūrybinga? V i s ų jų pagrinde slypi ta pati yda: kūrybinis nevaisingumas. Jo priežastis anaiptol nėra jėgų išsekimas mūsų jaunoje kartoje; kaltos labai didele dalimi ir sąlygos, išsklaidžiusios žmones po atskiras kolonijas ir kiekvieną užvertusios nesuskaitoma daugybe asmeniškų rūpesčių. Tačiau svarbiausioji priežastis, vis dėlto yra atsakomybės jausmo stoka už dabartinį gyvenamąjį momentą. Kūrybingiausia mūsų jaunuomenės dalis yra pamėgusi individualistinę pozą, kuri atneša gana skaudžias pasėkas mūsų akademiniam gyvenime. Studentija, galima sakyti, pasyviai stovi šalia visuomeninio gyvenimo ir į jį neįneša jokio jauno ir naujo balso. Todėl ir nenuostabu, kad jame kartojasi tos pačios ydos, kurios apsunkino Nepriklausomos Lietuvos gyvenimą: apatija esančiom negerovėm, žmogaus vertinimas pagal jo priklausymą vienai ar kitai pasaulėžiūrinei grupei, abejingumas tiesai ir linkimas į buržuazinį gyvenimo stilių. Jaunoji karta turėtų būti tie žmonės, kurie visados myli tiesą. Šitą tiesos meilę jie turėtų atnešti ir į savo darbą. Sąmoninga studentija pirmoje eilėje turėtų pasakyti mūsų spaudoje, kultūriniam bei politiniam gyvenime gaivų ir tiesą mylintį žodį! Sąlyga tam yra studentijos aktyvumas. Neužtenka atlikti tiktai administracinę rinkimų ir atstovavimo pareigą, nes tikrumoje tai yra tik visuomeninio gyvenimo forma, kuri be turinio visuomet lieka beprasmė. Mūsų studentijos gyvenimas yra beviltiškai užsipainiojęs šioje formoje ir galbūt dėl to praradęs tikrąjį savo turinį. Studentų pašnekesiai, kuriuose būtų jieškoma bendro kelio ir sprendžiamos rūpimos problemos; studentų straipsniai spaudoje; kultūriniai vakarai, rengiami pačių studentų — visa tai retas mūsų tremties gyvenime reiškinys. O tačiau į tai daugiausia reiktų kreipti savo veiklą.

Nei vienas iš mūsų negali apsiriboti dabar savo asmenišku darbu — mes turime išeiti į visuomeninį gyvenimą ir jame kovoti už vienas kitą, dalindamies tuo, ką turime ir vienas kitą sustiprindami ir palaikydami. Kartu mes formuosime ir savo kartos veidą ir jieškosime savo gyvenimo stiliaus. Idealistinė kova už tiesą, už didelių žodžių įkūnijimą gyvenime visuomet yra buvusi jaunosios kartos pareiga. Ji neturėtų rezignuoti: toks yra gyvenimas. Dažniausiai jis būna toks, kokio žmogus pajėgia panorėti ir kurti.

DM. Jesaitytė

AIDAI - Lithunian Monthly Cultural Magazine - ECHOES

Published under EUCOM
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UN DP 204, 11 March, 48
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
München 27, Rauchstraße 1/II

Red. — leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.
Numerio kaina 6 RM.

Printed by Haas & Cie., Augsburg
Circulation: 2000

